

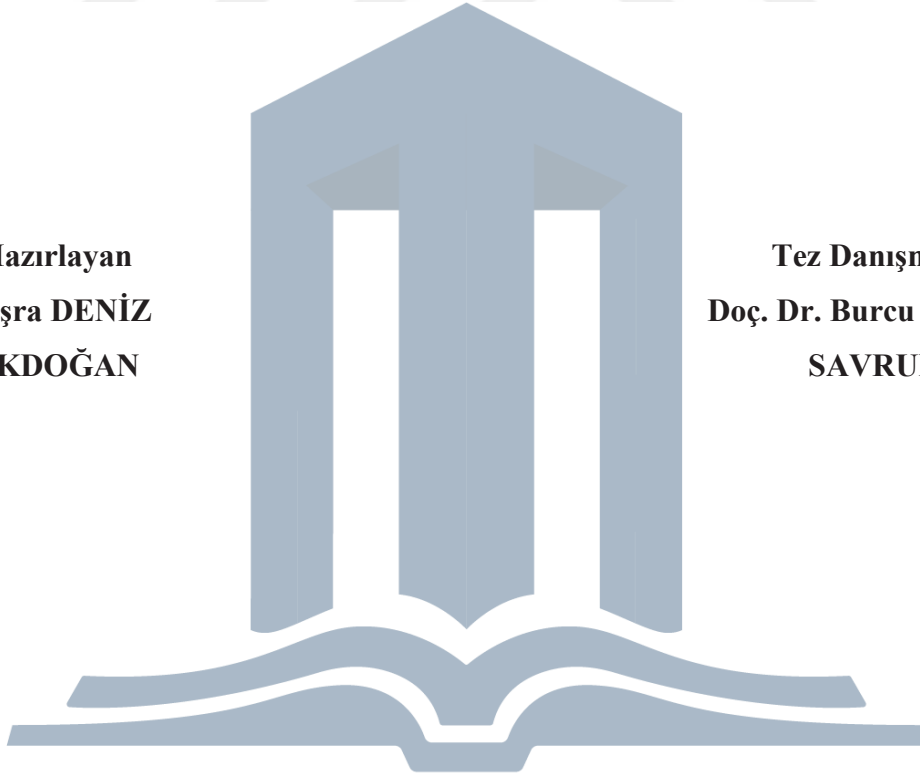
**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İSTİHDAMA ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Büşra DENİZ
AKDOĞAN**

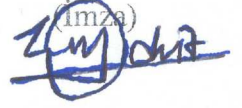
**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Burcu KILINÇ
SAVRUL**

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İSTİHDAMA ETKİSİ” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

(Tarih) 26/09/2019

(imza)

Adı ve SOYADI

BÜŞRA DENİZ AKDOĞAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Büşra DENİZ AKDOĞAN'a ait Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdama Etkisi adlı çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/~~oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.

Üyeler

İmza

Doç. Dr.
Burcu KILINÇ SAVRUL
(Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi
Rüya ATAĞLI YAVUZ

Dr. Öğr. Üyesi
Ahmet Tayfur AKCAN

Tez No : 10305506
Tez Savunma Tarihi : 26.09.2019

ONAY

Prof. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü

01.11.2019

ÖZET

YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İSTİHDAMA ETKİSİ

Yabancı sermayenin küreselleşmenin etkisiyle dünya ekonomisine etkisi büyüktür. Çalışmada detaylı şekilde incelediğimiz doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise ağırlıklı olarak, gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren çok uluslu şirketler tarafından gelişmekte olan ülkelere yapılmaktadır. Çok uluslu şirketlerin gelişmekte olan ülkelere yönelmesinin temel nedenleri, üretim faktör maliyetlerinin uygun olması, uygun işgücü piyasasından yararlanmak ve yeni pazarlarda faaliyet göstermektir. Gelişmekte olan ülkelere ise yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesine yönelik birçok politika uygulanmaktadır. Türkiye örneğinde, 1980 ve sonrası dönemde liberalleşmenin etkisiyle yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişi büyük önem kazanmıştır. İstihdam, teknoloji, ekonomik büyüme ve yeni yönetim anlayışı katkıları sayesinde birçok ülke olumsuz yaklaştığı yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin tutumunu değiştirmeye başlamıştır.

Bu çalışma, yabancı sermaye yatırımlarının istihdama etkisini açıklamayı amaçlamaktadır. Özellikle doğrudan yabancı yatırımları ile istihdam ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır. Yabancı sermaye yatırımları ve istihdam türleri, teorik altyapıları ele alınarak tarihsel perspektiften incelenmiş ve verilerle desteklenmeye çalışılmıştır.

İstihdam, gelişmekte olan ülkeler için büyük bir sorun niteliği taşımaktadır. İstihdamın arttırılmasında önemli etkiye sahip yabancı sermaye yatırımları desteklenerek iş gücü, üretim faktörlerine dahil edilmeye çalışılmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de istihdamı arttırmaya yönelik çalışmalar çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından etkin bir biçimde yürütülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Sermaye, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, İstihdam, İstihdam Politikaları

ABSTRACT

EFFECTS OF FOREIGN INVESTMENTS ON EMPLOYMENT

Foreign capital has a great influence on the world economy due to the globalization. The foreign direct investments we focused on this study in detail are usually into developed countries by multinational corporations operating in developing countries. The main reasons why multinational companies on developing countries turn towards the developing countries are appropriate costs of the production factor, taking advantage of appropriate labor market and operating in new markets. On the other hand, in developing countries, many policies are applied to attract the foreign capital investments to their countries. For instance, from 1980 onwards, flowing of the foreign investment into country have become crucial in Turkey due to the liberation. Many countries have become to change their attitudes towards the foreign capital investments from negative to positive because of their contribution to employment, technology, economic growth and new management approaches in the countries.

This study aims to explain the effect of foreign capital investments on employment. In particular, the relation between foreign direct investment and employment has been studied in detail. Foreign capital investments and employment types have been examined from the historical perspective with theoretical approach and supported with data.

Employment is a major problem for developing countries. Labor force has been incorporating in production factors through supporting the foreign capital investments which have a significant effect on the increase of employment. The efforts to increase employment are carried out effectively by various institutions and organizations not only in Turkey but also throughout the world.

Keywords: Foreign Investments, Foreign Direct Investments, Employment, Employment Policies.

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım bu çalışma, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdama Etkisi'ni açıklamak üzere Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü'nde hazırlanmıştır. Çalışma süresince bilgi ve tecrübeleriyle beni destekleyen çok değerli hocam Sayın Doç. Dr. Burcu KILINÇ SAVRUL'a, anabilim dalımızın değerli öğretim üyelerine ve değerli arkadaşım Dr. Cihangir Kan'a (Lecturer at Xi'an Jiaotong – Liverpool University) sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın zor ve stresli günlerinde yardımlarını ve hoşgörülerini esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Büşra Deniz Akdoğan

Çanakkale, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
TABLolar	vii
ŞEKİLLER	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM YABANCI SERMAYE KAVRAMI

1.1. Yabancı Sermaye Kavramı	3
1.2. Yabancı Sermaye Yatırım Türleri	3
1.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	3
1.2.1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Türleri	5
1.2.1.1.1. Yeni Yatırımlar (Yeşil alan Yatırımları)	5
1.2.1.1.2. Ortak Girişim (Joint Ventures)	5
1.2.1.1.3. Şirketler Arası Birleşme ve Satın Almalar	6
1.2.1.1.4. Stratejik Birleşmeler	6
1.2.1.1.5. Kahverengi Alan Yatırımları	7
1.2.1.1.6. Yatay Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	7
1.2.1.1.7. Dikey Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	8
1.2.1.1.8. Yeniden Yatırılan Kazançlar	9
1.2.1.1.9. Transfer Fiyatlandırması	9
1.2.1.1.10. Lisans Anlaşmaları	10
1.2.1.1.11. Montaj Sanayi	10
1.2.1.1.12. Yap- İşlet – Devret Modeli	10
1.2.2. Portföy Yatırımları	10
1.2.3. Kredi ve Dış Yardımlar	11
1.3. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teorik Alt Yapısı	11
1.3.1. Tam Rekabet Piyasası Varsayımına Dayanan Teoriler.....	11

<i>1.3.1.1. Getiri Oranlarında Farklılık Teorisi</i>	11
<i>1.3.1.2. Portföy Teorisi</i>	12
<i>1.3.1.3. Pazar Büyüklüğü Teorisi</i>	12
1.3.2. Eksik Rekabet Piyasası Varsayımına Dayanan Teoriler	13
<i>1.3.2.1. Hymer- Endüstriyel Örgütlenme Teorisi</i>	13
<i>1.3.2.2. İçselleştirme Teorisi</i>	13
<i>1.3.2.3. Coğrafi Konum Teorisi</i>	14
<i>1.3.2.4. Oli (Ownership, Location, Internalization) Paradigması – Eklektik Teori</i>	14
<i>1.3.2.5. Ürün Dönemleri Teorisi</i>	15
<i>1.3.2.6. Oligopolistik Tepki Teorisi</i>	16
1.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler	16
1.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Ekonomisi Üzerine Etkileri	19

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİHDAM KAVRAMI

2.1. İstihdam Kavramı	22
2.2. İstihdam Türleri	22
2.2.1. Tam İstihdam	22
2.2.2. Eksik İstihdam	23
2.2.3. Aşırı İstihdam	23
2.3. İstihdam Düzeyi Türleri	23
2.3.1. Konjonktürel Düşük İstihdam	23
2.3.2. Kronik Düşük İstihdam	24
2.4. İstihdam Politikaları	24
2.4.1. Aktif İstihdam Politikaları	25
2.4.2. Pasif İstihdam Politikaları	26
2.5. İstihdamın Teorik Alt Yapısı	27
2.5.1. Klasik İstihdam Teorisi	27
2.5.1.1. Say Yasası	27
2.5.1.2. Faiz Teorisi	28
2.5.1.3. Ücret Teorisi	28
2.5.2. Keynes ve Modern İstihdam Teorisi.....	29

2.5.3. Monetarist Yaklaşım.....	30
---------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHSEL PERSPEKTİFTEN YABANCI SERMAYE VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ

3.1. Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi	31
3.1.1. Dünya’da Yabancı Sermayenin Ortaya Çıkışı	31
3.1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem	32
3.1.3. 1929 Büyük Buhran ve Yabancı Sermaye Yatırımlarına Etkisi ...	32
3.1.4. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem	33
3.1.5. 1970 Yılı Sonrası Dönem	34
3.1.6. Küreselleşme ve 1990 Yılı Sonrası Dönem	35
3.1.7. 2000 Yılı Sonrası Dönem	37
3.2. Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi	40
3.2.1 Osmanlı Dönemi	40
3.2.2.1923 – 1950 Dönemi	41
3.2.3 1950-1963 Dönemi	42
3.2.4. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Dönemi (1963-1967)	44
3.2.5. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Dönemi (1968-1972)	46
3.2.6. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Dönemi (1973-1977)	47
3.2.7. 1980 ve Sonrası Dönem	48
3.2.8. 2002 ve Sonrası Dönem	53
3.3. Türkiye’de İstihdamın Tarihsel Gelişimi	55
3.4. Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri	60

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE İSTİHDAM İLİŞKİSİNE YÖNELİK EKONOMETRİK ANALİZ

4.1. Ekonometrik Yöntem	62
4.2. Modelin Amaç ve Önemi	62
4.3. Değişkenlerin Tanıtımı	62
4.4. Analiz Sonuçları ve Yorumlanması	63
4.4.1. Panel Veride Homojenliğin Test Edilmesi	64

4.4.2. Birinci Nesil Durağanlık Testleri	66
4.4.3. Yatay Kesit Bağımlılığının Testi	66
4.4.4. İkinci Nesil Birim Kök Test Sonuçları	69
4.4.5. Carrion-i Sivestre vd. (2005) PANKPSS Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi	70
4.4.6. Çoklu Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme Testi (Basher ve Westerlund (2009)).....	73
4.4.7. Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmini	75
4.4.8. Kısa Dönem Analizi: Hata Düzeltme Modeli	76
4.4.9. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Analizi	77
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA	81
ÖZGEÇMİŞ	89

KISALTMALAR

BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
GATT	: Tarifeler ve Ticaret genel Anlaşması
GU	: Gelişmiş Ülkeler
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
DYSY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
IBRD	: Dünya Bankası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
YASED	: Uluslararası Yatırımcılar Derneği

TABLOLAR

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa
Tablo 1.1.	Uluslararası Doğrudan Yatırımların Ekonomilere Girişi	5
Tablo 1.2.	DYSY Üzerinde Etkili Olan İtici ve Çekici Faktörler	17
Tablo 1.3.	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler	18
Tablo 3.1.	Birinci Dünya Savaşı Öncesi Yapılan Yabancı Sermaye Yatırımları (1913-14) / Milyon Dolar	31
Tablo 3.2.	1929 Yılında Başlıca Sanayileşmiş Ülkelerin Genel Görünümü	32
Tablo 3.3.	1929 Krizi Öncesi ve Sonrasında Dünya’da Yabancı Yatırımlar/ Milyon Dolar	33
Tablo 3.4.	Dünyada DYS Girişlerinin Ülkelere Göre Miktar ve Oran Olarak Dağılımı	35
Tablo 3.5.	Yıllar İtibariyle Dünyada Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (Milyar \$)	37
Tablo 3.6.	Alınan Borçların Ülkelere Göre Dağılımı (1881)	41
Tablo 3.7.	İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermaye Yatırımları (1946–1962) (Milyon Dolar)	43
Tablo 3.8.	İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermaye Yatırımları (1946–1962) (Milyon Dolar)	44
Tablo 3.9.	Birinci Beş Yıllık Planda Amaçlar ve Gerçekleşmeler (%)	45
Tablo 3.10.	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Döneminde Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)	45
Tablo 3.11.	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Döneminde Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)	46
Tablo 3.12.	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Döneminde Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)	47
Tablo 3.13.	1994 Krizi Sermaye Hareketleri Dengesi, Rezervler ve Net Hata / Noksan (Milyon Dolar)	50

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa
Tablo 3.14.	1980 Yılından Sonra Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)	51
Tablo 3.15.	2001 Krizi Sermaye Hareketleri Dengesi, Rezervler ve Net Hata / Noksan (Milyon Dolar)	52
Tablo 3.16.	Yaş Grubuna Ve Yıllara Göre İstihdam Oranı (%) (15 + yaş)	56
Tablo 3.17.	Kurumsal Olmayan Nüfusun İşgücü Durumu	57
Tablo 3.18.	İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları Ve Dağılımı [15+ yaş]	58
Tablo 3.19.	İşgücüne Dahil Olmayanların Yıllara Göre İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri	59
Tablo 4.1.	Analizde Kullanılan Değişkenlerin Tanıtımı	62
Tablo 4.2.	Pasaran ve Yamagata (2008) Homojenlik Testi Sonuçları	65
Tablo 4.3.	Birinci Nesil Panel Birim Kök Testi Sonuçları	66
Tablo 4.4.	Berusch Pagan (1980) CD_{LM1} Test Sonuçları	68
Tablo 4.5.	CIPS Test Sonuçları	70
Tablo 4.6.	PANKPSS Birim Kök Testi Sonuçları	72
Tablo 4.7.	Basher ve Westerlund (2009) Eşbütünleşme Test Sonuçları	73
Tablo 4.8.	Eşbütünleşme Denklemlerinde Elde Edilen Yapısal Kırılma Tarihleri	74
Tablo 4.9.	FMOLS Uzun Dönem Eş Bütünleşme Katsayı Tahminleri	75
Tablo 4.10.	Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Katsayı Tahminleri	77
Tablo 4.11.	Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Testi Sonuçları	78

ŞEKİLLER

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa
Şekil 1.1.	Yatay Yatırımlar	7
Şekil 1.2.	Dikey Yatırımlar	8
Şekil 1.3.	Eklektik Teori Modeli	15
Şekil 2.1.	Aktif İstihdam Politikaları	26
Şekil 2.2.	Klasik Faiz Oranları	28
Şekil 2.3.	Ücretler Teorisi	29
Şekil 3.1.	Dünyadaki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1990-2002) (%)	37
Şekil 3.2.	Yıllar İtibariyle Dünyada Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (Milyar \$)	38
Şekil 3.3.	Gelişmekte Olan Ülkelerin Uluslararası Doğrudan Yatırım Akışları	39
Şekil 3.4.	Türkiye'ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri	54
Şekil 4.1.	Gelişmiş Ülke Değişkenleri İçin [2000-2018] Dönemi	63
Şekil 4.2.	Gelişmekte Olan Ülke Değişkenleri İçin [2000-2018] Dönemi	63

GİRİŞ

Küreselleşme olgusunun bir sonucu olarak, ülkeler arası ekonomik serbestleşme artış göstermiş ve yabancı sermaye yatırımları ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada yabancı sermaye yatırımları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları perspektifinden oluşturulmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımcı ülke tarafından başka bir ülkede yatırım amacıyla bir üretim tesisine sermaye akışı, üretim tesisi satın alma ya da yeni tesis kurma yöntemleri ile yapılmaktadır. Aynı zamanda yatırımın yapılacağı ülkeye, kendi teknolojik imkânlarını, işletme bilgisini ve yönetim becerilerini de götürmesi söz konusudur.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları Yeni yatırımlar (yeşil alan yatırımları), Şirketler arası birleşme ve satın almalar, Stratejik birleşmeler, Ortak girişim ve tam mülkiyete dayalı yatırımlar (Joint Ventures) ve Kahverengi alan yatırımları olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Yatırım şeklinin önemli olduğu kadar, yatırımcı ülke tarafından yatırımın yapılacağı ülkenin konumu, gelişmişlik seviyesi, uygun işgücü potansiyeli, mevcut piyasa koşulları, politik durumu ve yabancı sermaye yatırımlarını destekleyen uygulamaları da önem taşımaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkeyi istidam, büyüme, teknoloji ve ödemeler dengesi hususlarında olumlu olarak etkilemektedir. Olumlu etkilerin yanı sıra ev sahibi ülke açısından olumsuz etkilerin de gözlemlendiğini söylemek mümkündür. Çalışmanın yoğunlaştığı istihdam etkisi de ev sahibi ülkeyi dolaylı ve doğrudan olarak olumlu ve olumsuz açıdan etkilemektedir. Yeni yatırımlar ya da büyüyen iş sahaları istihdamı doğrudan artıracak, iş gücüne yeni fırsatlar sunacaktır. Yatırımın yapıldığı bölge, teknolojik seviye ve ev sahibi ülkenin piyasa koşulları gibi faktörler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının doğrudan istihdam yaratma kapasitesini etkilemektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının doğrudan etkileri olabildiği gibi, dolaylı etkileri de olabilmektedir. Ev sahibi ülkede yaratmış olduğu yeni imkânlar ve olumlu yöndeki değişim dolaylı etki olarak kabul edilmektedir. Yerli firmaların yabancı sermayeli şirketler ile rekabet yetisi, işgücü için oluşan eğitim ve gelişimi destekleyici çalışma ortamı gibi faktörler istihdamı dolaylı olarak artırıcı etkiye sahiptir.

Yapılan literatür taramalarında yabancı sermaye yatırımlarının çoğunlukla, Gelişmiş ülkelere faaliyet gösteren Çok uluslu şirketler tarafından Gelişmekte olan ülkelere yapıldığı saptanmıştır. Bu veri göstermektedir ki, yatırımlar emek yoğun ekonomilerde istihdam seviyesinin artışı destekleyecektir. Aynı zamanda Gelişmekte olan ülkeler de, çeşitli politikalar ile yabancı sermayeyi ülkelerine çekmeyi hedeflemektedir. Birinci bölümde, genel hatları ile yabancı sermaye ve istihdam kavramı, türleri ve teorik yapısına yer verilmiştir. İkinci bölümde, tarihsel perspektiften yabancı sermaye ve istihdam ilişkisi

açıklanmaya çalışılmış ve Türkiye’de planlı kalkınma dönemlerinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde karşılaştırmalı yabancı sermaye yatırımlarının istihdama etkisi ekonometrik analizler yardımıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YABANCI SERMAYE VE İSTİHDAM KAVRAMI

1.1. Yabancı Sermaye Kavramı

Basit anlamıyla, bir ekonomideki sermaye stokuna diğer ekonomilerin sahip olmasıdır. Yabancı yatırımlar ile yatırımın yapılacağı ülke, ileride geri ödemek üzere sahip olmadığı kaynakları ekonomisine katmaktadır. En temel özelliği gelişmiş ülkelere (GÜ), gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) yönelmesidir. (Arıkan ; 2006 ;S.6)

Geniş anlamda yabancı sermaye, ülkelerin mevcut kaynaklarını değerlendirebilmesi ve üretim faktörlerini harekete geçirebilmesi için ihtiyaç duyduğu ve ülke içinde olmayan sermayeyi yurtdışından temin etmesidir. Türkiye'deki uygulama ise, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından alınıp satılarak yapılan konvertibl döviz ve efektif nakdi sermayedir. (Karluk; 2003; S.755)

1.2. Yabancı Sermaye Yatırım Türleri

Yabancı yatırımlar, yapılış biçimlerine göre; doğrudan, portföy yatırımları ve kredi-dış yardımlar olarak üç ana başlık altında incelenmektedir. Yine yapılış biçimlerine göre doğrudan yatırımlar aşağıda detaylı şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY)

DYSY, bir ülkenin tasarruflarının diğer ekonomilerde yatırıma dönüştürmesidir. Literatürde DYSY birçok şekilde tanımlanmaktadır; Bir firmanın sermaye stokunu, farklı bir ülkede yeni bir üretim tesisi kurarak yada faaliyetini sürdüren bir tesisi satın alarak değerlendirmesidir. (Seyidoğlu; 2007; S.598)

4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu'nda ise Doğrudan Yabancı Yatırım tanımı aşağıdaki şekildedir; (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4875.pdf>)

“b) Doğrudan yabancı yatırım: Yabancı yatırımcı tarafından,

1) Yurt dışından getirilen;

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,

- Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),

- Makine ve teçhizat,

- Sinaî ve fikrî mülkiyet hakları,

2) Yurt içinden sağlanan;

-Yeniden yatırımda kullanılan kâr, hâsılat, para alacağı veya malî değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,

- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar,

Gibi iktisadî kıymetler aracılığıyla;

i) Yeni şirket kurmayı veya şube açmayı,

ii) Menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az % 10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı İfade eder.”

DYSY, bir ülkenin üretimini yönetim merkezlerinin aksine sınır ötesine taşıyarak, başka ülkelerde üretim tesisi kurması yada satın alması olarak tanımlanmaktadır. Literatürde DYSY, yabancı yatırımcının farklı bir ülkede üretim tesisi kurması, bir firmayı satın alması yada faaliyetini sürdüren bir firmanın sermayesini artırması ve bununla birlikte kendi teknoloji, bilgi birikimi ve işletmecilik anlayışını da beraberinde getirmesidir. (Arıkan; 2006; S.8)

Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ), yatırımlarını çoğunlukla GOÜ'lere doğru yapmaktadır. ÇUŞ'leri; birden fazla ülkede mal ve hizmet üretimi ve / veya ticareti yapan firmalar olarak tanımlamak mümkündür. Sermaye yatırımının yanı sıra, yönetsel ve teknolojik bilgilerini de kullanırlar. Başka bir ifade ile kendi ülkesi dışında yatırım yapan ve değer elde etmeyi hedefleyen firmalardır.(EĞİLMEZ; 2018; S.135) ÇUŞ'lerin ortak özellikleri; birden çok ekonomide faaliyette bulunmaları, tek bir merkezi yönetime sahip olmaları, tüm firma departmanları için yönetim ve mali konularda aynı politika izlenmesidir. (Tokol; 2001;182)

Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'ne göre, ÇUŞ'lerin yatırım yaptıkları firmanın sermayesinin %10'u yada daha fazlasına sahip olması yeterlidir. ÇUŞ'ler İkinci dünya Savaşı sonrası dönemde tüm dünyada hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Dünya ticaretinin üçte ikisi ÇUŞ'ler aracılığı ile yapılmaktadır. (Yavuz ve Sivrikaya; S.1226)

1.2.1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Türleri

1.2.1.1.1. Yeni Yatırımlar (Yeşil alan Yatırımları)

Yatırımın yapıldığı ülkelerde, yeni bir tesis kurulmasını yada başka bir ifadeyle yeni bir iş alanını, dolayısıyla da istihdam yaratan yatırımları ifade eder. Başka bir ifade ile, artan faiz oranlarından negatif yönde etkilenererek yeni alanlara yönelen yatırımlardır. En önemli doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak gösterilen Yeşil alan yatırımları (Greenfield investments) genellikle Gelişmiş ülkelerden Gelişmekte olan ülkelere yapılmaktadır. (Köprücü; 2017; S.106)

Yeni yatırımlarda ÇUŞ'lar, yatırımın yapıldığı ülkelerde üretim ve Ar-Ge tesisi kurmaktadır. ÇUŞ'ların temel amacı kendi üretim ve yönetim anlayışıyla, teknolojisini kullanarak kar elde etmektir. Yatırımın getirisi birleşme ve satın almalara oranla daha uzun vadede gerçekleşmektedir. Uluslararası Yatırımcılar Derneği YASED, DYSY girişlerini aşağıdaki şekilde ifade etmektedir.

Tablo 1.1: Uluslararası Doğrudan Yatırımların Ekonomilere Girişi

DYSY Giriş Şekilleri	Tanımı	Yatırımın Yapıldığı Ekonomiye Etkileri
Yeni Yatırımlar	Yeni bir tesis kurulması yada yeni bir iş alanına yapılan yatırımlar. Mevcut şirketin alt kolları ve iştiraklerine yaptığı yatırımlar	Bu yatırımlar GSYH'ya hızlıca katkı yapar. İstihdamı artırır. Yaratığı ekstra pazar ile de diğer tedarikçilere talep yaratır.
Birleşme ve Satın almalar (B&S)	Mevcut şirketin büyümesi amacıyla farklı şirketlerin satın alınması, satılması ya da birleştirilmesi	Yatırım yapılan firmanın daha verimli çalışmasını sağlar. Boşa çıkan yerli sermaye ile de yeni yatırımlar yapılmasına olanak sağlar.

Kaynak: https://yased.org.tr/ReportFiles/2014/YASED_UDY_KATMA_DEER_RAPORU.pdf

1.2.1.1.2. Ortak Girişim (Joint Ventures)

Temel anlamda ortak girişim, bir veya daha fazla yabancı yatırımcı ile yine bir veya daha fazla yerli yatırımcının ortak bir işletme kurmasıdır. Ortak girişimde firmalar benzer kaynaklara sahip olabildiği gibi, farklı kaynaklarını bir araya getirerek de güç birliği sağlayabilirler. Yeni kurulan bu şirket, ana şirketlerden bağımsız olarak faaliyetini sürdüren bağımsız bir yapıya sahiptir. (Ulaş ; S.59-2 ; S.153)

Ortak girişim, yatırımcıların birbirlerinin uzmanlık alanlarından yada diğer bir ifadeyle kaynaklarından faydalanmalarını sağladığı gibi, üstlendikleri riski de azaltmaktadır. Ortak girişim stratejisinde ortaklar uzman oldukları konularda yönetime katılarak da riski azaltabilirler. Ortak girişimlerde, her şirket kendine özgün yetkinlikleri ile katılabilir. Örnek vermek gerekirse, bir şirket yönetim becerileri ile katılırken, diğer şirket teknolojik becerileri katılabilir. Ortak girişimler, ÇUŞ'lerin en çok tercih ettiği yatırım biçimleri arasında yer almaktadır. (Fırat ve Mortaş; 2005; S.3-5)

1.2.1.1.3. Şirketler Arası Birleşme ve Satın Almalar

Şirketler arası birleşmeler, Türk ticaret Kanunu 146. Maddesine göre, iki veya daha fazla ticari şirketin hukuki faaliyetlerini sonlandırarak ve tüm kaynaklarını bir araya getirerek ortak bir işletme kurmasıdır. Satın almalar ise, yabancı yatırımcılar tarafından ev sahibi ülkede bulunan işletmenin tamamı yada önemli bir kısmının satın alınmasıdır. Özellikle 1980'den sonra küreselleşmenin de etkisiyle ÇUŞ'lar, faaliyetlerini daha etkin ve verimli olarak yerine getirebilmek amacıyla birleşme veya satın alma yolunu tercih etmektedir. (Konak ve Çıtak; S.192)

Şirketler arası birleşmelerin olumlu yönleri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır;

- Ev sahibi ülkede yada yatırımın yapılacağı bölgede üretime başlamanın rahat bir yöntemidir.
- Teknolojiye ulaşma maliyeti, sahip olma maliyetine göre daha ulaşılabilir. Uluslararası birleşmelerde, yerel şirketlere göre daha büyük ekonomilerine ulaşmak mümkün olabilir.

Olumsuz yönleri ise aşağıdaki şekildedir; (Seyidoğlu; 2007; S. 458)

- Farklı kültürler, farklı etnik köken ve gelenekleri olan iki yada daha fazla şirketin birleşmeleri güç olabilir.
- Yerel şirketin, yabancı yatırımcı şirket içerisinde asimile olması olumsuz siyasal tepkilere neden olabilir.
- Farklı milliyetlerden şirketlerin birleşmesi, işçi ücretleri ve toplu sözleşmeler açısından da problem yaratabilir.

1.2.1.1.4. Stratejik Birleşmeler

Stratejik iş birliği, bir firmanın diğer firmanın hisse senetlerinin bir kısmını alması ile gerçekleştirilen yatırımlardır. Daha kapsamlı bir stratejik birleşme için, hisse senetlerinin değişiminin yanında mal ve hizmet üretimi sağlamak adına ortak bir pazarlama ve hizmet anlaşması imzalanmaktadır. (Çelik; S. 54-1; S.30)

Stratejik ortaklıkların temel amacı, şirket başına düşen maliyetleri azaltmak, zamanı iyi yönetebilmek ve ortak hizmet sunmanın faydalarından yararlanmaktır. Stratejik birleşmelerde firmalar sahip oldukları kaynak, ürün, beceri ve teknolojileri bir araya getirerek fayda sağlamayı amaçlamaktadır. Son yıllarda yaygınlaşan bir yatırım türüdür. Bu tür birleşmelerde yüksek Ar-ge maliyetlerini doğru yönetmek, piyasaya doğru zamanda girmek ve ortak hizmet sunma faydalarından yararlanma hedeflenmektedir. (İlker; S.209)

1.2.1.1.5. Kahverengi Alan Yatırımları (Brownfield Investments)

Bahse konu yatırımlar, satın almalar ve yeşil alan yatırımları dışında yer alan yatırımları ifade etmektedir. Kahverengi alan yatırımlarında satın alma gerçekleşmektedir ancak, ev sahibi ülkedeki şirketten çok yabancı yatırımcının üretim faktörleri ve etkinliği ön plandadır. (Erdoğan; S.13)

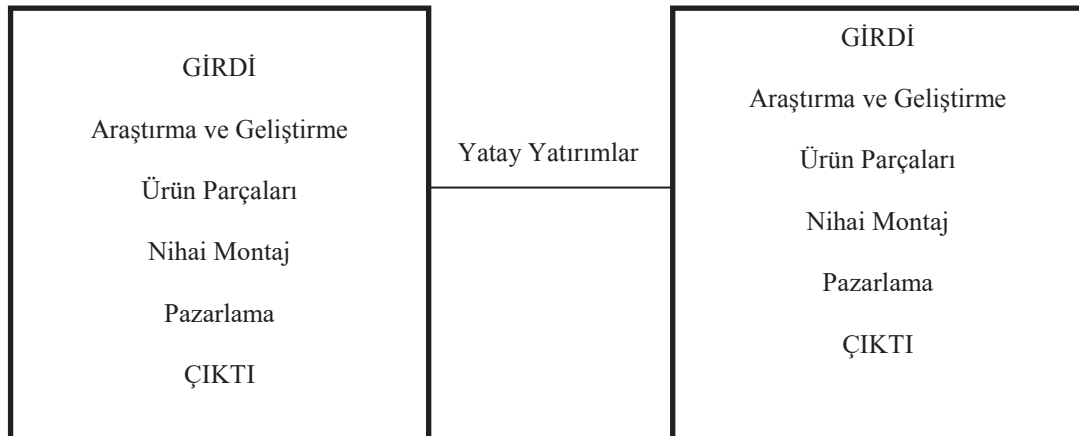
1.2.1.1.6. Yatay Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Yatırımlar yapılma şekilleri açısından yatay ve dikey olarak da ifade edilmektedir. Ticari engeller ve maliyetlerin yüksek olduğu durumlarda yabancı yatırımcı bahse konu engelleri göz önünde bulundurarak başka bir ülkeye yatırım yapmayı tercih edebilir. Ev sahibi ülkeye yatırım yaparak yerel piyasaya hizmet vermeyi amaçlayan yatırımlardır. Üretim maliyetlerini minimize etmeyi ve rekabeti artırmayı hedefler. Bu türdeki yatırımlar yatay doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak ifade edilir. (Özcan ve Arı; 2010; S.72)

Örneğin, BMW araçlarının montajını Almanya'da gerçekleştirmektedir. Rusya, Tayland ve ABD gibi ülkelerde yapılmasının da mümkün hale gelmesi yatay yatırımlar ile açıklanmaktadır.

Yatay yatırımlar ile amaçlanan, erişilmesi kolay olmayan piyasalara girmek ve avantajlar sağlamaktır. Aşağıdaki tabloda yatay yatırımlar, ev sahibi ülke ve yatırımın gerçekleştiği (kaynak ülke) açısından ifade edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 1.1: Yatay Yatırımlar

Kaynak: Mucuk; 2011; S. 18

Tabloda ev sahibi ülkedeki işlemler ve kaynak ülkedeki işlemler benzerlik göstermektedir. Girdi olarak nitelendirilen tasarrufun Çıktı konumuna gelene dek geçtiği aşamalar aynıdır. Yatay yatırımların hedefi, farklı piyasalara giriş sağlamaktır.

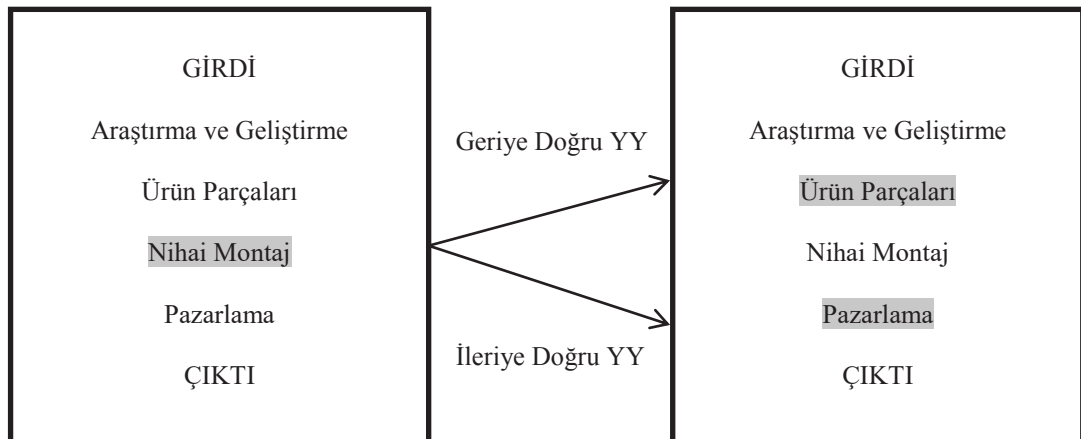
1.2.1.1.7. Dikey Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Yatırımcı firmanın, maliyetleri yönetmek amacıyla üretimi belirli aşamalara bölmesi ve her bir aşamanın ucuz olduğu bölgelerde üretime geçirmesine dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımları denilmektedir. Sermayenin yoğun olduğu aşamayı sermayenin ucuz olduğu bölgelerde işleme alması, emek faktörünün ucuz olduğu bölgelerde emek yoğun çalışılması bu duruma örnektir. Başka bir ifadeyle, farklı ülkeler aynı ürünleri üreten firmaların birbirlerine yönelik yatırımlarıdır. Aşağıdaki şekilde ikiye ayrılırlar: (Mucuk; 2011; S.18)

- İleriye Doğru Dikey Yatırımlar
- Geriye Doğru Dikey Yatırımlar

Yurt içinde üretim girdilerini sağlayan ve yurtdışında faaliyet gösteren bir şirketlere yönelik sermaye yatırımları, **geriye doğru yatırımlar** şeklinde tanımlanırken, yerel üretim faaliyetleri neticesinde kazanılan çıktının yurtdışında satış faaliyetini yürüten şirketlere yönelik sermaye yatırımları ise **ileriye doğru yatırımlar** şeklinde tanımlanmaktadır. Dikey yatırımların işleyiş biçimleri aşağıdaki tabloda açıklanmaya çalışılmıştır. (Mucuk; 2011; S.19)

Şekil 1.2: Dikey Yatırımlar

Kaynak: Mucuk; 2011, S. 19

Tabloda ev sahibi ülkedeki işlemler ve kaynak ülkedeki işlemler farklılık göstermektedir. Yatırımcı firma, emek yoğun bölgelerde nihai montaj işlemini yaparken, ürün parçalarının üretimi ve pazarlama faaliyetlerini farklı bir ülkede gerçekleştirebilir. Girdi olarak nitelendirilen tasarrufun Çıktı konumuna gelene dek geçtiği aşamalar aynıdır. Ancak yatırımın yapıldığı bölgeler ve yapılış şekilleri farklılık göstermektedir. Yurt içinde üretilecek bir ürünün parçalarını sağlayan bir firmaya yapılan yatırımlar geriye doğru yatırımları, yurt içinde üretilen bir ürünün yurtdışına pazarlanması ileriye doğru yatırımları ifade etmektedir.

1.2.1.1.8. Yeniden Yatırılan Kazançlar

Yeniden yatırılan kazançlar, daha önceden DYSY yoluyla elde edilen gelirin kar payı olarak değerlendirilmeyen kısmını yeniden yatırıma dönüştürülmesi olarak açıklanmaktadır. Yabancı yatırımcı, ev sahibi ülkede farklı bir yatırım fırsatı gözlemleyebilir ve o alana yönelebilir. (Erdoğan; S.17)

1.2.1.1.9. Transfer Fiyatlandırması

Bir ekonomide faaliyet gösteren şirketlerin işletmelerin yatırım, konum veya iş alanı olarak bölünmelerinin sonucunda birbirleri ile ticari ilişki kurmasıdır. Bahse konu yapılar arasında rekabet söz konusu değildir. OECD 'nin tanımlamasına göre, firmaların grup firmaları ile arasında yapılan mal yada hizmet transferi olarak ifade edilmektedir. Transfer fiyatlandırmasının başlıca özelliği, bağlı şirketler arasındaki fiyatın, piyasadaki diğer şirketlere sunulan fiyata göre özel olmasıdır. Bu özel fiyat sayesinde vergi giderlerinin azaltılması amaçlanmaktadır. (Çelebi ve Mastar Özcan; S. 278)

1.2.1.1.10. Lisans Anlaşmaları

Lisans anlaşmaları marka hakkı, telif hakları ve patent satışı ile yapılan bir çeşit doğrudan yabancı sermaye yatırımdır. Bu anlaşma ile marka yada patent sahibi, belirli bir ödeme karşılığında sahip olduğu bilgi, teknoloji yada markayı başka bir coğrafi konumdaki firmaya belirli bir süre için satarak gerçekleştirmektedir. Bir çeşit iş birliği olarak da düşünülebilir. Özellikle teknolojik anlamda çok gelişmeyen ülkeler pazarlama faaliyetlerinde lisans anlaşmalarını tercih etmektedir. (Şimşek; 2006; S.78)

1.2.1.1.11. Montaj Sanayi

Özel doğrudan yabancı sermaye yatırım çeşidi olarak sınıflandırılan Montaj Sanayi, Temel üretim mallarına ev sahibi ülkede küçük işlemlerle son halinin verilmesi ve montajının yapılması olarak tanımlanabilir. Montaj sanayinde amaç üretim giderlerini minimize ederek piyasada yer almaktır. Böylece ev sahibi ülke de üretiminde güçlük yaşadığı parça yada malzemeleri yurtdışından tedarik ederek ucuz iş gücüyle birleştirir ve yerel piyasada faaliyet gösterir. GOÜ de ise, tamamlanmış lekilde ithal edilen malların en son aşamada yerli üretime geçmesi ile döviz tasarrufu yaratmasıdır. (Erdoğan; S.15)

1.2.1.1.12. Yap- İşlet – Devret Modeli

Son yıllarda dünya genelinde oldukça yaygınlaşan bir yatırım türüdür. Bu yöntem ile ev sahibi ülkeler temel alt yapıyı sağlayarak, yatırımcılara açar ve yabancı sermaye katkısını hedefler. 3996 Sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapıtırılması Hakkında Kanuna göre, Yap- İşlet- Devret modeli, İleri teknoloji veya yüksek maddi kaynak ihtiyacı duyulan projelerin gerçekleştirilmesinde kullanılmak üzere geliştirilen özel bir finansman modelidir. (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3996.pdf>)

Bu modelin en önemli özelliklerinden biri de üretilen mal ve hizmetin önemli bir kısmının, ev sahibi ülke hükümeti tarafından satın alınması taahhüdünün olmasıdır. Projenin toplam bedeli ilk aşamada belirlenir ve uzun vadede yatırımın bedelsiz olarak ülke hükümetine devri yapılır. Türkiye 1980 ve sonrası dönemde birçok yap- işlet – devret modeli proje gerçekleştirmiştir.

1.2.2. Portföy Yatırımları

Bir şirketin, hisse senedinin uluslararası yatırımcılar aracılığı ile satın alınması olarak tanımlanmaktadır. Hisse senetleri, yatırımcıların sahip oldukları oran doğrultusunda mülkiyet hakkı sağlamaktadır. Aynı zamanda yatırımcı şirket karından pay almaktadır. Hisse senedi satışı sonucu ev sahibi ülkeye döviz girişi gerçekleşmektedir. Diğer yandan tahviller, bir tür borçlanma aracıdır, ortaklık hakkı doğurmamaktadırlar. Bu tanımlamaya istinaden hisse senedi, yatırımcısına söz hakkı sağlarken, tahvil yatırımcısına kâr sağlamaktadır. (Emir ve Kutlu; S.270)

IMF'nin 2009 yılında yayınladığı Balance of Payments and International Investment Position Manual - Sixth Edition (BPM6) ya göre Portföy yatırımı, doğrudan yatırım veya rezerv varlıkları dahil olmak üzere, sınır ötesi işlemler ve borç veya hisse senedi ihraçlarını içeren pozisyonlar olarak tanımlanır. Portföy yatırımları hazine bonosu, tahvil ve hisse senedi alımıyla gerçekleşen kısa vadeli sermaye hareketleridir. Likiditesi yüksek menkul kıymetlerden oluşması sebebiyle farklı ülkelere devredilmesi yada başka bir değişle yönlenmesi muhtemeldir. (IMF; 2009; S.110)

Portföy yatırımlarının ana belirleyicileri aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

- Hisse senedi ve tahvil
- Döviz kuru,
- Döviz rezervi düzeyi,
- Ulusal banka sisteminin istikrarı,
- Ekonomik büyüme oranı,
- Makroekonomik istikrar

Uluslararası sermaye yatırımları, çoğunlukla DYSY yada portföy yatırımları olarak ülkeye giriş yapmaktadır. Portföy yatırımları DYSY'larından farklı olarak yatırımın yapıldığı ülkede fiziki olarak personel olmasını yada üretimin varlığını gerektirmeyen yatırımlardır. Her iki yatırım türü kıyaslandığında, aralarında önemli farklılıkların olduğu söylenebilir. Bu farklılıkların başında yönetim ve denetim hususları gelmektedir. Portföy yatırımlarında yatırımcının yönetim ve denetim hakkı bulunmamaktadır. Yatırımcı, ev sahibi ülkeye sadece sermaye getirisinde bulunmaktadır. (Aydemir ve Genç; 2015; S.19)

1.2.3. Kredi ve Dış Yardımlar

Kredi ve dış yardımlar, kavramsal olarak bir ülke yada uluslararası kuruluş tarafından ihtiyaç sahibi bir ülke yada kuruluşa acil ihtiyaç, ekonomik katkı yada sosyal ve demokratik iyileşmeyi sağlamak amacıyla yapılan maddi desteği ifade etmektedir. Dış yardımların temel nedeni ekonomiktir. GÜ, GOÜ'lere kredi yada dış yardım sağlarken, kalkınmanın yanı sıra uzun vadeli iş birlikleri de hedeflemektedir. GOÜ lerdeki uygun maliyetli emek faktörü ve erişim kolaylığı sayesinde yatırım seviyesinin artması amaçlanmaktadır. (Koç ; 2016; S.145)

1.3. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teorik Alt Yapısı

1.3.1. Tam Rekabet Piyasası Varsayımına Dayanan Teoriler

Yabancı yatırımların teorik alt yapısını, piyasadaki rekabetin tam ya da eksik olma durumuna göre iki şekilde açıklamak mümkündür. Aşağıda tam rekabet varsayımına göre teoriler üç başlıkta açıklanmaya çalışılacaktır.

1.3.1.1. Getiri Oranlarında Farklılık Teorisi

1950-60'lı yıllarda toplam gelirin en yüksek total maliyetin ise minimum olduğu aralıkta yada marjinal gelirin, marjinal maliyete eşdeğer olduğunun varsayımına dayanılarak ortaya çıkmıştır. Getiri oranlarındaki farklılık teorisine göre, uluslararası sermayenin getiri oranındaki farklılık nedeniyle doğrudan yabancı sermaye yatırımları oluşmaktadır. Yatırımcı firma, yurt içinde yapılan bir yatırım ile yurtdışında yapılan bir yatırımın getiri

oranlarını karşılaştırdığında firmasının kar maksimizasyonunu göz önünde bulundurarak yatırım kararı almaktadır. (Öztürk; 2004; S.114)

Teoriye göre, yatırımcının karar verirken dikkate aldığı temel argüman getiri oranıdır. Getiri oranına göre karar verilmesi hususu bu teorinin en çok eleştirildiği noktadır. Yatırım kararı verilirken ekonomik, siyasi ve diğer sosyal faktörlerin sağlayacağı avantajlar ve dezavantajlar da göz önünde bulundurulmalıdır.

1.3.1.2. Portföy Teorisi

Portföy teorisi James Tobin ve Harry Max Markowitz tarafından geliştirilmiştir. Teorinin temeli 1930'lu yıllardaki 1930'lu yıllarda başlayan uluslararası sermaye hareketlerini açıklamaktır. Yabancı sermaye yatırımlarını getiri- risk unsurlarını temel olarak inceler. (Öztürk; 2004; S.115)

Portföy yatırımlarının getirisini etkileyen temel faktörler aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır; (Şener; 2008; S.26)

- Risk faktörleri
- Diğer ülkelerden sağlanan gelir,
- Reel döviz kuru üzerindeki müdahaleler,
- Tahmin edilen enflasyon

Getiri- risk dengesi hususunda yatırımcının davranış biçimi önemli rol oynar. Yatırımcının risk faktörünü denetim altında tutabilmesi ya da sınırlandırabilmesine göre risk, sistematik ve sistematik olmayan risk olarak ayrılmaktadır. Faiz oranlarında görülen değişiklikler, ekonomik belirsizlikler, savaş durumu ve siyasi olaylar gibi sistemin kendisinden meydana gelen riskler sistematik risk olarak adlandırılmaktadır. Sistematik olmayan riskler ise, pazarlama kampanyalarındaki başarı oranı, yönetsel sorunlar ve firma ile ilgili yasal problemler örnek gösterilebilir. (Yiğiter ve Akkaynak; S.286)

Portföy teorisinde dikkati çeken diğer bir özellik ise çeşitlendirmenin sadece yerli menkullerle veya yerli ve yabancı menkullerle birlikte yapılabileceğidir. Portföye yabancı menkullerin katılmasının, toplam riskin azaltılması yönünde güçlü bir etkisi vardır. Farklı firma yada kuruluşlara ait olan tahvil ve hisse senetleri, ekonominin tümünü veya belirli bir kesimini etkileyen olumsuz gelişmelerin etkisi altındadır. Örneğin, bir ülkede meydana gelen işsizlik yada bir sektördeki piyasa küçülmesi, aynı piyasada faaliyet gösteren firmaları etkileyecektir. Yabancı kaynaklar ise, yerel ekonomide örnekte belirttiğimiz gibi olumsuzluklara dahil olmazlar. Bunun yanı sıra yerel piyasadaki olumsuzlukları dengeleyici rol üstlenirler. Sonuç olarak portföye istikrar kazandırarak gelir dalgalanmaları riskini önlemektedir (Seyidoğlu; 2007; S.430-431)

1.3.1.3. Pazar Büyüklüğü Teorisi

Pazar büyüklüğü teorisinde temel unsur yatırımın büyüklüğü ile yatırımın yapılacağı pazarın büyüklüğü arasındaki ilişkidir. Ülkelerin GSYİH larındaki artış ve dolayısıyla

pazarda görülen büyüme ÇUŞ'leri doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmaya yönlendirmektedir. Pazarın büyüklüğü, üretim kaynaklarına erişim, üretim sürecine dair tüm maliyetler ve bölgesel özellikler, yabancı yatırımcıların üzerinde durduğu etkenlerdir. (Tari ve Bıdırı; S.2)

Tam Rekabet piyasası varsayımına dayanan teoriler, yatırımın yapılacağı ülkeye ilişkin dinamiklerle açıklanmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle tam rekabet piyasalarının etkinliğini yitirdiğini söylemek mümkündür. Bunun bir sonucu olarak da iktisatçılara göre, DYSY larının yapılma ve varoluşunu sürdürme nedenleri eksik rekabet piyasası varsayımına göre açıklanabilecektir.

1.3.2. Eksik Rekabet Piyasası Varsayımına Dayanan Teoriler

1.3.2.1. Hymer- Kindleberger Teorisi

Adını yaratıcısından alan teori, Hymer tarafından 1960lı yıllarda doktora tezi olarak hazırlanmış ve 1976 yılında basımı yapılmıştır. DYSY larını teorik açıdan inceleyen ilk çalışmaya Hymer'den sonra Kindleberger'in önemli katkıları olmuş ve teori süreçte ikisinin ismiyle anılmıştır. İlerleyen tarihlerde Caves (1982) ve Dunning (1988) de teoriye katkı sağlamıştır. Hymer - Kindleberger teorisine göre, DYSY'ların temel nedeni piyasalardaki oligopolistik endüstriyel yapıdır. (Uysal; S.473)

Hymer'a göre ilk olarak yatırımcı, yapacağı yatırımda karşılaşabileceği riskleri en aza indirmek istemektedir. Risk ve belirsizlik, işlem maliyetleri, bilgi edinme, kurdaki dalgalanmalar ve yerel yatırımcıya olan güvenin ön planda olması durumlarında portföy yatırımı yerine DYSY tercih edilmektedir. İkinci olarak da yatırımcı, piyasa aksaklıklarından yararlanarak rakiplerine göre elde ettikleri fırsatları kullanmakta (pazar payı, yönetsel yetenekler, teknolojik üstünlük, sermayeye erişim, ölçek ekonomileri), rekabet üstünlüğü sağlamak ve firma faaliyetlerini çeşitlendirmektedir. (Hymer; 1976; S.24-27)

Hymer- Kindleberger teorisi, DYSY'lerin açıklanmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Ancak tüm avantaj ve dezavantajlar göz önünde bulundurulduğunda yatırımcının tercih nedenlerinin tam olarak açıklanamaması, bu teorinin eksikliğinin giderilmesi açısından farklı yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Bu teoriler aşağıdaki başlıklarda açıklanmaya çalışılacaktır.

1.3.2.2. İçselleştirme Teorisi

ÇUŞ'ler, piyasada faaliyetlerini olumsuz etkileyen faktör ve düzensizliklerden kaçınmak, kendilerini koruma altına alabilmek için kendi iş kolu ile ilgili olarak sermayenin aktarılacağı ekonomilerdeki piyasaları içselleştirme yoluna giderler. P.J Buckley ve M. Casson tarafından geliştirilen içselleştirme teorisi, üretim teorisinin temellerini oluşturması açısından büyük önem taşımaktadır. Teorinin çıkış noktası piyasadaki aksaklıklardır. Teoriye göre yatırımcı firmalar, uluslararası lisans anlaşmaları yada ortak girişim anlaşmaları gibi yöntemler yerine DYSY yapmayı tercih etmektedir. (Kurtuldu; 2014; S.22)

Firmalar DYSY ile birlikte, avantajlarını yatırım yapacağı firmada kullanarak içselleştirmektedir. Teoriye göre yatırım yapılan firmanın üretime geçmesiyle de mal ve hizmet piyasaları içselleşmektedir. Bu yaklaşıma göre, firmalar piyasa içinde diğer firmalara bağımlı olmaktan kaçınmayı hedefler. Aynı zamanda risk azalacak ve belirsizlikler ortadan kalkacaktır. ÇUŞ'lar eksik rekabet piyasası şartlarında çalışmanın avantajlarından da faydalanılmış olacaklardır. Diğer yandan ülke devletlerinin yapmış olduğu düzenlemeler; vergi oranlarındaki farklılıklar, sınırlamalar, ticari engeller gibi yatırımcı için olumsuzluk yaratabilecek durumlar da yaşanmayacaktır. ÇUŞ'lar, fiyat belirleme ve farklılaştırma avantajlarına sahip olacaklardır. Bir görüşe göre de; İçselleştirmelerin iki önemli sonucu bulunmaktadır. Bu sonuçlar aşağıda belirtildiği gibidir: (Şener; 2008;S.36)

- Yatırımcı maliyetlerin minimum olduğu pazara yönelerek, fazya maliyet dengesi eşitlenene kadar büyüyecektir. Bu duruma savunmacı genişleme denmektedir.
- Bahse konu görüşe ek olarak göreceli üstünlük yaklaşımı da ikinci sonucu oluşturmaktadır. Gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları, yatay ve dikey birleşme ve oligopolistik rekabetle sonuçlanmaktadır.

1.3.2.3. Coğrafi Konum Teorisi

Coğrafi konum teorisine göre, yatırımı etkileyen üretim faktörlerinden doğal kaynak ve iş gücü gibi önemli unsurların hareketliliğinin olması yatırımcılara yön vermektedir. Bir diğer konu da üretim maliyetleridir. Ucuz kaynak ve iş gücü üretimin yapılacağı ülkeyi belirlemede önemli rol oynamaktadır. ÇUŞ'ların yatırım yapmasındaki etkenler; kaynakların dağılımına göre değil, coğrafi avantajlar açısından açıklanmaktadır. (Bozdağlıoğlu; 2010;S.68)

- Üretim faktörlerinin varlığı ve maliyetleri,
- Ev sahibi ülke pazarlarının hedeflenmesi,
- Ev sahibi ülkelerde uygulanan tarifeler ve ticaret sınıflamalar,
- Düşük vergi oranları gibi DYSY için avantajlı devlet politikalarının uygulanması

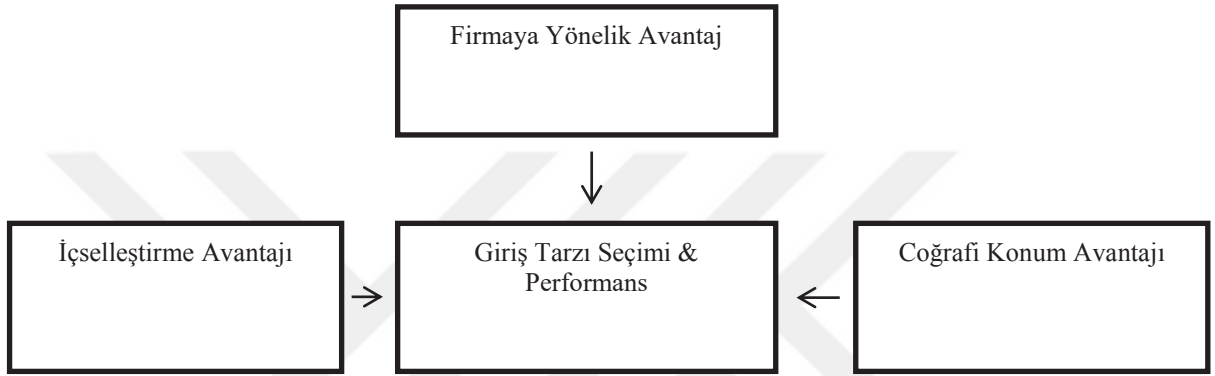
Coğrafi konum teorisi, Hymer'in endüstriyel organizasyon teorisini tamamlayıcı bir teori olarak ele alınmaktadır. Coğrafi konum teorisinde ülke odağı, endüstriyel organizasyon teorisindeki sektör odağını desteklemektedir.

1.3.2.4. Oli (Ownership, Location, Internalization) Paradigması-Eklektik Teori

Oli paradigması yada diğer bir ifadeyle Eklektik Teori endüstriyel organizasyon teorisi, içselleştirme teorisi ve coğrafi konum teorilerinden yola çıkılarak Dunnig tarafından geliştirilmiştir. Teoriye göre ÇUŞ'lar, konum (Location), mülkiyet (Ownership) ve içselleştirme (Internalization) faydaları yatırım kararı alırken değerlendirmektedir. (Tarı ve Bırdı; S.2)

Sahip olma avantajı mülkiyet, teknolojik üstünlükler, organizasyonel ve yönetsel avantajlar özetle ev sahibi ülkelerin sahip olmadığı ve bünyesinde bulundurması zor avantajları ifade etmektedir. Coğrafi konum avantajı; ev sahibi ülkeyi ön plana taşımakta ve yatırım kararı alınırken belirleyici rol oynamaktadır. Ev sahibi ülkenin ucuz iş gücü, yatırım teşvikleri, ucuz hammadde ve enerji gibi bazı coğrafi etkenleridir. İçselleştirme avantajı ise, firmanın DYSY yapmasındaki ana nedenlerdir. Örneğin firmanın kendi markasıyla iş yapması kiraya vermesinden yada satmasından daha mantıklıysa içselleştirme avantajı söz konusudur. (Kula, 2006, S.64)

Şekil 1.3: Eklektik Teori Modeli

Kaynak: Mucuk; 2004, S. 30

Şekilde belirtilen avantajlar, bir firmanın yabancı bir ülkede yatırım yapmasında etkilidir. Coğrafi konum avantajı ve içselleştirme avantajının bulunup bulunmamasına göre firmanın uluslararasılaşma stratejisi belirlenmektedir. Yatırımcılar sahip oldukları avantajlara göre ihracat, lisans anlaşması yada DYSY yapmayı veya bir dağıtım şirketi kurmayı tercih edebilir.

1.3.2.5. Ürün Dönemleri Teorisi

Raymond Vernon'un 1966'da ortaya attığı teori literatürde Ürün yaşam evreleri olarak da anılmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nedenlerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Hymer'in çalışmasından sonra birçok teorelin ortaya atıldığından bahsetmiştik. Hymer, ÇUŞ'ların ne zaman ve nerede avantaj sağlayacağına değinmediği için Vernon bu konuyu ele almıştır. Teori, ikinci dünya savaşı sonrasında ABD'de ÇUŞ'ların yapmış oldukları DYSY ve ticarete etkilerini incelemiştir. Vernon'a göre ürünün evreleri yenilik (innovasyon yada new product), olgunlaşma ve standartlaşma olarak üçe ayrılmaktadır. (Bozdağlıoğlu; 2011; S.11-13)

Birinci aşamada yeni ürün, (henüz standartlaşmamış) ele alınmaktadır. Teknolojik ve endüstriyel güç ile birlikte yüksek maliyetlerle yüksek gelir grubuna yönelik üretim yapılır. Üretici firma monopol gücünü elinde tutmaktadır.

İkinci aşama olarak varsayılan Ürün geliştirme yada diğer bir deyişle ürünün olgunlaşması sürecindeyse ürüne ilişkin gerekli kaynak ve teolojilere diğer firmalar da ulaşmıştır ve piyasadaki üretici sayısı artmıştır.

Üçüncü Aşamada ürün standartlaşmaya başlamıştır. Ürünün ve ürüne ilişkin üretim teknolojilerinin tüm ülkelere yayıldığı varsayılmaktadır. Üretici hem yurtiçinde hem de yurtdışında lisans vermeye başlamıştır.

Maliyetler göz önünde bulundurularak başka bir ülkede düşük fiyattan üretim yapacak ve ürün tamamen ithal edilmeye başlanacaktır. Bu durumda ürün dönemlerini tamamlayacaktır. Bir ürünün uluslararası ürün dönem eğrisi boyunca geçirdiği aşamalara ilişkin varsayımlar şöyle özetlenebilir: (Kavak ve Gül; 2005; S.147)

- Yeni bir ürün teknolojik ve endüstriyel olarak en üst seviyede olan ülkelerde geliştirilmektedir.
- Ürün üretildiği ülkede olgunlaşma dönemine girdiğinde, üretim araçları buralardaki talebi karşılamak üzere diğer gelişmiş ülkelere doğru genişletilmektedir.
- Son olarak, özellikle işgücü-yoğun üretime dayalı ürünlerde, ürünün ve üretim sürecinin daha standart bir hale gelmesiyle ürün az gelişmiş ülkelerde de üretilmeye başlanmakta ve ürünü ilk olarak geliştirip üreten ülke ithalatçı haline gelmektedir.

1.3.2.6. Oligopolistik Tepki (Lideri İzle) Teorisi

Frederick Knickerbocker tarafından eksik rekabet piyasasındaki oligopolistik yapıdan yola çıkarak geliştirilen bir teoridir. ÇUŞ'lerin bir pazarda pazar payını artırmak için yatırım yapması ve diğer oligapol konumdaki firmaların da pazar paylarını korumak amacıyla savunma yatırımı yapacak olması olarak tanımlanmaktadır. Lideri İzle teorisi olarak adlandırılmasının temel nedeni yatırımcı firmanın yada firmaların diğer yatırımcılara yön vermesidir. (Knickerbocker; 1973; S. 20-35)

Knickerbocker, ABD'de ÇUŞ'lerin doğrudan yatırımlarını incelemiştir. İncelemenin neticesinde ÇUŞ'lerin, oligopolistik bir yapıda olduklarını tespit etmiştir. Bunun sonucunda, şirketlerin yerel piyasa yapısının yurtdışı yatırımlarında belirleyici rol oynadığı görülmektedir. Yerel piyasanın da Oligopol yapıda olması neticesinde, firmaların yatırım yaparken piyasadaki diğer oyunculardan etkilenmesi kaçınılmazdır. (Kurtaran; S.372)

1.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler

DYSY'larını etkileyen faktörler yatırımı yapan ülke ile yatırımın yapıldığı ülke açısından değerlendirilmektedir. Başka bir ifade ile kaynak ülke açısından bakıldığında

itici faktörlere, ev sahibi ülke açısından bakıldığında ise çekici faktörlere ihtiyaç duyulmaktadır. İtici faktörler, yabancı sermayenin piyasalardaki ekonomik durumunu göz önünde bulundurarak yatırıma yönelmesini sağlayan faktörlerdir. Çekici faktörler ise, yatırımın yapılacağı piyasadaki iç gelişmeleri ifade eder. (Kar ve Tatlısöz; 2008;S.8-11)

Aşağıdaki tabloda itici ve çekici faktörler açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 1.2: DYSY Üzerinde Etkili Olan İtici ve Çekici Faktörler

İtici faktörler: Uluslararası ekonomik değişimler neticesinde yatırımların dış pazara yönelmesine neden olan faktörlerdir.	Çekici faktörler: Yatırımın yapıldığı ülkelerin koşullarından kaynaklanmaktadır:
*Lokal ticaret anlaşmaları *GÜ lerin karlılığında azalış	*Sermayenin serbest bırakılması ve finansal özgürlük *Lojistik ve telekomünikasyon alanındaki gelişmeler *GOÜ lerin açık pazar olmaları *Ucuz iş gücü ve hammadde *Vergisel avantajlar *Döviz kurundaki ayarlamalar *Teşvik politikaları *Özelleştirmeler *Makroekonomik istikrar *Bürokratik yaklaşımlar

Kaynak: Özcan ve Arı; 2010; S.69

Başka bir sınıflandırma ise Candemir (2009) tarafından yapılmıştır. Yabancı yatırımcı ve yatırımın yapılacağı ülke açısından belirleyici nedenler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:(Candemir; 2009; S. 661-666)

Kaynak Ülke Açısından Belirleyici Faktörler;

- Kar Maksimizasyonu
- Maliyet Minimizasyonu
- Ölçek Ekonomileri
- Ucuz İşgücü
- Vergilerdeki ve Yasal Mevzuattaki Farklılıklar
- Hammadde Sağlanması
- Tarife ve Kotalardan Kaçınma
- İçinde Bulunulan Piyasaların Korunması veya Yeni Arayışlar
- Monopolcü Güç Yaratılması
- Yatırımları Uluslararası Çeşitlendirme

- Rekabetçi Gücün Korunması ya da Arttırılması
- Ulaşım ve Üretim Esnekliği
- Unvanın ve Sırların Korunması
- Üretilen Malın Uluslararası Piyasadaki Yeri
- Köken Ülkede Ücretlendirme Politikaları ve Yan Hakların Gelişmiş Olması
- Köken Ülkenin Vergi Politikası

Yatırımın Yapılacağı Ülke Açısından Belirleyici Faktörler:

- Politik Etkenler
- Siyasi ve Sosyal İstikrar
- Ekonomik Faktörler
- Serbest Bölgeler
- Yerel Faktörlerdir.

Candemir çalışmasında UNCTAD (United Nations Conference On Trade and Development) 1998 yılı Dünya Yatırım Raporu'nda yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler ile ilgili analizi açıklamaktadır. Çalışmaya göre bahse konu faktörleri, üç temel başlıkta ifade etmek mümkündür: Bu başlıklar, politik faktörler, yatırım ortamına ait faktörler ve ekonomik faktörlerdir. (UNCTAD; 1998, S. 26)

Ayrıca, ekonomik faktörlerin yatırım stratejileri açısından alt başlıkları da aşağıdaki tabloda ortaya konmuştur.

Tablo 1.3: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler (Ev Sahibi Ülkeler)

Faktör Grupları	Faktörler	
I. Politik Faktörler	•Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, •Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar, •Vergi politikası, •Ticaret politikası, ticaret politikası ve DYSY tutarlılığı, •Özelleştirme politikası, •Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (özellikle; rekabet ve işletme satın ve birleşme politikaları), •Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları.	
II. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	•Yatırımlarının promosyonu (ülkenin pazarlanması vb.) •Yatırım teşvikleri •Maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik vb) •Yatırım sonrası hizmetler •(Yaşam kalitesi vb.) Sosyal etkenler	
III. Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara yönelme	•Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir. •Piyasanın büyümesi. •Bölgesel ve küresel piyasalara giriş imkanları.

		•Tüketici tercihleri. •Piyasaların yapısı.
	Kaynağa/Stratejik Varlığa yönelme	•Hammaddeler •Düşük ücretli vasıfsız işgücü •Vasıflı işgücü •Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon) •AR-GE •Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (markalar vb.)
	Etkinliğe yönelme	•Kaynakların/varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği •Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar,) •Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.

Kaynak: Candemir; 2009, S. 666

1.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Ekonomisi Üzerine Etkileri

DYSY, diğer yatırım girişlerinin aksine ülke ekonomisi için daha belirgin etkileri söz konusudur. Bu etkiler literatürde, olumlu etkiler (katkılar) ve olumsuz etkiler olarak değerlendirilmektedir. Bu bölümde, DYSY ülke ekonomisine etkilerini ana başlıklar üzerinden incelenecektir. DYSY istihdam etkisi ise ayrı bir başlık olarak ele alınacaktır.

Yabancı sermayenin, ev sahibi ülke üzerindeki etkileri birçok tartışmaya konu olmuş ve yatırımın yapılış şekli, sektör, ihracat/ithalat hedefi gibi değişkenler doğrultusunda olumlu/ olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Aşağıdaki başlıklarda büyüme etkisi, teknoloji etkisi ve ödemeler dengesi etkisinden bahsedilecektir.

Doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomileri üzerindeki olumlu etkileri aşağıda belirtildiği gibidir: (Sarısöy ve Koç; S. 133-153)

Büyüme Etkisi; DYSY nın, yatırımın yapıldığı ülkeye olumlu etkileri söz konusudur. Yatırımcı tarafından yapılan sermaye akışı, özellikle GOÜ açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Sermaye girişi sadece yatırım olarak kalmayacak, üretim kapasitesinin artmasını ve yeni iş kolları yada ana faaliyet konusuna yardımcı farklı işletmeler kurulmasını destekleyecek ve nihayetinde istihdamın gelişmesinde de önemli rol oynayacaktır. GOÜ lerde yabancı sermaye çekme amacıyla yaptığı çalışmalarda bahse konu olumlu etkiyi sağlamayı hedefler.

Teknoloji Etkisi; Büyüme gibi yatırım yapılan ülke açısından önemli etkilere sahip olan bir diğer olgu teknolojik yatırımlardır. Teknoloji etkisi, Genellikle GÜ lerden GOÜ lere

yönelik yapılan teknoloji transfer hareketlerinin sonucu olarak görülen etkidir. Teknolojik yatırımlar doğrudan yada dolaylı şekilde gerçekleşebilir. Teknoloji transferi, teknik ekipman ve teknik eleman desteği gibi doğrudan transferler olabildiği gibi, lisans anlaşmalarıyla da yapılabilir. Mevcut koşullar içerisinde ihtiyaç duyulan ancak sahip olunmayan teknolojik birikim, yabancı sermayenin sahip olduğu birikimin gücüyle GOÜ lere aktararak olumlu bir etki yaratmaktadır.

Ödemeler Dengesi Etkisi; Ev sahibi ülke bilançosunda bir defaya mahsus olumlu etki yaratan yabancı sermaye girişleri, firmanın döviz girdilerinde yer alarak ödemeler dengesinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Ancak ev sahibi ülkenin yatırım ile ilişkili ithalat yapması durumunda ödemeler dengesi tekrar eksiye (-) düşecektir. Yatırımın son bulması durumunda da, yatırımcı firmanın sermayeyi yurtdışına çıkarması söz konusuysa ödemeler dengesinde olumsuz etki oluşacaktır. GOÜ, ithal ikameci politikalar ile bilançoda oluşabilecek bu tür durumların önüne geçmeyi hedeflemektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomileri üzerindeki olumsuz etkileri ise aşağıda belirtildiği gibidir: (Sarısoy ve Koç; S.134)

DYSY, ağırlıklı olarak olumlu etkileri olduğu kabul edilmektedir. Geniş bir perspektiften bakıldığında olumlu etkilerin yanı sıra olumsuz etkilerinin de gözlemlendiğini söylemek mümkündür. Yabancı yatırımlardaki artış, yurtiçi yatırım alanlarını sınırlandırabilir ya da yatırımcı firmaların sağladığı imkanlar ile yerli firmaların imkanları karşılaştırıldığında tercih yabancı sermaye yatırımlarından yana olabilir. Bu durum, yerel üretimin kısıtlanmasına sebep olabilir. Diğer bir benzer konu, yabancı yatırımcıların sağlamış olduğu ücret performansı karşısında yerel firmalar nitelikli iş gücü bulma hususunda zorluk çekebilir. Yabancı yatırımcının, yerel firma üzerindeki denetim hakimiyetinin artması ve geleneksel yapının bozulması, ithalat sınırlamaları ve gümrük tarifeleri gibi kısıtlamaların kalkması ve yerel firmaları olumsuz etkilemesi gibi etkiler de olumsuz olarak nitelendirilmektedir.

Yerel üretim anlayışı, uluslararası nitelikte bir anlayış ile kıyaslandığında ekonomide ikilik söz konusu olabilir. Yatırımcı firmanın kar transferini ana ülkeye gerçekleştirmesi ise ödemeler dengesinde negatif bir algı oluşturacaktır. Zaman içerisinde artan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkeyi teknolojik olarak da yabancı ülkeye bağlarken, ev sahibi ülke ekonomisi dışa bağımlı hale gelecektir.

Bahsettiğimiz tüm bu olumsuz etkilere bağlı olarak, sosyokültürel ve nihayetinde politik açıdan da ev sahibi ülkenin, yabancı yatırımcının kültürel etkisi altında kalabileceği görüşü vardır. Diğer bir görüşe göre olumsuz etkiler aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir: (Seyidoğlu; 2007; S.619)

- Ekonomik politikalarda yabancı denetimin çoğalması
- Yerel firmalar üzerinde haksız rekabet ve yerel bazda tekelleşme

- Uluslararası yatırım engellerinin aşılması
- Yerel yatırımlar üzerinde negatif etki
- Döviz giderlerinde pozitif yansıma
- Kur dalgalanmalarına sebebiyet ve ekonomik kriz etkisi
- İhracatı kısıtlama
- Teknolojiye bağımlı olma
- Ekonomide istikrarsızlık ve işsizliğin artması
- Uluslararası yatırımların yerel firma satın alımı ile gerçekleşmesi
- Transfer fiyatlandırması

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİHDAM KAVRAMI

2.1. İstihdam Kavramı

Kelime anlamıyla istihdam, çalıştırma, yararlanma ve hizmet verme anlamı taşımaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'na göre istihdam iş başında olanlar (Ücretli, maaşlı, yevmiyeli, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemi içinde en az bir saat bir iktisadi faaliyette bulunan kişiler) ve iş başında olmayanlar (İşi ile bağlantısı devam ettiği halde, referans haftası içinde çeşitli nedenlerle işinin başında olmayan kendi hesabına veya işveren olarak çalışanlar) olmak üzere iki şekilde açıklanmaktadır.(http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2013/turkce/metaveri/tanim/index.html)

İstihdam kavramını daha geniş bir ifade ile açıklamak gerekirse emek, sermaye ve girişim faktörünün üretime dâhil edilmesidir. İstihdam olgusu ekonomik anlamda, gelir ile birlikte ifade edilmektedir. Bir ekonomide, iş gücünün üretime dahil edilmesi istihdamı ifade etmektedir. (Özpınar, Şansel vd.; 2011; S.134)

2.2. İstihdam Türleri

İstihdam, ülke ekonomilerini politik, sosyal ve ekonomik olarak etkileyen en temel olgulardan biridir. Kavramsal açıdan istihdam olgusu aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma emek faktöründen yola çıkılarak yapılmaktadır.

2.2.1.Tam İstihdam

Tam istihdam bir ülkede, konjonktürel işsizliğin olmadığı, yalnızca doğal işsizliğin bulunduğu koşulları ifade etmektedir. İş gücünün tüm üretim fonksiyonlarına dahil olduğu ve piyasada atıl iş gücünün bulunmadığı durumları ifade eden tam istihdam koşulunda, işsizlik söz konusu değildir ve ekonomik refah düzeyi oldukça yüksektir. Tam istihdam sağlandığı durumlarda, üretim en üst seviyededir. Tüm kaynakların etkin bir biçimde kullanıldığı tam istihdam, uygulamada üretim faktörü olan emek üzerinden tanımlanmaktadır. (Ertek; 2008;S.92)

Tam istihdama teorik açıdan bakıldığında tüm üretim faktörleri üretime dahildir. Yine de bu koşulda dahi %2 ya da %3 oranında işsizlik görülebilir, bu durum “doğal işsizlik oranı” olarak ifade edilmektedir. Ekonomiler, tam istihdam seviyesine ulaşmak ve ekonomik- sosyal refahı sağlamak amacıyla çeşitli makroekonomik politikalar uygulamayı

hedeflemektedirler. Bu politikalar ve etkileri ilerleyen bölümlerde açıklanmaya çalışılacaktır. (<http://www.tek.org.tr/dosyalar/gaziantep5.pdf> S.4)

2.2.2. Eksik İstihdam

Tam istihdam ifadesinde olduğu gibi, eksik istihdamda da en önemli olgu emek faktörüdür. Emek faktörünün tamamının üretime dahil edilememesi eksik istihdamı ifade eder. Eksik istihdam durumu kişinin kendi isteği ile yada kendi isteği dışında talep yetersizliği vb durumlar sebebiyle yaşanabilir. Eksik istihdam ortamının oluşması işsizliği beraberinde getirir. İş gücünün üretime dahil olması ile tam istihdam seviyesine doğru hareket ortamı oluşur. Bu tip ekonomilerde işsizlik oranının azaldığı gözlemlenir. (Aren; 1972; S.21)

Başka bir tanımlamaya göre eksik istihdam, bir ekonomide emek, üretim kaynakları ve sermaye gibi temel faktörlerin etkin bir şekilde üretime dahil edilememesidir. İşgücünün belirli bir bölümü mevcut ücret ve çalışma koşullarında çalışma imkanı bulamamaktadır. Üretim açısından bakıldığında tam kapasite ile çalışma olanağı bulunmamakta ve teknoloji iyi bir şekilde kullanılmamaktadır. Bunun sonucunda, üretilmesi ön görülen mal ve hizmetler, beklenilenin altında kalmaktadır. (<http://www.tek.org.tr/dosyalar/gaziantep5.pdf> S.4)

2.2.3. Aşırı İstihdam

Aşırı istihdamı, eksik istihdam seviyesinin tam tersi olarak ifade etmek mümkündür. Ekonomideki işgücünün tümü istihdam edildiği halde, işgücüne olan talep devam ediyor ise; aşırı istihdam koşullarının geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle üretime dahil olan tüm faktörler tam istihdam kapasitesinin üzerinde ise aşırı istihdam söz konusudur. Ekonomide aşırı talep oluşması sonucunda mevcut işgücü standart çalışma süresinin üzerine çıkmaktadır. Fazla çalışma süresi ile arzı artırmak amaçlanmakta ve talep seviyesine yaklaşılmaya çalışılmaktadır. (Eyüboğlu; 2003;S.12)

2.3 İstihdam Düzeyi Türleri

Kavramsal açıdan açıklamaya çalışılan istihdam türlerinin yanı sıra, istihdam düzeyine göre sınıflandırılan istihdam türleri konjonktürel ve kronik düşük istihdam olmak üzere iki şekilde ifade edilmektedir.

2.3.1. Konjonktürel Düşük İstihdam

Konjonktürel düşük istihdam genellikle ekonomi içerisindeki talep yetersizliği ile tanımlanmaktadır. Piyasa içerisinde, zaman zaman dalgalanmalar söz konusu olabilir. Bunun sonucunda meydana gelen duraksama ve kriz dönemlerinde görülen tablo konjonktürel (devrevi) düşük istihdamı ifade etmektedir.

Bu tip istihdam düzeyi, daha çok gelişmiş ekonomilerde görülmektedir ve dünyada en büyük örneği 1929 yılı Büyük Buhranı neticesinde görülmüştür. 1929 krizi ile başlayan işsizlik, önemli seviyelere ulaşmış ve İkinci dünya Savaşı yıllarına kadar azalış göstermiştir. (Kanca; 2012; S.3)

2.3.2. Kronik Düşük İstihdam

Kronik (devamlı) düşük istihdam, konjonktürel düşük istihdamın aksine gelişmekte olan ülkelerde görülen bir istihdam problemidir. Gelişmekte olan ekonomilerde, bireyler tamamen işsiz kalmamakla birlikte, tam istihdam seviyesine ulaşamaması ve iş gücünün üretime katılma oranının az olması şeklinde yorumlanır. Talep yetersizliğinden meydana gelen kronik düşük istihdam, ekonomik durgunluk neticesinde ürün ve hizmetlere olan talebin azalması ve sonucunda da iş gücü ihtiyacının azalmasıdır. Türkiye’de bu ülkelere örnek olarak gösterilebilir. Fiziki çalışma olanakları ve gerekli donanımların sağlanamaması nedenler arasında gösterilebilir. GOÜ, en önemli sorunlarından biri olarak gösterilen kronik istihdam, tamamıyla bir kalkınma problemidir. (Yıldız; S.11)

2.4. İstihdam Politikaları

İşsizlik sorunun çözüme kavuşması amacıyla geliştirilmiştir. Aktif ve pasif politikalar olarak iki alt başlıkta değerlendirilmektedir. Aktif istihdam politikalarının temel hedefi, işsizliği ortadan kaldıracak önlemler geliştirmek, istihdam sağlamak ve iş olanakları yaratabilmektir. Pasif istihdam politikalarının hedefi ise, iş olanağı bulamayan iş gücüne belirtilen süreç içerisinde kaynak yaratmaktır. OECD'ye göre, işsizlik ile başa çıkmak için geliştirilen politikalar aşağıdaki şekildedir: (Ay; 2002; S.331)

Aktif politikalar;

- Devlet kurumları için eşleştirme ve danışmanlık
- Uzmanlık eğitimleri
- İstihdamı destekleyici çalışmalar
- Gençlik çalışmaları
- Engelliler için çalışmalar

Pasif Politikalar;

- İşsizlik sigortası
- Erken emeklilik

2.4.1 Aktif İstihdam Politikaları

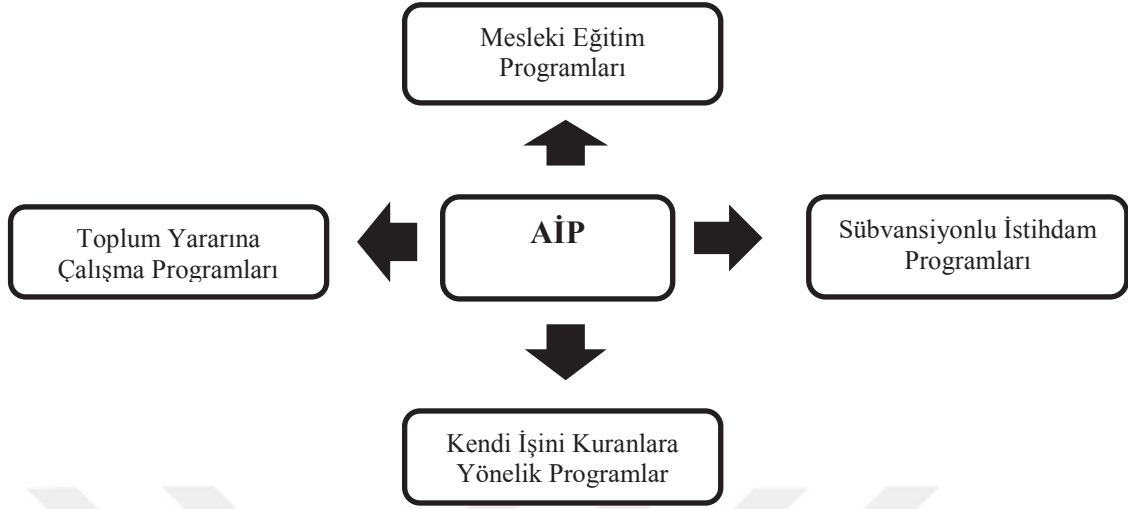
Aktif politikalar, birden fazla politikadan meydana gelen bir bütün olarak ifade edilmektedir. 1960 yılının ardından İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerini yok etmek ve enflasyonu azaltarak tam istihdam seviyesine ulaşmak amacıyla telaffuz edilmiş ve akabinde OECD aktif istihdam politikalarını farklı bir tür olarak nitelendirmiştir. Aktif istihdam politikaları temelde iki şekilde uygulamaya konulmaktadır. Birincisi, tüm iş gücünün ihtiyaçlarından yola çıkan genel nitelikli programlar, ikincisiyse kadınlar, yaşlılar, engelliler, gençler ve göçmenler gibi dezavantajlı kesimlere yönelik programlardır. (Sanal; 2013; S.1)

Uygulama alanlarına bakıldığında aktif istihdam politikalarının ağırlıklı olarak yukarıda belirtmiş olduğumuz dezavantajlı kesime ağırlık veren çalışmalar olduğunu söylemek mümkündür. Genç, yaşlı, kadın, engelli gibi toplum içerisinde istihdam sorununun büyük bir kısmını yaşayan iş gücünü, üretime dahil etmek aktif istihdam politikalarının temel hedefidir. Bu politikalar, ağırlıklı olarak genç aynı zamanda uzun süreli işsizlere yönelik çalışmalar yürütmektedir. Özellikle Ab ve OECD ülkelerinde, işsizliği azaltmak ve yaşam standardını yükseltmek amacıyla uygulandıkları söylenebilir. Bu politikalar iş gücü kazanım ve işbaşı eğitimleri ile; (Günaydın ve Yıldız; S.267)

- Potansiyel iş gücünün istihdam edilebilirliğinin arttırılmasını,
- Potansiyel risk barındıran iş gücünü işsizlik karşısında koruma,
- İş gücü randımanını çoğaltmayı,
- İş gücünün piyasaya erişiminde fırsat eşitliğini,
- Potansiyel iş gücü ile iş fırsatlarını bir araya getirmeyi,
- İstihdam için danışmanlık hizmetini hedeflemektedir.

Aşağıdaki şekilde belirtildiği gibi aktif istihdam politikaları; toplum yararına çalışma programları, mesleki eğitim programları, kendi işine yönelik programlar ve sübvansiyonlu istihdam programları olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştır. Türkiye'ye baktığımızda aktif istihdam politikalarının uygulayıcısı olarak karşımıza Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) çıkmaktadır. İstihdamın sağlanması ve işsizliğin azaltılmasına yönelik çalışmaları sürdürmek üzere kurulan Türkiye İş Kurumu, aktif ve pasif işgücü politikaları da yürütmektedir. (<https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/tarihce/>)

Şekil 2.1: Aktif İstihdam Politikaları

Kaynak: Kasapoğlu ve Murat; S.48

İŞKUR, yapılan yasal düzenlemeler ile birlikte aktif ve pasif istihdam politikalarının Türkiye’deki yasal düzenleyicisi konumuna gelmiştir. Kamu istihdamının yanı sıra özel sektör yararına çalışmalar, uzmanlık eğitimleri, gençlik çalışmaları, toplum yararına çalışma programları ve sendikalar ile işbirliği gibi birçok alanda faaliyetlerini sürdürmektedir.

2.4.2 Pasif İstihdam Politikaları

İş gücünü üretime dahil etmekten çok, işsizlik süresince bireyin yaşamını sürdürmesi ve ihtiyaçlarını gidermesine yönelik çalışmaları ifade etmektedir. Literatürde aktif istihdam politikaları balık tutmayı öğretmek olarak adlandırılırken, pasif istihdam politikaları ise bireye balık sağlamayı hedefler. Gelişmiş ülkelerde daha çok alan yaratılabilen pasif istihdam politikaları, işsizlik maaşı / işsizlik sigortası, kıdem tazminatı ve ücret garanti fonu gibi örneklerle uygulanmaktadır. Pasif istihdam politikaları üç başlık altında özetlenebilir; (Germir; 2012; S.35)

- İşinden ayrılan işçiye, işveren tarafından ödenen tazminat yükümlülüğü en bilinen ve en kapsamlı olan pasif istihdam politikasıdır.
- İşsizlik sigortası sistemi en az 600 gün prim ödemiş kişileri kapsamaktadır. Sistem, formel kesimde çalışanları kapsamaktadır.
- İş Kanununa göre, özelleştirme nedeniyle işten çıkarılan bireylere iş kaybı tazminatı verilmektedir.

Ekonomilerin gelişmişlik seviyeleri arttıkça, daha fazla bütçe ayırdıkları ve iş gücüne destek verdiklerini söylemek mümkündür. Bireyin işsiz kalması durumunda

meydana gelen ekonomik ve sosyal sorunları gidermeyi hedefleyen çalışmalar, kısa ve orta vadeli olarak planlanmaktadır. Hem mali yükünün fazla olması hem de uzun süreli işsizliklerde bireyi tembelleğe itmesi nedeniyle, ilgili kurum ve kuruluşlar aktif istihdam politikalarına yönelmektedir. Türkiye’de pasif istihdam politikalarının geçmişine bakıldığında oldukça kısadır. Bu politikaların, istihdamı artırmaya yönelik olarak daha etkin kullanılması gerekmektedir (Ay; 2002, S. 337)

2.5. İstihdamın Teorik Alt Yapısı

İstihdam kavramı literatürde birçok teoriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Klasik, Modern ve Monetarist yaklaşımlar olarak sınıflandırılan istihdam teorilerine aşağıdaki başlıklarda yer verilmiştir.

2.5.1. Klasik İstihdam Teorisi

Tüm üretim faktörlerinin üretime katıldığını varsayarak tam istihdam olgusundan yola çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, tam istihdamı temin eden otomatik bir mekanizma mevcuttur. Bütün kaynaklar üretime dahil olduğu için tam istihdam kaçınılmazdır. Teoriye göre ekonomi, minimum devlet müdahalesiyle kendi kendini dengeleyecektir. Piyasaya en az müdahale eden devletin en iyi devlet olduğu görüşü hakimdir. 19. yüzyıl ile birlikte klasik istihdam teorisine olan itibar azalmıştır. Teorinin geçerliliğini yitirmesinin en büyük etkeni 1929 Buhranı olmuştur. Ardından farklı görüş ve alternatif teorilerin ortaya atılması teorinin geçerliliğini yitirmesini beraberinde getirmiştir.

Ekonomide tam istihdamı sağlayan ve tam istihdamın bozulması durumunda da tekrar dengeye geleceğini varsayan teoriye göre istihdam sorunu yoktur. İstihdam ile ilgili doğrudan görüş belirtilmemekle birlikte arz – talep, faiz haddi ve ücret düzeylerinin belirlenmesinde önemli görüşlerde bulunmuşlardır. Bu görüşler Mahreçler Kanunu (Say Yasası), Faiz Teorisi ve Ücret Teorisi’dir. (Aren; 1972; S.29)

2.5.1.1. Say Yasası

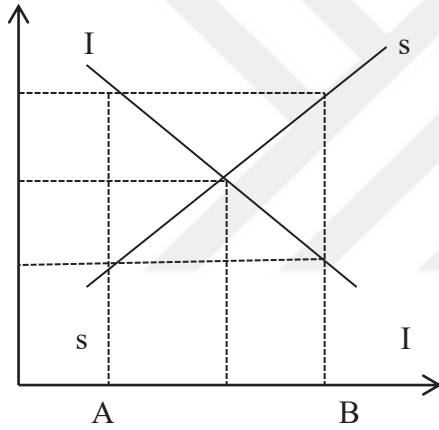
Literatürde Say Yasası yada Mahreçler Kanunu olarak bilinen teori, Jean Baptiste Say’ın “Her arz kendi talebini yaratır” İfadesiyle birlikte Say Yasası olarak anılmaya başlanmıştır. Say’ın A Treatise on Political Economy adlı eserinde bahsettiği teoride arz-talep ilişkisi daima dengededir yani, talep yetersizliğinden dolayı işsizliğin ortaya çıkması mümkün değildir. Piyasaya sunulan her arz, talep ile karşılaşmaktadır. Üretimi tüketime eşitleyen varsayım göre herhangi bir sapma söz konusu değildir. Piyasadaki talebin artmasıyla üretimin de artacağı ve dolayısıyla üretim düzeyinin yükseleceğini söylemek mümkündür. Tüketicinin gelirinin tamamını kullanmaması durumunda ise tasarruf oluşacaktır. Teoriye göre tasarruf konusu ele alınmadığından, konu faiz teorisi ile açıklanmaya çalışılacaktır. (Aydın; S.2)

2.5.1.2. Faiz Teorisi

Klasik İktisadi görüşün temelini Adam Smith'in ulusların Zenginliği adlı eseri oluşturmaktadır.(Akdiş; 2006; S.212) Temel özelliği tam istihdam teorisine dayanan klasik faiz teorisi tasarruf ve bekleme kavramları ile ifade edilir. Faiz teorisine göre tam istihdam koşulu geçerlidir ve teori kapsamında faiz beklemenin karşılığındaki ödül olarak tanımlanmaktadır. (Aydın; 2015; S.209)

Faiz, Say yasasında klasik iktisatçıların tam olarak açıklayamadığı tasarrufun bir karşılığı olarak kabul edilmektedir. Teori, tasarruf ile faiz arasında fonksiyonel bir ilişki olduğunu varsaymaktadır. Piyasada tüketilmeyen dolayısıyla tasarruf olarak adlandırabileceğimiz paranın faiz mekanizması aracılığı ile piyasada yer alıp yatırım harcamaları ile yeniden harcanacağı belirtilmektedir. (Dirimtekin; 1989; S.249)

Şekil 2.2: Klasik Faiz Oranları

Kaynak: Akdiş, 2006, S 214

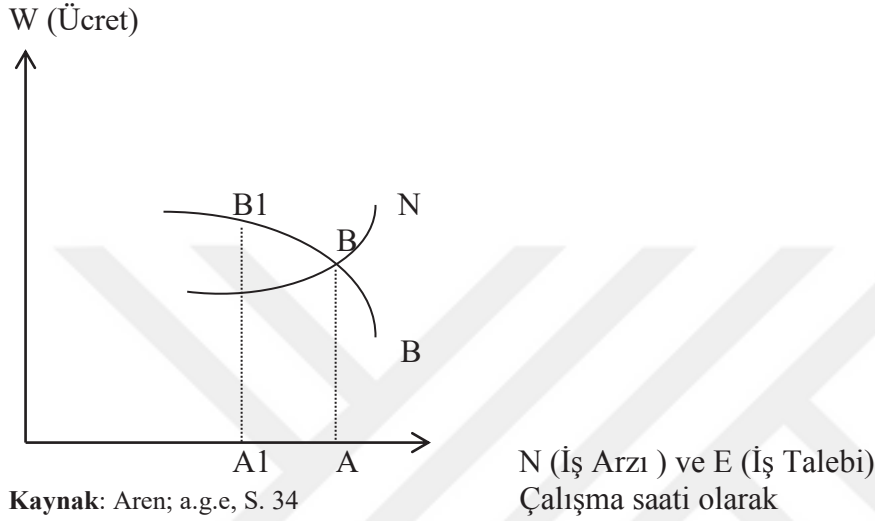
Şekilde görüldüğü gibi, tasarruf ve yatırım talebi faiz oranlarını birlikte oluşturmaktadır. Tasarruf arzı ve yatırım talebi birlikte hareket ederek dengeyi sağlamaktadır. Klasik teoride, faize olumlu cevap tasarruf ile verilirken, yatırım faizi olumsuz yönde etkilemektedir. Eğer tasarruf arzı ve yatırım arasındaki denge bozulmuşsa, faiz ile yeniden sağlanarak tam istihdam konumuna gelir.

2.5.1.3. Ücret Teorisi

İstihdamı açıklamaya çalışan teorilerden biri de Ücret teorisidir. Klasiklere göre ücret ile istihdamın direkt ilişkisi vardır. İstihdam düzeyi, emek arzı ve talebinin birleştiği noktada belirlenir. Piyasada tam rekabet koşullarının geçerli olduğu varsayılır ve teoriye göre emek homojen bir yapıdadır. Klasik teoriye göre emek talebi piyasadaki iş gücü ihtiyacını ve emek arzı da, iş gücünün piyasaya çıkışını ifade etmektedir. Emek arzı, emeğin fiyatına yani reel ücretlere bağlıdır.(Bilgin; S.136)

Tam istihdamın sağlanamayarak işsizliğin oluşmasında ise, iş gücünün yüksek ücret beklentisi, sendika ve işçi haklarını savunan kuruluşların etkisi ve devlet müdahaleleridir. Başka bir ifadeyle isteyen herkesin iş bulabileceği ancak ücret beklentisi ve dış müdahaleler sebebiyle işsizlik meydana gelmektedir. Ücret teorisi aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır;

Şekil 2.6: Ücret Teorisi

Şekil 1.6'da işin verimi ve zahmeti dikey olarak, iş hacmi de yatay olarak gösterilmiştir. Ücret, her iki eğrinin kesiştiği, marjinal verim ve marjinal zahmetin eşit olduğu noktada oluşmaktadır. Bu nokta, tam istihdam seviyesini ifade etmektedir.

2.5.2. Keynes ve Modern İstihdam Teorisi

Modern İstihdam teorisi Keynesyen görüşe göre, klasik görüşe eleştiri olarak ortaya atılmıştır. Keynes'e göre ekonominin tam istihdam düzeyinde dengede olmasına gerek yoktur. Yine Keynes'in farklı bir görüşü olarak faiz, tasarrufun değil gelirin bir fonksiyonudur. Para politikası ve mali politika Keynes'e göre, eksik istihdam ile başa çıkılması için önemli iki politika aracıdır.(Vroey; 2019; S.118)

1929 Büyük Buhran'ın sonucunda başta ABD ekonomisi olmak üzere birçok dünya ülkesi ekonomik olarak etkilenmiş, işsizlik sorunu ortaya çıkmış ve görünmez el diye bahsedilen otomatik denge sağlanamayarak klasik istihdam teorisi geçerliliğini yitirmiştir. Keynes'in de görüşlerinin büyük buhran ile ilişkili olduğu gözlemlenmektedir. Keynes ile birlikte yeni bir dönem başlamıştır. İşsizliğin temel nedeni, talep ile ilişkilidir. Talebin yetersiz olması işsizliği beraberinde getirmektedir. Ekonominin otomatik bir mekanizmayla dengeye gelmeyeceği, devlet müdahaleleriyle istihdam sorununa çözüm getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Tam istihdamın sağlanması toplam talebin artırılması ile mümkündür. (Bayraktar; S.249)

2.5.3. Monetarist Yaklaşım

Modern Yaklaşım, 1940-50'li yıllarda oldukça etkili olurken, 1970 li yıllara gelindiğinde İşsizlik ve enflasyonun birlikte artış göstermesi, teorinin geçersiz hale gelmesini desteklemiştir. Geçmiş dönemde talep üzerinde duran ekonomi politikası, arz üzerinde durmaya başlamıştır. Monetarizm, Milton Friedman tarafından geliştirilmiştir. Friedmanın görüşü klasik İktisadi görüşe karşı niteliktedir.

Friedman, “Paranın Miktar Teorisi Üzerine Çalışmalar” isimli eseri ile 1976 Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanmıştır. Friedman eserinde monetarizmin temel ilkelerine yer vermiştir. Monetarist görüşe göre en etkili husus enflasyondur ve buna bağlı olarak para arzında görülen artıştır. Teori, kısa vadede enflasyonun hızla kontrolünü ön görmektedir. Etkin bir ekonomik büyüme üzerinde enflasyonun etkisi negatiftir. Piyasa mekanizması serbest kalmalı ve kendiliğinden istikrar oluşturmalıdır. Kısa sürede eksik istihdam olabilir ancak uzun sürede piyasa tam istihdam konumuna gelecektir. (Parasız; 2001; S.123)

Monetaristler, Serbest piyasa ekonomisiyle birlikte istihdamın belli bir seviyeye ulaşacağını görüşünü savunmuşlardır. Ancak Klasik iktisat görüşünden farklı olarak tam istihdam düzeyinin her zaman sağlanamayacağını kabul etmektedirler. Monetarist görüşe göre çeşitli nedenlerden dolayı (ücret düzeyi, iş arama süreci, işsizlik yardımı gibi) doğal işsizlik olabileceği görüşündedirler. Klasik İktisat temel ilkelerini kabul etmekle birlikte ayrıldıkları noktalar aşağıdaki şekilde belirtilmiştir; (Aktan; 2010; S.171)

- Klasik miktar teoreminin yeterli olmadığı görüşü hakimdir.
- Ekonomi her zaman tam istihdam seviyesinde dengede değildir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHSEL PERSPEKTİFTEN YABANCI SERMAYE VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ

3.1. Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi

Dünyada birçok gelişme küreselleşmenin etkisiyle yaşanmaya başlanmıştır. Serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşması da küreselleşmenin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Gelişmiş ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin etkin rolü ile birlikte günümüzde yabancı sermaye yatırım stokunun OECD ve Birleşmiş Milletler verilerine göre 1,5 Trilyon dolar olduğunu söylemek mümkündür. (<http://www.mfa.gov.tr/yabanci-sermaye-cekimi-yatirimlarin-karsilikli-tesviki-ve-korunmasi-anlasmalari.tr.mfa>)

3.1.1. Dünyada Yabancı Sermayenin Ortaya Çıkışı

Bu kavramın ortaya çıkışı 16.yüzyıla dayanmaktadır. Birçok kaynak ve görüşe göre Yabancı sermaye olgusu Sanayi Devrimi ile birlikte anılmaktadır. İngiltere'nin 16 yüzyılda Macaristan' da yer alan gümüş ve Kuzey Orta Almanya'da yer alan bakır madenlerini işleterek yabancı sermaye yatırımlarını başlattığı kabul edilir. 16 yüzyılda uluslararası yatırımlar sınırlı düzeyde iken Sanayi Devrimi ile birlikte artış göstermiştir. (Algan; 1988; S.96)

19 yüzyılda gelişmiş ülkeler, sanayinin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin temini için sömürgeler ve gelişmekte olan ülkelere yönelmişlerdir. En bilinen örnek, İngiltere'nin, maden kaynakları ve petrol ihtiyacını karşılayabilmesi amacıyla sömürgesi altındaki ülkelere yatırım yapmaya başlamasıdır. Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde uluslararası yatırım yapan ülkeler ve bu ülkelerin yatırım bölgeleri aşağıdaki tabloda paylaşılmıştır.

Tablo 3.1: Birinci Dünya Savaşı Öncesi Yapılan Yabancı Sermaye Yatırımları (1913-14) / Milyon Dolar

Yatırımcı Ülkeler	Yatırımın Tutarı
İngiltere	18,000
Fransa	9,000
Almanya	5,800
ABD	3,500
Diğer Ülkeler	7,700
Toplam	44,000
Yatırılan Ülkeler	Yatırımın Tutarı
Avrupa	12,000
Kuzey Amerika	10,500
Latin Amerika	8,500
Asya	6,000
Diğer Ülkeler	7,000

Toplam	44,000
Kaynak: Şener; 2008; S.47	

Ortaya çıkışı sömürge ve sanayi devrimine dayanan yabancı sermaye yatırımları, dünya ekonomisinin küreselleşmesiyle birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrası genişleme gösterecektir.

3.1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

1900'lü yıllarda GÜ'lerden, GOÜ'lere doğru yapılan sermaye yatırımlarının yapılma şekilleri 1920li yıllara gelindiğinde Birinci Dünya savaşının yaratmış olduğu belirsizlik ile birlikte değişiklik göstermiştir. İngiltere'nin hemen arkasında ikinci sırada yer alan Amerika Birleşik Devletleri, borçlu konuma düşerken genel anlamda yabancı sermaye yatırımları büyük artış göstermiştir. Savaş sonrasında yabancı sermaye yatırımları canlanma gösterecek ancak 1929 yılına gelindiğinde Büyük ekonomik Burhan'dan etkilenecektir. (Yavan ve Kara; 2003; S.22)

3.1.3. 1929 Büyük Buhran ve Yabancı Sermaye Yatırımlarına Etkisi

Birinci Dünya Savaşı sonrası ABD ekonomisi kayıplara rağmen en güçlü çıkan ülke konumundaydı ve diğer ülkelere göre daha az dışa bağımlıydı. Savaş öncesi dönemde kaynaklarını ABD'ye aktaran Avrupa, savaştan sonra ABD'den mal ithal edememeye başlamıştır. Bu durum ABD'deki üretim miktarında fazlalık meydana getirmiştir. (Bulut; 2003; S.79)

1929 yılına bakıldığında, sanayileşmiş ülkelere ilişkin tablo aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir. ABD ekonomisi 1920li yıllarda dünyanın en büyük ekonomisi olarak görülmektedir.

Tablo 3.2: 1929 Yılında Başlıca Sanayileşmiş Ülkelerin Genel Görünümü

İthalat	GSYİH (%)	Altın Rezervlerinin GSYİH içindeki Payı (%)	İhracatın GSYİH içindeki Yeri (%)	İthalatın GSYİH içindeki Yeri (%)	Altın Rezervleri (%)
ABD	100,0	4,1	5,0	4,0	102,5
İNGİLTERE	23,6	2,7	14,7	22,4	12,0
FRANSA	17,3	10,5	11,1	12,8	82,0
ALMANYA	18,5	3,6	17,0	16,9	21,3

Kaynak: Buluş, ve Kabaklarlı; S.4

24 Ekim 1929 tarihinde New York borsasının çöküşüyle büyük buhranın başladığını söyleyebiliriz. Tarihte “Kara Perşembe” ismiyle anılmaktadır. Borsanın çöküşü ile birlikte hisse senedi sahipleri, ellerindeki, hisse senetlerinden hızlıca kurtulmak istemiş ve yaşanan kaos ortamı borsanın düşüş hızını arttırmıştır. Bu durumun sonucu olarak da, borsanın bahse konu iki yıl içerisinde %90 civarında değer kaybettiğini söylemek

mümkündür. (Buluş ve Kabaklarlı; S.4) Birkaç madde ile sıralamak gerekirse Büyük Buhran aşağıdaki nedenlere dayandırılmaktadır; (Bulut; 2003; S. 80)

- Birinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen olaylar,
- Savaş sonrası dönemde, ABD’de başta olmak üzere dünya genelinde mali yapının yeterli düzeyde olmaması,
- Savaş sonrasında artan arza rağmen talep ortamının oluşmamış olması,
- Karşılaşılan ekonomik sorunlara çözüm yaratabilecek herhangi bir kurum ve müdahale aracı bulunmaması.

Belirtilen nedenler doğrultusunda, kriz ABD’nin ardından Avrupa’ya ulaşmış ve daha sonra tüm dünyaya yayılmıştır. Krizin en önemli sonucu olarak da, üretim düşmüş, istihdam azalmış ve yatırımcılar kaynaklarını belli bir süre kendilerine ayırmıştır. Büyük Buhran’ın yabancı sermaye yatırımlarına etkisi aşağıdaki tablo ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 3.3: 1929 Krizi Öncesi ve Sonrasında Dünya’da Yabancı Yatırımlar/ Milyon Dolar

Net Sermaye İhracı	1921-1929	1930-1938
ABD	5,990	4,964
İngiltere	3,425	893
Fransa	3,037	94
Diğer Ülkeler	1,044	402
Toplam	13,496	6,353

Kaynak: Şener; 2008; S.49

Birinci Dünya Savaşı sonrası dönem ve Büyük Buhran ile ikinci dünya Savaşı sonrası dönemde yatırımların toplamda 13,496 milyon dolardan 6,353 milyon dolara düştüğü görülmektedir. Tüm yaşanan olumsuzluklara rağmen ABD’nin halen en büyük konumda olduğunu ve toplam yatırımların ortalama %78ini üstlendiğini söylemek mümkündür.

3.1.4. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Savaş öncesinde ağırlıklı olarak portföy yatırımı olarak yapılan sermaye yatırımları 1950 ve sonrası dönemde daha çok DYSY olarak gerçekleşmeye başlamıştır. ÇUŞ’lerin uluslararası piyasalardaki etkin rolü bu değişimde de etkisini göstermiştir. (Bayraktar; 2003; S.7) Sermayenin temelde birçok biçimde küreselleştiği kabul edilmekle birlikte, şirketlerin çokuluslulaşma yoluyla dış ülkelerde doğrudan sermaye yatırımı yaparak küresel düzeyde kar planları yapmalarıdır. (Kazgan; 2015; S.178)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sermaye hareketlerinin yapısında görülen gelişmeler aşağıdaki şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. (Yavan ve Kara; 2003; S.22)

- DYSY larının uluslararası piyasada etkin konuma gelmesi
- ABD'nin uluslararası yatırımlardaki etkinliği
- DYSY larında ÇUŞ'ların etkinliğinin artması
- DYSY larının endüstri sektörüne yönelmesi

3.1.5. 1970 Yılı Sonrası Dönem

1960'lı yıllar ile birlikte ÇUŞ'ların uluslararası piyasalardaki etkinliği giderek artmıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde ise, İngiltere ve ABD yatırımları duraksamış, İsviçre, Alman ve Japon ÇUŞ'larının sayıları artış göstermiştir. 1971'e gelindiğinde ÇUŞ'ların katma değeri 500 milyar \$ ulaşmıştır. 1972 yılı verilerine bakıldığında dünya genelinde 10000 ÇUŞ ve bu şirketlerin bir parçası olan 30000 şirket olduğu tahmin edilmektedir. (Yavan ve Kara; 2003; S.22)

Yine kronolojik bir sıralamayla 1974 yılına bakıldığında Petrol Şoku dünyayı derinden etkilemiştir. Bu gelişme ile birlikte ÇUŞ'ların yatırım eğilimleri ve yatırım yaptıkları ülke grupları değişiklik göstermiştir. Diğer yandan da DYSY larına olan talep artmış ve uluslararası ekonomi DYSY etkisi altına girmiştir. 1980'li yılların önemli gelişmesi ise; yabancı sermaye yatırımlarının konu, hacim ve şekil olarak değişiklik göstermesidir. Yabancı sermaye stokları artış ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle şirket birleşme ve satın almaları da artış göstermiştir.

Bu dönemde gündeme gelen konuların başında, uluslararası ilişkilerin getirisi olarak ekonomik rekabetin, siyasi rekabetin önünde geçmesi gelmektedir. Haberleşme ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ile birlikte coğrafi sınırlar göz ardı edilmeye başlanmış ve günümüz en önemli kavramlarından biri olan 'küreselleşme' adımları atılmaya başlanmıştır. 1980 sonrasında yabancı sermaye yatırımlarının artış göstermesinin temel nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır: (Mucuk; 2004; S. 71-72)

- “Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yatırım, finans ve ticaretin liberalleştirilmesi
- Kamu mülkiyetindeki varlıkların büyük ölçüde özelleştirilmesi
- NAFTA ile GATT' a taraf olan ülkelerin Uruguay Round görüşmelerinin tamamlanması
- Asya Pasifik Bölgesinde bölgesel entegrasyon sağlanması
- Hisse senedi fiyatlarındaki artış
- Yurtdışında yeni yatırım fırsatlarından avantaj elde edebilmek için firmalar arasında rekabetin artması
- Sınır ötesi birleşme ve satın alma faaliyetlerindeki artış

- Doğu Avrupa ve Sovyet Birliğindeki komünist rejimlerin çökmesi
- Özellikle imalat sektöründe DYY akımlarının yükselmesine fırsat sağlayan Çin'in küresel kapitalist sisteme girişi
- Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemelerin uluslararası işletme sistemlerini yönetmek üzere yeni olanaklar yaratması"

1970-80 yılları arasında ağırlıklı olarak GÜ arasında görülen DYSY, 1990'lı yıllar ile birlikte GOÜ'ye de yönelmeye başlamıştır. Ekim 1987 deki borsa krizi yatırımcılar açısından moral çöküntüsüne yol açmıştır. Doğu Blok'unun yıkıldığı 1989 yılına kadar GOÜ'ler uluslararası ticarete pek sıcak yaklaşmamıştır. Belirtilen yıllarda yabancı sermaye yatırımları GÜ'ler tarafından daha fazla önemsenmektedir. GOÜ, sermaye girişine daha fazla ihtiyaç duymasına rağmen, egemenliklerini korumak, orta ve uzun vadede oluşabilecek çıkışı, yerli firmaları sıkıntıya düşüreceği yaklaşımıyla kısıtlama getirmiştir. (Bayraktar; 2003; S.8)

DPT 2000 verilerine göre, devletler ve uluslararası finans kuruluşları arasında yaşanan ödeme ilişkilerinin çıkmaza girmesi sonucu özellikle GOÜ lere yapılmayan DYSY teşvik edilmeye başlanmış ve 1990 lı yıllara gelindiğinde uluslararası düzeyde yapılan yatırımların toplamının içinde %20 payı bulunan GOÜ lere yapılan DYSY, 1990lı yılların ortalarında %40lar seviyesine ulaşmıştır.

3.1.6. Küreselleşme ve 1990 Yılı Sonrası Dönem

1989 yılından sonra Doğu blokunun yıkılması ile birlikte, GOÜ'ler arasında yabancı sermaye yatırımları hız kazanmıştır. 1990'lara gelindiğinde birçok ülke DYSY'lerini artırmak için 'Ulusal Yatırım İklimleri' ile ilgili düzenlemeler yapmıştır. Bu hazırlıkların da sonucunda yabancı yatırımların GOÜ'lere yönelmesinde artış görülmektedir.(Bayraktar; 2003; S.8)

1990 sonrası dönemde sosyalist ekonomiler dönüşüm sürecine girmiş ve yapılan reformlar ile birlikte yeni piyasalara yatırım yapma imkanları artmıştır. 1991-1993 yıllarında ABD ve Avrupa'da yaşanan ekonomik durgunluk sebebi ile bahse konu yıllarda önemli bir artış olmamış, 1995'ten sonra artış görülmeye başlanmıştır. Küreselleşmenin de etkisiyle süreçte yabancı sermaye yatırımları artmış ve günümüzde de artmaya devam etmektedir. ABD, AB ve Japonya (triad) gibi ülkeler, dünyadaki doğrudan yabancı yatırımların önemli ölçüde gerçekleştiren ve alan üç büyük lideridir. (UNCTAD; 2001; S.2)

Tablo 3.4: Dünyada DYS Girişlerinin Ükelere Göre Miktar ve Oran Olarak Dağılımı

Ülkeler	1980	1990-95 Yıllık Ortalama	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Dünya (milyon \$)	54.672	225.321	386.140	478.082	694.457	1.088.263	1.,491.934	735.146

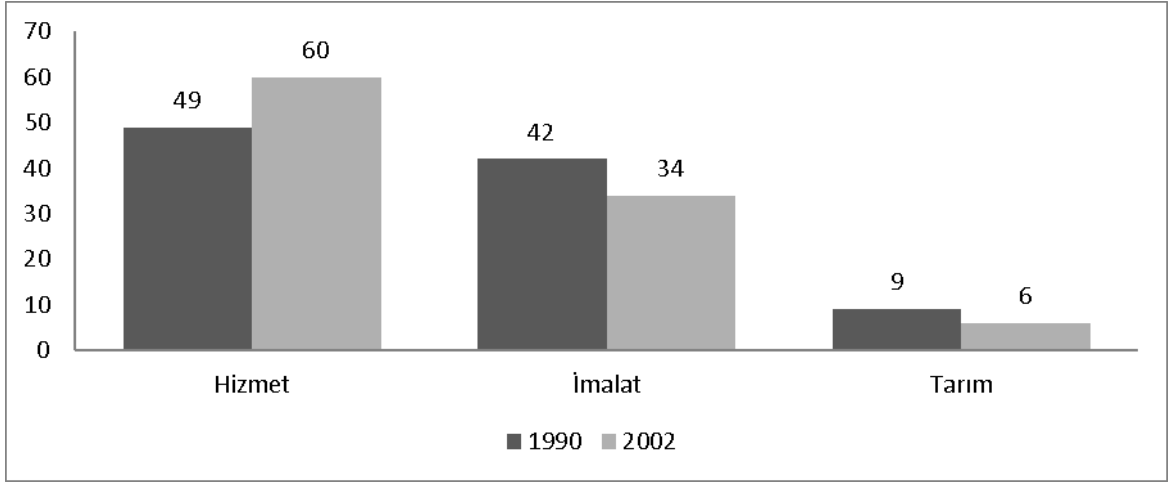
Gelişmiş ülkeler (milyon \$)	46.449	145.019	219.908	267.947	484.239	837.761	1.227.476	503.144
Gelişmiş ülkeler/Dünya (%)	84,96	64,36	56,95	56,05	69,73	76,98	82,27	68,44
Gelişmekte olan ülkeler (milyon \$)	8.212	80.302	166.232	210.135	210.218	250.502	264.458	232.002
Gelişmekte olan ülkeler/Dünya (%)	15,02	35,64	43,05	43,95	30,27	23,02	17,73	31,56
Türkiye (milyon \$)	18	745	722	805	940	783	982	3.266
Türkiye/Dünya (%)	0,03	0,33	0,19	0,17	0,14	0,07	0,07	0,44
Türkiye/ Gelişmekte olan ülkeler (%)	0,22	0,93	0,43	0,38	0,45	0,31	0,37	0,41

Kaynak: Yavan ve Kara; 2003, S. 24

1980’li yıllarda DYSY’larının ağırlıklı olarak GÜ arasında gerçekleştiği gözlemlenirken, önceki başlıklarda bahsettiğimiz gibi çeşitli nedenlerden dolayı yatırımcının karar mekanizması ve yatırım biçimleri 1990’lı yıllara gelindiğinde farklılık göstererek, GOÜ’lere doğru eğilim göstermiştir. GOÜ’lere yapılan yatırımlar uluslararası yatırım büyüklüğü içerisinde %15’den küçük bir değer taşırken, 1990’lı yıllarda %40’lar düzeyine çıkmıştır. Bu oran 1997’de %43,95 dir. 1998 yılındaki gerilemenin nedeni ise Brezilya, Rusya ve Güneydoğu Asya’da görülen krizin etkisidir. Dünya geneline baktığımızda 2000 yılında, GOÜ’lere yapılan yabancı sermaye yatırımları %17,73’e gerilemiştir.

1990-2002 yılları arasında dünya genelinde yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı aşağıdaki şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. 1990 yılında hizmet sektörünün payı %49 iken 2002 yılında %60 a çıkmıştır. İmalat Sanayi’nin 1990’da %42 payı mevcut iken, 2002 yılına gelindiğinde %34 e inmiştir. Tarım sektörünün payı da düşüş eğilimine sahiptir; 1990 yılında %9 iken, 2002 yılında %6 ya düşmüştür. Hizmet sektöründeki artışta, diğer sektörlerde görülen azalışların payının büyük olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 3.1: Dünyadaki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1990-2002) (%)

Kaynak: Şener; 2008 ; S.59

Şekilde görüldüğü üzere, 1990-2002 yılları arasında yabancı sermaye yatırımlarında görülen sektörel değişimin ve hacimdeki artışın nedeni sanayileşmiş ülkeler arasında yapılan yatırımların değişiklik göstermesidir. Sanayileşme unsuru yatırımların yönünü oldukça etkilemiştir.

3.1.7. 2000 Yılı Sonrası Dönem

1999 yılının sonlarına gelindiğinde Türkiye ekonomisinin, oldukça karamsar bir görünüm sergilediğini söylemek mümkündür. Ekonomik büyüme negatif (-) değerde seyretmiş, daha açık bir ifade ile ekonomi küçülme göstermiştir. Enflasyon %70'e ulaşmış, bütçe açıkları artmış ve yüksek enflasyon yaşayan Türkiye için bir sonraki aşamada hiperenflasyona geçilmesi beklenmiştir. Hükümet kısa vadeli istikrar paketleri ile ekonomiye hızlı çözümler aramıştır. (Eğilmez ve Kumrucu; 2004; S.273)

Tablo 3.4'de belirtildiği gibi Güneydoğu Asya, Rusya ve Brezilya'da yaşanan krizlerin etkisiyle 2000 yılı dünya genelinde yabancı sermaye yatırımlarında %17,73 azalış söz konusudur. 11 Eylül olaylarının da düşüşü destekleyici rol üstlendiğini söylemek mümkündür. Ancak daha sonraki yıllarda gelişmekte olan ülkelerdeki DYSY ların payı artış göstermiştir. 2000-2001 ve 2003 yıllarının aksine 2004 yılında DYSY artış göstermiş ve yatırımlar için olumlu süreç başlamıştır. 2000 yılı sonrası dönemde uluslararası sermaye girişlerini aşağıdaki tablo ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 3.5: Yıllar İtibariyle Dünyada Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (Milyar \$)

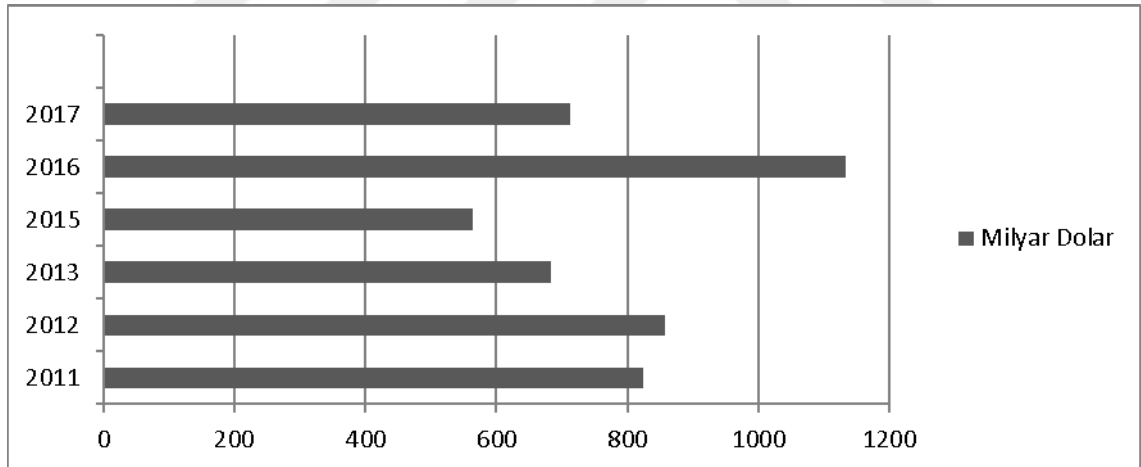
Yıllar	Doğrudan Yatırımlar
2000	1.396,5

2001	825,9
2002	716,1
2003	632,6
2004	648,1
2005	916,3

Kaynak: Ege ve Gürdoğan; S.45 (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/203542>)

Hazine müsteşarlığı verilerinden yola çıkılarak hazırlanan Tablo ya göre dünya genelinde uluslararası yatırımlar 2000 yılında 1.396,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, 2001- 2003 yılları arasında düşüş göstermesine rağmen 2004 yılında 648,1 milyar dolara ulaşmış, 2005 yılında da 916,3 milyar dolara yükselmiştir. Dünya geneline bakıldığında küreselleşmenin önemli bir etkisi olduğunu ve DYSY'larının hem GÜ'lerde hem de GOÜ'lerde üst seviyelere ulaştığını söylemek mümkündür. UNCTAD World Investment Report 2018 'e göre GÜ ve GOÜ'lerin uluslararası DYSY tutarları aşağıdaki şekillerde ifade edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 3.2: Gelişmiş Ülkelerin Uluslararası Doğrudan Yatırım Akışları

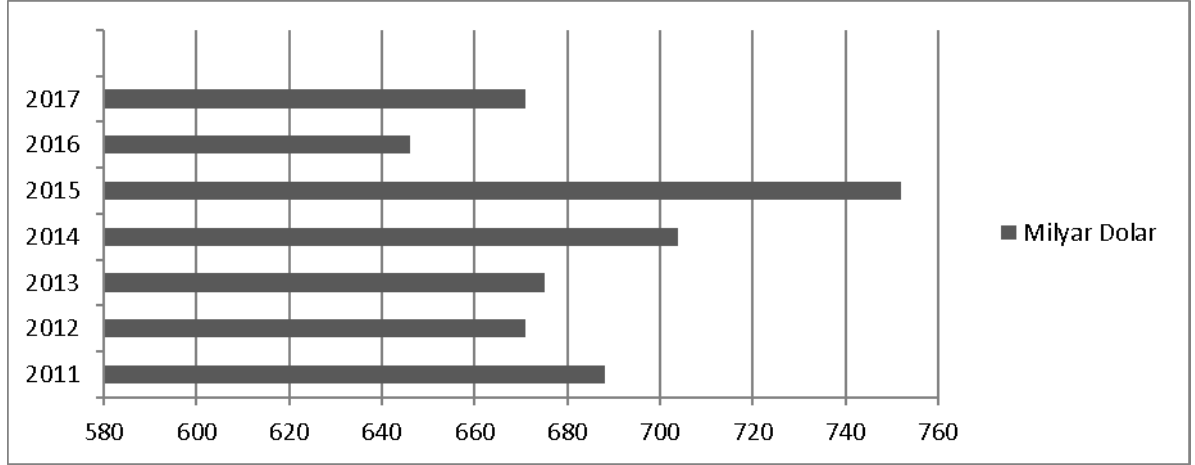

Kaynak: <https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2018/unctad-dunya-yatirim-raporu-sunumu-2018-yased.pdf>

Gelişmiş ülkelere uluslararası doğrudan yatırımlar %37'lik bir azalma ile 712 milyar dolara gerilemiştir. 2016 yılında uluslararası yatırım seçimlerini belirleyen önemli anlaşmaların 2018 yılında 2016 seviyesine ulaşamamıştır. 2016'daki yatırım tutarı 1133 milyar dolardır. Uluslararası yatırımlardaki belirgin azalmanın sebebi İngiltere ve ABD'nin 2016 yılında gösterdiği yükselmenin ardından eski seviyelerine gerilemesidir. Uluslararası Satın Alma ve Birleşmelerdeki önemli azalış, ABD'ye yapılan uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin %40 azalmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra 2016'da yapılan satınalma anlaşmalarının düşüş göstermesi sonucu İngiltere'deki DYSY larındaki azalma, 2017 yılındaki DYSY larının 15 milyar \$ seviyesinde gerçekleşmesinin nedenidir.

(<https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2018/unctad-dunya-yatirim-raporu-sunumu-2018-yased.pdf>)

Şekil 3.3: Gelişmekte Olan Ülkelerin Uluslararası Doğrudan Yatırım Akışları

Kaynak : <https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2018/unctad-dunya-yatirim-raporu-sunumu-2018-yased.pdf>

Gelişmekte olan ülkelere yapılan uluslararası doğrudan yatırımların 2016 yılındaki %10'luk azalıştan sonra 671 milyar dolar olarak aynı seviyede kalmıştır. Asya'ya yapılan yatırımlar da 476 milyar dolar olarak aynı seviyede kalmıştır. Bu verilere göre, bu bölge en çok uluslararası doğrudan yatırım yapılan bölge konumunu sürdürmüştür. Latin Amerika ile Karayipler'e aktarılan uluslararası sermaye akışı, %8'lik artış göstererek 151 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artışın nedeni bölgedeki ekonominin iyiye gitmesi olarak yorumlanmaktadır. Afrika'ya yapılan uluslararası doğrudan yatırımlar, azalmayı sürdürmüştür. 2016 yılından itibaren %21'lik bir azalma ile 42 milyar dolara gerilemiştir. Bahse konu azalma özellikle ürün ihracatında görülmektedir. (<https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2018/unctad-dunya-yatirim-raporu-sunumu-2018-yased.pdf>)

Küreselleşmenin bir getirisi olarak doğrudan yabancı sermaye akışları gelişim göstermiştir. Bu sürecin temel etkenlerinin başında dünyada ticaret politikalarında yaşanan liberalleşme sürecidir. Yatırımcılar sermayelerini değerlendirecek yeni pazar arayışına girmişler ve GOÜ'lere yönelmişlerdir. Ülkelerine yabancı sermaye yatırımı çekmek isteyen GOÜ'ler de, gerekli alt yapıyı oluşturabilmek adına yasal düzenlemelere önem vermiştir.

GOÜ'lerde yabancı sermaye girişleri desteklenmekte ve yabancı sermayeyi kısıtlayacak tüm unsurların azaltılması için çalışmalar yapılmaktadır. Sermaye girişlerinin ve hareketliliğin artması ile birlikte yasal düzenlemelerin yanı sıra, Pazardaki olanaklar, iş gücü, maliyet ve iklim gibi konular da önem kazanmaktadır.

3.2. Türkiye’de Yabancı Sermayenin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’ye yapılan uluslararası yatırımların tarihi Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’ne dayanmaktadır. Alt başlıklarda Osmanlı Döneminden günümüze yabancı sermayenin gelişimi incelenecektir.

3.2.1. Osmanlı Dönemi

Ülkemize uluslararası yatırımların ilk girişi Osmanlı İmparatorluğu zamanına dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde bazı özel imtiyazlara sahip yabancı sermayeli şirketler mevcuttu ve kapitülasyonlar çerçevesinde değerlendirilmekteydi.(Şimşek ve Behdioğlu; S.55) Balta Limanı Anlaşması (1838) ile birlikte Avrupa ülkelerinden bazıları ve İngiltere’ye kapitülasyonlar verilmiştir. Kapitülasyonlar çerçevesinde faaliyet gösteren uluslararası yatırımcılar kamu hizmetlerinin sağlanması ve doğal kaynakların bazılarının işletilmesi hususunda ayrıcalık elde etmiştir. (Eşiyok; 2010; S.81-85)

Bu anlaşma ile Osmanlı, dış ülkeler için açık pazar haline gelmiştir. Vermiş olduğu bu imtiyazlar sonucunda Osmanlı, merkezi otoriteyi ancak 1929 yılında geri kazanacaktır. 1840’lardan itibaren Osmanlı içinde bulunduğu mali sıkıntılar karşısında çözüm olarak dış borçlanması hususunda batılı ülkelerin baskılarına maruz kalmıştır. Baskılar sonucunda ek kaynak oluşturabilmek için Galata Bankerleri vasıtasıyla, 1840’lı yıllarda kısa vadeli tahviller Fransız bankalarına satılmış ve ilk yabancı sermaye elde edilmiştir. (Şener ve Kılıç; 2008; S.25)

1850 li yıllara gelindiğinde sadece borçlanma ve tahvil alımı olarak değil, yabancı sermayeli şirketlerin anonim şirket kurarak örgütlendiğini de söylemek mümkündür. Yatırımcı ülkelere ilk örnekler Fransa ve İngiltere’dir. İngiltere diğer bölgelerde olduğu gibi, Osmanlı’ya da yatırımlar yapmış hatta yatırım yapan ilk ülke olmuştur. (Koçtürk ve Eker; 2012; S.38) Örnek olarak demiryolu yapımında 1856 yılında, Anadolu ve Rumeli demir yolu hatlarına ilk teşebbüsü İngilizler gerçekleştirmiştir. İngilizlere verilen ilk imtiyazlar olarak adlandırılan bu ayrıcalıklar İzmir-Aydın (131 km) ve Köstence-Çernova (66 km) Hatlarıdır. (Kütükoğlu; 1992; S.124)

Osmanlı’da yabancı sermaye girişlerinin borçlanma yoluyla başladığını belirtmiştir. 1880 li yıllara gelindiğinde Osmanlı’nın borçlarının biriktiğini ve geri ödemelerde sıkıntı çekmiştir. 11881’de Duyunu Umumiye kurulmuştur. Kurum, bu tarihe kadar Avrupa’dan alınan ancak ödenemeyen borçları tahsil etmeyi amaçlamış ve Osmanlı’nın temel gelir kaynaklarına el koyan bir icra kurumu gibi çalışmıştır. (Şener ve Kılıç; 2008; S.26)

Düyun-u Umumiye İdaresi yabancı yatırımcıların, hem yüksek kazanç elde edip hem de verdikleri büyük borçları güvence altına aldıkları önemli bir kuruluştur. Bununla

birlikte tanınan kapitülasyonların da garanti altına alınmış halidir. (Ankara Ticaret Odası Yayını S.82 http://www.os-ar.com/Duyun-i_Umumiye.pdf)

Tablo 3.6: Alınan Borçların Ülkelere Göre Dağılımı (1881)

Borç Alınan Ülkeler	Alınan Borç (%)
Fransa	40,0
İngiltere	29,0
Hollanda	7,60
Almanya	4,70
İtalya	2,60
Avusturya- Macaristan	0,97
Toplam	84,87

Kaynak: Şener ve Kılıç; 2008 ; S.25

Tabloda, en yüksek borç alınan ülke Fransa'dır. Fransa'yı takip eden ülkeler sırasıyla paylaşılmıştır.

3.2.2. 1923- 1950 Dönemi

Kurtuluş Savaşının etkisi, Cumhuriyetin ilan edildiği 1920'li yıllarda devletçilik ilkesinin ön plana çıkması ve kapitülasyonların sona ermesi ile birlikte Yabancı sermayenin Türkiye'ye girişlerinde azalma olmuştur. Ancak 1923 yılında Yabancı Sermaye hususundaki ilk açıklama 1923 tarihinde İzmir'de gerçekleştirilen Türk İktisat Kongresi'nde ifade edilmiştir. Atatürk'e göre, öncelikli olarak yerli yatırımcı desteklenmeli, diğer yandan yabancı sermaye yatırımları da değerlendirilerek ekonomiye güç katılmalıdır. (Koç; S.146)

Osmanlı'dan Türkiye'ye aktarılan total yabancı sermaye tutarı 63,4 milyon sterlindir. Bu tutar 97 yabancı sermayeli şirketin yatırımları ile sağlanmıştır. Bu firmaların dağılımı ise şöyledir; %62 si demiryolları, %16sı bankacılık, %8i liman ve belediye hizmetleri, %6 sı ticaret, % 3ü de imalat sanayiine yatırım yapan firmalardır. (Koçtürk ve Eker; 2012; S.39)

Cumhuriyet Döneminde Anayasada yer verilen düzenlemeler ile birlikte yabancı sermaye akışı, 1924 yılında çıkarılan Taşınmaz Mal Edinme Hakkı ile desteklenmiştir. 1923-1929 yılları arasında yabancı sermaye yatırımı artışı olduğunu söylemek mümkündür, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda belirtilen artışta etkisi vardır ancak 1929 yılı Büyük Buhranı ile birlikte tekrar sınırlanma söz konusu olacaktır. 1929 tarihinde Amerika'da meydana gelerek hızlıca diğer ekonomileri etkileyen Büyük Buhran, yatırımcı ülkeleri ve dolayısıyla da Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemiştir. Ülkeler sermaye

birikimlerini farklı ülkelerde değerlendirmek yerine kendi ülkelerinde kullanmayı tercih etmişlerdir. (<https://www.tbmm.gov.tr>)

1930'lu yıllara gelindiğinde, yabancı ülkelerde görülen sermaye birikimlerinin kendi ülkelerinde değerlendirilmesi eğilimi, Türkiye'de de devletçilik politikası olarak karışımıza çıkmaktadır. Daha önce yabancı sermaye yatırımları ile gerçekleştirilen birçok proje, devletçilik politikası ile birlikte millileştirilmeye çalışılacaktır. Kambiyo ilişkilerinin düzenlendiği, 1930 tarihinde 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetinin Korunması Kanunu çıkarılarak bahse konu politikalar desteklenmiştir. (<http://www.mevzuat.gov.tr>) Millileştirme politikası İkinci Dünya Savaşı Dönemine kadar devam etmiştir. Ancak birçok kaynağa göre, ekonomi politikası hiçbir zaman yabancı sermayeyi tamamen ortadan kaldırmak olmamış, sadece korumacı politikalar izlenmiştir. Türkiye savaşa katılmamasına rağmen ekonomik anlamda büyük ölçüde etkilenmiştir.

Türkiye, savaş sonrası dönemde ABD ile ilişkilerini olumlu yönde geliştirmiştir. ABD ile ilişkiler belirlenecek iktisat politikalarında önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin, ABD'nin kurulmasında etkin rolü olan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'na (IBRD) katılması ve Marshall Yardım'ından faydalanması, ABD'den ekonomik ve askeri destek alması ABD ile Türkiye ilişkilerinin ne denli iyi olduğunu açıklamaktadır.

3.2.3. 1950-1963 Dönemi

1950'li yılların hemen başlangıcında yabancı sermaye yatırımlarını teşvik amacıyla 9 Ağustos 1951 tarihli ve 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. (<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7880.pdf>) Bu kanuna göre getirilecek nakit döviz, gayrimenkuller ya da makine- teçhizat malzemeleri gibi varlıklar yabancı sermaye olarak kabul edilmiştir. Ancak çıkarılan bu kanun ile ülkeye yoğun bir sermaye akışı gelmemiştir. (Saray; 2011; S.390) 1954 yılında ise 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanun ile bir önceki teşvik desteklenmiş daha açık politikalar benimsenmiştir. (<https://www.tbmm.gov.tr>)

Genel olarak döneme bakıldığında İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Yabancı Sermaye yatırımlarını destekleyen politikalar karışımıza çıkmaktadır. Yabancı sermayenin önünün açılmasıyla ilişkili diğer bir düzenleme Petrol Kanunu ile yapılmıştır. 1954 yılında çıkarılan 6326 sayılı Petrol Kanunu ülkemizde petrolü desteklemek, araştırılması ve çıkarılması amacıyla yürürlüğe girmiş ve akabinde yabancı sermayeye zemin hazırlamak amaçlanmıştır. (www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6326.doc)

Dönemin siyasi rejimine baktığımızda çok partili döneme geçilmiş ve 1950-1960 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarının yerini Demokrat Parti (DP) almıştır. DP, CHP ye göre daha liberal politikalar izlemiş ve Yabancı Sermaye hususunda çalışmalarına ağırlık vermiştir.

Tablo 3.7: İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye Yatırımları (1946–1962) (Milyon Dolar)

	ABD Yardımları			Diğer Kuruluşların Yardımları	Gelen Yabancı Sermaye	
	Borç	Bağış	Toplam			
1946–8	45,4	---	45,4	5	---	70,8
1949	33,8	---	33,8	---	---	---
1950	40	31,9	71,9	80,4	---	---
1951	---	49,8	49,8	---	3400	70,8
1952	11,2	58,4	69,6	35,2	2993	11,1
1953	---	58,6	58,6	20	1148	6,3
1954	---	78,7	78,7	3,8	2598	2,4
1955	25,5	83,8	109,3	---	8002	16,3
1956	25	104,3	129,3	---	21605	32,3
1957	25,1	62,3	87,4	13,5	10531	24,6
1958	23,2	90,4	113,6	125,5	15068	26,1
1959	97,2	107	204,2	---	19825	28,5
1960	26,5	99	125,5	37	18711	38,2
1961	131	89,8	220	161,7	43056	48,9
1962	102,5	81,6	184,2	15	87246	65,3
Toplam	586,4	995,6	1582	497,1	234233	32,8

Kaynak: Şener ve Kılıç; 2008; S.33

Tabloda yer aldığı gibi 1963 Birinci Beş Yıllık Kalkınma planı öncesinde ülkeye giren dış kaynakların büyük kısmı ABD kredi ve bağışlarıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bahsettiğimiz ABD ile iyi ilişkiler bu dönemde de devam etmiştir. ABD ekonomik ve askeri yardımları kabul edilmiştir.

Bu yardımların ve yabancı sermaye girişlerinin etkin kullanımı ve ekonomik istikrar sağlaması yönünde farklı görüşler vardır. Ekonomik belirsizlikler, kambiyo kısıtları ve siyasi nedenler olumsuz etki yaratmıştır. Yabancı sermaye hareketlerinin çok büyük bir kısmı borç ve bağışlardan sağlanmıştır.

İstikrar çabaları ve dönemin mali sıkıntıları sebebiyle bankaların sayısında azalma görülmüş ve iflas eden banka sayısı artış göstermiştir. Yine bu dönemin önemli gelişmelerinden biri olarak, bankaların hak ve çıkarlarını korumak üzere 1958 yılında Türkiye Bankalar Birliği kurulmuştur. 1960 lı yıllara gelindiğinde Türkiye, ekonomik ve dış ticaret ile ilgili politikalarda, beş yıllık planlarla hareket etmeye başlamıştır. (Aykut Seymen; 2009; S.73)

3.2.4. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Dönemi (1963-1967)

1950 li yıllar ile birlikte iktisat politikalarının bir denge oluşturmaması sonucunda planlama düşüncesi ortaya çıkmıştır. 4 Ağustos 1958 kararları alınır iken, ilk kez planlama sözcüğü kullanılmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı 1960 yılında kurulmuş ve planlı dönem hazırlıklarına başlanmıştır. Temmuz 1961de de ilk kez İktisadi Kalkınma Planının hedefleri belirlenmiştir. Beşer yıllık planlarda kalkınma hızı %7 olarak düşünülmüş, GSMH'nin %18i civarında bir yatırım gerektireceği ön görülmüştür. %13 iç, %4 dış kaynaklardan sağlanması hedeflenmekteydi. (Parasız; 2003; S. 175) Ayrıca ılımlı enflasyon, dış ödemeler dengesinin sağlanması ve dengeli gelir dağılımı hususları da hedefler arasında yer almaktaydı.(Parasız; 1988; S.124-126)

1963-67 yılları arasında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) ekonomik yatırımların yeniden düzenlenmesi ve istihdam hususunda iyileştirme sağlanması konularına ağırlık vermiştir. BBYKP' nında Yabancı Sermaye ile ilgili alınan kararlar ise aşağıdaki şekilde özetlenmiştir: (DPT;1963- 1967, S.494 – 510)

- Yabancı sermayenin teşviki desteklenerek özel sektörün hedeflerine ulaşması amaçlanmaktadır.
- ÇUŞ'lere, yerli şirketlerle benzer haklara sahip olacak ve kar transferi, haksız rekabet gibi konularda güven ortamı yaratılacaktır.
- Yabancı sermaye akışını teşvik için yasal düzenlemeler tek başlarına yeterli değildir. Devlet, bir yandan yabancı sermaye gelişinde çıkan idari ve organizasyonel güçlükleri ortadan kaldırmalı, bir yandan da dış ilişkiler kullanılarak yatırımcı firmaların dikkati çekilmelidir.
- Yabancı sermayenin kalkınmaya olumlu etkisi için tedbirler alınarak, sermaye hareketleri arttırılmaya çalışılacaktır.
- Uluslararası mali kuruluşlardan proje karşılığı kredi alınarak, yabancı sermaye akışının standart hale getirmek hedef olarak kabul edilmiştir.

Tablo 3.8: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Amaç ve Sonuçlar (%)

	Amaçlar	Sonuçlar
GSMH	7.0	6.7
GS Sabit Sermaye Formasyonu	10.7	13.2
Kamu Sektöründe	10.6	12.5
Özel Sektörde	11.0	14.0

Kamu Cari Harcamaları	8.7	10.4
Özel Harcamalar	5.4	4.0

Kaynak: Parasız; 2001; S. 177

Planda ön görülen %7 büyüme oranına büyük ölçüde ulaşılmıştır. Büyümenin yapısındaki değişiklikler de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu dönemde özel sektöre daha çok önem verilerek endüstriyel üretim ön plana çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye'ye gelen ÇUŞ'ler ülke ekonomisine ve istihdama önemli katkıda bulunmuşlardır. Aşağıdaki tabloda ise yatırımların amaç ve gerçekleşme oranları ifade edilmektedir.

Tablo 3.9: Birinci Beş Yıllık Planda Amaçlar ve Gerçekleşmeler (%)

Yıllar	Amaç	Gerçekleşme
Tarım	17.7	14.6
Madencilik	5.4	5.4
İmalat Sanayi	16.9	19.1
Enerji	8.6	6.7
Ulaştırma ve İletişim	13.7	15.1
Hizmetler	6.6	7.0
Bina	20.3	22.4
Eğitim	7.1	6.2
Sağlık	2.3	1.7
Turizm	1.4	1.8
Ar-Ge	-	-
Toplam	100	100

Kaynak: Parasız; 2001; S.177

Son olarak 1963-67 döneminde Türkiye'ye yapılan yatırımlara aşağıdaki tablo yardımıyla, tutar üzerinden ifade edilmeye çalışılacaktır;

Tablo 3.10: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Döneminde Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)

Yıllar	Yıllık Doğrudan Yabancı Sermaye	Birikimli Doğrudan Yabancı Sermaye
1963	4.5	27.2
1964	11.9	39.1
1965	11.6	50.7
1966	9.7	60.4

1967	9.0	69.4
------	-----	------

Kaynak: Bayraktar; 2003; S.51

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Döneminde, 1963 yılında 4.5, 1965 yılında 11.6 ve 1967 yılında 9 milyon dolar olarak gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları genel anlamda artış eğilimi göstermiştir ve bu dönemde yapılan toplam yabancı sermaye yatırımı 46.7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

3.2.5. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Dönemi (1968-1972)

Bu dönemde, ilk planlı dönemde olduğu gibi, %7 milli gelir artışı hedeflenmektedir. Bu hedefin yanı sıra sanayi alanında çalışmalar gündeme gelmiştir. Plana göre sanayi alanında yaşanacak gelişmelerin itici güç niteliği taşıması beklenmiştir. Büyüme hızına özen gösterilerek, enflasyon, diğer ülkelere bağımlılık, tasarruf, istihdam gibi alanlarda gelişme amaçlanmaktadır. (Özdemir; 2014; S.14)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yabancı sermaye ile ilgili alınan kararlar aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir: (DPT;1968-1972; S. 119)

- Yabancı sermaye yatırımları ekonomiye en yararlı alanlara yönlendirilecektir.
- Uluslararası yatırımcı, yerel yatırımcıların yönlenmediği sanayi dallarına yönlendirilmesine dikkat edilecektir.
- Planda ön görülemeyen, yurtiçi harcama tercihlerini artırıcı uluslararası yatırımlara izin verilmeyecektir.

Tablo 3.11: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Döneminde Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)

Yıllar	Yıllık Doğrudan Yabancı Sermaye	Birikimli Doğrudan Yabancı Sermaye
1968	13.9	83.3
1969	13.2	96.5
1970	9.0	105.5
1971	11.7	117.2
1972	12.8	130.0

Kaynak: Bayraktar; 2003; S.51

İkinci Beş Yıllık Dönemde, yabancı yatırımlar dalgalı bir seyir göstermiştir. Dönemin tamamına bakıldığında 60,6 milyon dolarlık yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir.

3.2.6. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Dönemi (1973-1977)

Üçüncü planlı dönemde, ilk iki dönemin aksine ödemeler dengesinde herhangi bir sıkıntının olmadığı döneme denk gelmektedir. Bu sebeple belirtilen dönemde yabancı sermaye yatırımlarının teşvikine yoğunlaşma olmamıştır. Bu dönemde daha çok, teknoloji ve yönetim konuları önem kazanmıştır. Ayrıca bu dönemde ekonomik gelişmelere yeni bir boyut kazandırma isteği mevcuttur. (Kepenek ve Yentürk; 2005, S.153)

Yabancı sermaye yatırımlarının artırılması için yürürlüğe giren 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun, uygulamada istenen sonuçlara ulaşamaması ve bu dönemde gelen yabancı sermayenin, verilen izinlere oranının %38 seviyelerinde kalmasının sonucu olarak yatırım izni verilirken izlenecek politikalar aşağıdaki şekilde belirlenmiştir: (DPT; 1973-1977, S. 894-895)

- Uluslararası yatırımcının, yatırımı yapacağı ülkeye bahse konu ülkede bulunamayan bir teknolojiyi getirmesi beklenecektir.
- Uluslararası rekabet gözetilecektir.
- İzinlerin kapsamı net bir şekilde belirtilerek alan dışına çıkılmayacak.
- İhracat şati korunacaktır.
- Uluslararası yatırımlar belirli sürelerle bağlanacaktır.
- Uluslararası yatırımcının, yerel piyasada monopol oluşturmamasına dikkat edilecektir.
- İstihdamı desteklemek amacıyla yabancı personelin çalıştırılmasına süreli olarak izin verilerek, yerli personeli yetiştirmesi beklenecektir.

Tablo 3.12: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Döneminde Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)

Yıllar	Yıllık Doğrudan Yabancı Sermaye	Birikimli Doğrudan Yabancı Sermaye
1973	67,3	197,3
1974	-7,7	189,6
1975	15,1	204,7
1976	8,9	213,6
1977	9,2	222,8

Kaynak: Bayraktar; 2003; S. 51

1973-1977 yılları arasında yabancı yatırımlar 92,8 milyon dolar tutarında gerçekleşmiştir. 1973 yılında en yüksek yabancı sermaye yatırımı 67,3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu artışın en önemli nedenlerinden biri yabancı sermaye yatırımı yapan şirketlerin üretim girdilerinde ithalat yapabilme özgürlükleri ve 1973 yılında Avrupa

Birliği ile imzalanan Katma Protokolde öngörölen gümrük indirimlerinin yerine getirilmesidir.

Bazı yıllarda ise negatif doğrudan yabancı sermaye yatırımı görölerek, mevcut yabancı sermayenin ölkeden çıkışı gözlemlenmektedir. Bu çıkışın temel nedenleri arasında ise Petrol Krizi, Kıbrıs Savaşı ve artan siyasi istikrarsızlıklar görölmektedir.

3.2.7. 1980 ve Sonrası Dönem

1980 öncesi dönemde, fiyat istikrarının sağlanamaması ve Türkiye ekonomisindeki yapısal bozukluklar gibi yaşanan olumsuzluklar nedeniyle büyüme oranlarında düşüş gözlemlenmiştir. 1980 öncesi dönemde, Türkiye'nin yabancı sermaye girişleri açısından önemli bir performans ortaya koymadığını söylemek mümkündür. DYSY larının düşük seviyede kalmasının nedeni bu döneme dek benimsenen korumacı anlayıştır. (Ülgen; 2005; S. 38) Bu olumsuz gelişmeler, önceki yıllarda ithalata yönelik politikaların değerini kaybetmesini ve ihracata yönelik büyüme modelinin benimsenmesini beraberinde getirmiştir.

Bahse konu yeni ekonomik modele göre liberalleşme politikası benimsenerek, devlet müdahalesini en aza indirgeyen 24 Ocak 1980 Kararları yürürlüğe girmiştir. 1980 Kararları ile daha önce uygulanan politikalar yerini dışa açık ve yabancı sermaye yatırımlarını destekleyen ekonomik politikalara bırakmıştır. Yerel piyasada ihracata önem arttırılacaktır. Kur politikasında esneme söz konusu olacak, faiz oranlarında serbestlik sağlanacaktır. İthalattaki miktar kısıtlamaları azaltılacak ve gümrük vergilerinde indirimler yapılacaktır. (Koçtürk ve Eker; 2012; S. 40)

1980 kararları yabancı sermaye yatırımları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda 8/168 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi yayınlanmıştır. Kararname, yatırım süreçlerini iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Süreçlerin daha iyi yönetilmesi amacıyla da Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuştur.(Karluk; 1983;S. 54-66) Başbakanlık'a bağı olmak üzere 25 Ocak 1980 yılında kurulan Yabancı Sermaye Dairesi, ilerleyen tarihte DPT'na bağlanmıştır. 1991 yılında ise Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü olarak Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmış, 1994 yılından bu yana da Hazine Müsteşarlığı bünyesinde faaliyet göstermektedir.

7 Haziran 1995'te düzenlemeler tamamlanarak 95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı yürürlüğe girmiştir. Her düzenleme sonrasında ekonominin biraz daha liberalleştiğini söylemek mümkündür. Ortaya çıkan son mevzuata göre, yabancı yatırımcılar özel sektöre açık her alana kısıtlama olmaksızın yatırım yapabilmelidir. Mevzuata göre; (<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22384.pdf>)

- Ülkeye giren döviz kendi hesaplarında yine döviz olarak kalabilecektir.
- Ülke dışına kar transferi yapılabilecektir.

- Uluslararası yatırımcı, yerel piyasada çalıştırmak üzere kendi personelini istihdam edebilecektir.
- Lisans ve Dış kredi anlaşmalarının onaylanması şart koşulmayacaktır.
- Uluslararası ve yerel yatırımcıların eşit haklara sahip olması öngörülmektedir.
- Yabancı ortakların payına ilişkin herhangi bir kısıtlama bulunmayacaktır.

Dönemin en önemli gelişmelerinden bir diğeri 5 Nisan 1994 kararlarıdır. Olağanüstü istikrar tedbirleri olarak da anılan kararlara bakıldığında dünyada yürürlüğe konulan istikrar kararları ile paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür. Özellikle, 1985 yılında İsrail’de yürürlüğe giren istikrar önlemleriyle benzerlik içerdiği gözlemlenmiştir. 5 Nisan kararları IMF programlarına benzer bir yaklaşımla uygulanmaya başlanmıştır. Bu kararların oluşmasında etkili nedenler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır: (Parasız; 2001; S. 355)

- “1989 yılından sonra kısmen izlenen monetarist kurala göre para politikasından duruma göre politikalara dönüş yapılması
- Uluslararası piyasalardaki küreselleşme
- Dış ekonomilerde yaşanan olumsuz şartların ülkemizdeki ihracatı negatif etkilemesi
- Aşırı değerlenmiş TL ve yoğun İkinci el makine ithalatı
- Yurtiçi tasarruf oranının düşmesi ve Faiz oranları
- Para ikamesi olgusu ve T.C Merkez Bankası’nın Senyoraj Hakkının azalması
- Borç Yönetimi Politikasının benimsenmesi
- 1989-1991 yıllarında TL nin aşırı değerlenmesi
- Sıcak para girişinin sürdürülmesi için 1992 yılından itibaren yüksek reel faiz politikası izlenmesi
- Sermaye hareketleri, sıcak para girişi ve tüketici kredileri
- Türk lirasındaki aşırı değerlenme ve faiz oranlarının yüksek seyretmesinin getirdiği olumsuz etkiler.”

Bu dönemde enflasyon rakamlarındaki yüksek artış ve negatif yönlü büyüme ile birlikte Türkiye, stagflasyon ile karşı karşıya kalmıştır. 1994 yılında meydana gelen bu kriz, yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Dönemin ekonomik koşulları göz önüne alındığında, bahse konu tedbirler ülkenin içinde bulunduğu ağır durumdan kısmi uzaklaşmasını sağlamıştır. Alınan tedbirlerin istenilen etkiyi yaratmadığı görülmüştür. Yine de 1994 kararlarının sonuçları 1996 yılında Avrupa ile Gümrük Birliği sürecine girilmesi yabancı yatırımların canlanmasına yardımcı olmuştur.

Tabloda TCMB’nin hazırlamış olduğu sermaye hareketleri çalışmasını görmekteyiz. Tabloya göre sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte bankaların kısa vadeli kredi kullanımları ve yurtdışı tahvil ihraçları sermaye hareketleri dengesini etkilemiştir.

Tablo 3.13: 1994 Krizi Sermaye Hareketleri Dengesi, Rezervler ve Net Hata / Noksan (Milyon Dolar)

	1993 Yıllık	1994 Yıllık	1994				1995
			I.	II.	III.	IV.	
I.Sermaye Hareketleri Dengesi	11.797	-6.368	-1.156	-2.857	-1.878	-477	1.201
1.Doğrudan Yatırımlar (Net)	622	559	51	119	132	257	126
2.Sıcak Para Akımı (Net)	5.054	-5.747	-1.641	-2.049	-857	-1.200	895
3.Krediler (Net)	7.025	-928	360	-895	-829	436	-153
a.Kamu	2.580	-849	463	-699	-386	-227	-416
IMF Kredileri	0	340	0	0	231	109	0
b. Özel Sektör	4.445	-79	-103	-196	-443	663	263
Bankalar- Uzun Vadeli Krediler	193	-282	93	-27	-357	9	-45
Diğer Sektör + Ticari Kredi	4.252	203	-196	-169	-86	654	308
4.Diğer Varlık ve Yükümlülük(Net)	-904	-252	74	-32	-324	30	333
II.Rezervler	-3.202	1.905	4.995	-420	-2.655	25	2005
Resmi Rezervler	-308	-546	2.980	-798	-2.374	-354	-3657
Bankaların Döviz Varlıkları	-2.894	2.451	1.975	378	-281	379	1.652
III.Net Hata ve Noksan	-2.162	1.832	-2.666	1.869	2.519	110	376
Yüzde Oranlar							
Ser.Har.Dengesi/Top Mal.Tic.Hacmi	26.3	-15.8	-12.3	-33.7	-18.5	-3.9	10.6
Rezervler/Top Mal.Tic.Hacmi	-7.2	4.7	52.6	-5.0	-26.2	0.2	-17.8
NetHata-Noksan/Top Mal.Tic.Hacmi	-4.8	4.5	-28.3	22.1	24.9	0.9	3.3

Kaynak: http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/939d6092-8c80-4c14-a9ce-4610fa555cf8/Krizler_Yukseler.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-939d6092-8c80-4c14-a9ce-4610fa555cf8-m3fBalZ S.40

Kriz öncesinde ekonominin canlandığını söylemek mümkündür. 11,797 milyar dolar net sermaye girişi gözlemlenmiştir. Kriz ile birlikte 1994 yılı ilk çeyrekte net sermaye yatırımlarında büyük bir düşüş görülmüştür. Aynı dönemde IMF ile anlaşma sağlanmış ve Merkez Bankasına 340 Milyon dolar kaynak aktarılmıştır. Süper döviz uygulamasının da başlamasıyla birlikte yurtdışındaki işçilerin Merkez Bankasındaki Mevduatları da 1,4 milyar dolar artış göstermiştir. Özel sektör kredi kullarımlarına baktığımızda ise, ticari krediler ve bankalar dışındaki diğer sektörlerin kredi kullarımları ağırlıklı bir rol oynamıştır. 1994 krizinin etkisiyle sermaye hareketlerindeki bu gelişmeler, rezervleri de olumsuz etkilemiştir. Rezervlerdeki azalışın toplam ticaret hacmine oranı yüzde 52,6 ya ulaşmış ve döviz kurlarında hızlı bir sıçrama yaşanmıştır. 1994 yılının ilk

çeyreğinde net hata-noksan kaleminden 2,7 milyar dolar çıkış gözlemlenmektedir. Bu çıkış rezervleri olumsuz etkilemiş ancak, yılın geri kalanında 4,5 milyar dolar tutarında döviz girişi olmuştur. (TCMB; 2009; S. 39-40)

Yabancı sermaye yatırımlarının bu dönemdeki gelişimine baktığımızda, aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi 1980 yılında alınan önemli kararların etkisi ile 1987 yılına kadar yabancı yatırımlar, 170 Milyon Dolara kadar artış göstermiştir. 1987 yılına gelindiğinde 200 milyon doları geçmiştir. 1988 yılında büyük bir ivme kazanan yabancı sermaye yatırımları fiili olarak 488 milyon dolara ulaşmıştır. 1988 sonra da artış devam etmiş, 1992 yılında 1,2 milyar dolar civarına ulaşmıştır.

Verilere göre Türkiye, DYSY bakımından GOÜ'ler içerisinde ön plana çıkmıştır. 1993 yılına gelindiğinde ekonomik istikrarsızlığın bir sonucu olarak DYSY'ları 1999 yılında 817 Dolar seviyesine gerilemiştir.

Tablo 3.14: 1980 Yılından Sonra Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)

Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye	Fiili Giriş	Firma Sayısı (Birikimli)
1980	97	35	78
1981	337	141	109
1982	167	103	147
1983	103	87	166
1984	271	162	235
1985	234	158	408
1986	364	170	619
1987	655	239	836
1988	821	488	1.172
1989	1.512	855	1.525
1990	1.861	1.005	1.856
1991	1.967	1.041	2.123
1992	1.820	1.242	2.330
1993	2.063	1.016	2.554
1994	1.478	830	2.830
1995	2.938	1.127	3.161
1996	3.837	964	3.582
1997	1.678	1.032	4.068
1998	1.647	976	4.533
1999	1.701	817	4.950
2000	3.060	1.719	5.328
2001	2.739	3.044	5.841
TOPLAM	31.350	17.251	-

Kaynak: Bayraktar; 2003; S. 53

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, belirtilen tarihlerde toplam izin verilen yabancı sermaye 31.350 milyon dolar ve fiili giriş ise 17.251 milyon dolardır. Belirtilen tarihlerde fiili yabancı sermaye %55 oranında düşük seviyede gerçekleşmiştir. 1980 Kararlarının etkisiyle ilk sıçrama 1981 yılında gerçekleşmiş; 1980 tarihinde 97 Milyon dolar olarak gerçekleşen yatırımlar, 1981 yılında ise 337 milyon dolar olmuştur. İkinci sıçrama ise 1987 tarihinde gerçekleşerek 1986 'ya gelindiğinde 364 milyon dolar olarak belirlenen yatırım

izinleri, 1987 yılına gelindiğinde 655 milyon dolar olmuştur. 1993 yılına baktığımızda ilk kez 2 milyar doları geçmiş ve 1995 tarihinde 3 milyon dolar seviyelerine ulaşmıştır. Dönemin en yüksek izni de 3.837 milyon dolar olarak 1996 tarihinde görülmektedir.

2001 yılına gelindiğinde Bakanlar Kurulu Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı kabul edilerek, yönetsel kısıtların ve işlemlerin azalması amaçlanmıştır. 2001 yılında gerçekleşen fiili yabancı sermaye girişleri 3 milyon dolar üzerinde gerçekleşmiştir. Bu tutar ile Türkiye sıralamada 38. Sıraya yükselmiştir. Örnek olarak paylaşmak gerekirse, İş-Tim tarafından yapılan Aria GSM yatırımı (1,5 milyar dolar), Demirbank Tic. A.Ş. (HSBC) (350 milyon dolar) ve ToyotaSa Toyota Sabancı Oto Tic. A.Ş.'nin ihracata yönelik otomotiv yatırımları 2001 yılının en önemli gelişmeleri olmuştur. (Aydemir vd; 2012; S.82)

Tabloda, TCMB'nin hazırlamış olduğu, 2001 Krizinin sermaye hareketleri dengesi ve rezervler üzerindeki etkisini görmekteyiz. Benzer çalışmayı daha önce 1994 Krizi için incelemiştik. Bu dönemin diğerlerinden farkı, ekonomiye sermaye girişlerinde kamu sektörünün ağırlıklı bir rol oynamasıdır. 2001 krizinden kurtulmak amacıyla Hazine ve Merkez Bankası IMF'den yüksek oranda kredi kullanmıştır. Özelleştirmelerin hızlanmasının bir sonucu olarak; doğrudan yatırımlar 2,9 milyar dolara ulaşmıştır. Bankaların yurtdışından sağladıkları kredileri yenileyememesi sonucunda 12,4 milyar dolar sıcak para çıkışı olmuş ve 2,5 milyar özel sektör kredisi ödemesi yapılmıştır. Özel sektörde yaşanan şok, kamu tarafında IMF kredileri ile yönetilmeye çalışılmıştır.

Tablo 3.15: 2001 Krizi Sermaye Hareketleri Dengesi, Rezervler ve Net Hata / Noksan (Milyon Dolar)

	2000 Yıllık	2001 Yıllık	2001				2002
			I.	II.	III.	IV.	
I.Sermaye Hareketleri Dengesi	14.625	-5.254	-2.607	-1.250	299	-1.696	2.071
1.Doğrudan Yatırımlar (Net)	112	2.855	1.574	122	495	664	106
2.Sıcak Para Akımı (Net)	-538	-12.443	-4.776	-1.883	-3.092	-2.702	-559
3.Krediler (Net)	15.664	6.571	935	557	3.647	1.432	4.213
a.Kamu	10.197	9.087	1.417	1.628	4.278	1.764	3.954
IMF Kredileri	3.351	10.230	1.415	3.809	3.034	1.972	2.979
b. Özel Sektör	5.467	-2.516	-482	-1.071	-631	-332	259
Bankalar- Uzun Vadeli Krediler	-363	-1024	-342	-296	-523	137	-39
Diğer Sektör + Ticari Kredi	5.830	-1.492	-140	-775	-108	-469	298
4.Diğer Varlık ve Yükümlülük(Net)	-613	-2.237	-350	-46	-751	-1.090	-1.689
II.Rezervler	-2.044	3.621	4.055	126	-57	-503	78

Resmi Rezervler	-354	2.694	3.138	1.556	-1.688	-312	-1700
Bankaların Döviz Varlıkları	-1.690	927	917	-1.430	1.631	-191	1.778
III.Net Hata ve Noksan	-2.661	-2.127	-897	-298	-2.334	1.382	1.688
	% Oran						
Ser.Har.Dengesi/Top Mal.Tic.Hacmi	17.5	-7.2	-14.3	-7.0	1.7	-9.1	11.2
Rezervler/Top Mal.Tic.Hacmi	-2.4	5.0	22.3	0.7	-0.3	-2.7	0.4
NetHata-Noksan/Top Mal.Tic.Hacmi	-3.2	-2.9	-4.9	-1.7	-12.9	7.4	-9.2

Kaynak:;http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/939d6092-8c80-4c14-a9ce-4610fa555cf8/Krizler_Yukseler.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-939d6092-8c80-4c14-a9ce-4610fa555cf8-m3fBalZ S.41

Toplam rezervlere bakıldığında, 2000 yılı verisine göre 2 milyar dolar artış görülmüş ve 2001 yılı verisine göre 3,6 milyar dolar azalmıştır.

3.2.8. 2002 ve Sonrası Dönem

Küreselleşmenin etkisi ile 2000’li yıllar ekonomik ve politik sınırların kalktığı bir dönem olmuş ve kapalı ekonomiler hızla dışa açılmaya başlamıştır. (Ener ve Demircan; 2006; S.198) Ne var ki Türkiye için, 1998- 2003 yılları arasında yaşanan krizlerin olumsuz etkisi kısa vadede atlatılacak nitelikte değildir. Ağır borçluluğun getirmiş olduğu yük, ancak orta vadede atlatılabilecektir. (Kazgan; 2005; S.255)

Beş Yıllık Kalkınma Planları ve yasal düzenlemeler ile yabancı sermaye girişleri desteklenmiş ve istikrar ortamı oluşmasa da Türkiye, yabancı sermaye girişlerinin artış gösterdiği dünya ülkeleri arasına girmeyi başarmıştır. Sahip olduğu birçok avantaj ve yapılan iyileştirmelere rağmen, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında istenilen düzeyde başarılı olunamamasında; (Bayraktar; 2003; S.77)

- Ekonomik ve siyasi krizlerin,
- Bürokratik uyumsuzlukların,
- Özelleştirme Politikalarının yeterince uygulamaya dökülememesinin,
- Kayıt dışı ekonominin,
- İnsan hakları hususundaki negatif gelişmeler ve güven ortamının sağlanamamasının,
- Enflasyon artışlarının etkin rolü vardır.

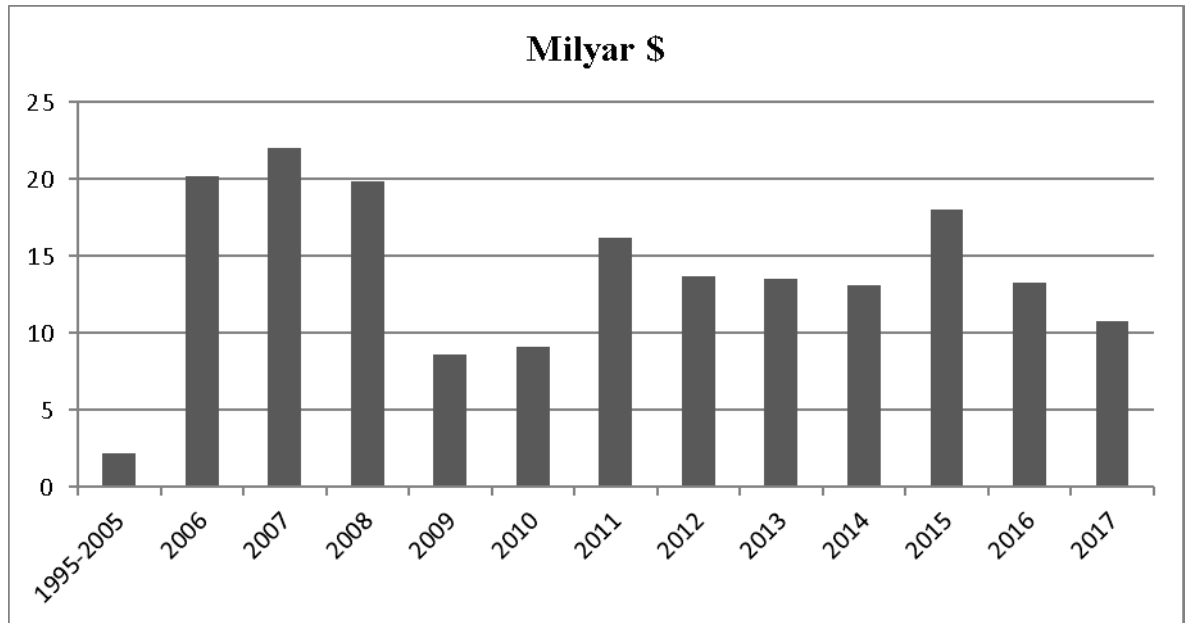
2001 Ekonomik krizinin etkisiyle, yabancı yatırımlarda ani bir düşüş yaşanmış ve 2002 yılı itibariyle tekrar yükseliş trendi gözlemlenmiştir. 2002 yılında tek partili hükümetin iktidara gelişiyle yabancı yatırımcıya pozitif yaklaşım sergilenerek, ekonomik kalkınma için yeni reformlar oluşturulması bu artışın nedenleri arasında gösterilebilir.

Haziran 2003'te çıkarılan ve 6224 sayılı kanunun yerini alan 4875 sayılı kanuna göre; Erdilek; S.26)

- “DYSY, yapılan yabancı uygulamalar ışığında tanımlamaktadır.
- Daha önceki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin onay- takip sistemi kaldırılmış ve bildiri ve kayıt usulü getirilmiştir.
- Makul ödemeler gerçekleşmeyen kamulaştırmanın önüne geçmek hedeflenmiştir.
- İlgili kanun uluslararası sermayenin yerel gibi faaliyet göstermesini garanti eder.
- Doğrudan yatırımlar herhangi bir sektöre göre sınırlamamaktadır,
- Performans yükümlülükleri bulunmamakta,
- Güncel yatırımlar için en az düzeyde izin verilen sermaye sınırını kaldırmaktadır,
- Yabancı yatırımcıya kar transferi hakkını tanımaktadır.
- Yabancı yatırımcıya herhangi bir kısıt koymaksızın gayrimenkul alma özgürlüğü tanımaktadır,
- Yatırımcıya uluslararası tahkim hakkı tanınmaktadır.”

Bu dönemde şirket sayılarında %139,6 artış gözlemlenmiştir ve uluslararası yabancı yatırımcılar arasında Türkiye 53. Sıraya yükselmiştir. Bir diğer dikkat çeken olumlu gelişme ise, ulusal firmalar tarafından yurtdışına yapılan DYSY'lerinin 4 kat artmış olmasıdır. (Aydemir vd.; S.82)

Şekil 3.4: Türkiye'ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri

Kaynak: YASED 2017 Yılsonu Raporu

https://yased.org.tr/ReportFiles/2018/2017_Y%C4%B1lsonu_Raporu_final.pdf

Mart 2018 de yayınlanan raporda belirtildiği üzere; Türkiye'ye yapılan DYSY 2017 yılında 10 milyar 830 milyon dolardır.

2017 yılına bakıldığında bu tutarı (10,8 milyar dolar) 5,6 milyar dolarını net doğrudan uluslararası sermaye girişleri, 619 milyon dolarını diğer sermaye ve 4,6 milyar dolarlık kısmını ise yurtdışında yerleşik kişilerin gayrimenkul alımları oluşturmuştur. Gayrimenkul alımlarından doğan sermaye girişi toplam brüt sermaye girişlerinin %43'ünü oluşturmaktadır. 4.6 milyar dolarlık bu giriş, 2016 yılı ile kıyaslandığında %19'luk bir artışı ifade etmektedir. 2000li yılların başından bugüne dek uygulanan liberal yaklaşımların etkisiyle Türkiye'ye uluslararası doğrudan yatırımlar önemli ölçüde artış göstermiştir. 2001 krizi sonrası 2005 yılı ile birlikte artan yatırımlar, 2007 yılına gelindiğinde en üst rakamlara ulaşarak 22 Milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılı itibariyle küresel krizin etkisiyle, Türkiye'ye yatırımlar da olumsuz yönde etkilenmiştir. Krizin etkisinin azalması ile birlikte 2010 yılından itibaren uluslararası doğrudan yatırımlar tekrar artışa geçmiştir. 2015 yılında bu rakam 17,6 milyar dolar olarak krizden sonrası en üst seviyeye ulaşmıştır.

2016 yılına gelindiğinde yatırımlar, %30 oranında azalış göstererek 12 milyar 302 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında Türkiye'de gerçekleşen siyasi etkenler, yatırımları olumsuz yönde etkilenmiş, bu etki 2017 yılında etkisini sürdürmüştür. (TCEB; 2017; S.10)

3.3. Türkiye'de İstihdamın Tarihsel Gelişimi

ÇUŞ'ların bir ülkeye DYSY yapmasının, yatırımı yapan ve yatırımın yapıldığı ülke açısından katkıları büyüktür. Bu katkıların en önemlilerinden biri de iş olanağı sağlaması yani istihdamdır. Tüm kaynaklarını üretime dahil edemediğini belirttiğimiz GOÜ'lerde yeni istihdam olanakları ile birlikte işsizlik azalmakta, refah ve nitelikli iş gücü artış göstermektedir.

Türkiye'de planlı kalkınma dönemlerinde uygulanan uzun vadeli ve ekonomik büyüme odaklı yaklaşımın istihdam sorununa çözüm bulamadığını söylemek mümkündür. Petrol krizi sonucu ekonomik sıkıntılar ile birlikte artış göstermiştir. 1980 yılında alınan kararlar ile yapısal değişiklikler hedeflenmiş, sanayi alanındaki istihdam, tarımın önüne geçmeye başlamıştır. Adaptasyon sorunu ve kalifikasyon hususu istihdamı yapısal bir sorun haline getirmiştir. (Ener ve Akcan; S.264)

1980 ve sonrası ekonomi politikalarına baktığımızda, ithal ikameci yaklaşım yerini, ihracata dayalı büyüme anlayışına bırakmış, yabancı sermaye yatırımları desteklenmiş ve bu değişim istihdam politikalarını da olumlu yönde etkilemiştir. Ancak istihdamı etkileyen bir diğer unsur, ekonomik krizlerdir. Kısa yada uzun vadeli olarak istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir.

AB uyum süreci ve sosyal politikaların önem kazanması ile birlikte çeşitli istihdam paketleri uygulanmaya çalışılmış, istihdamı artırmaya yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden yararlanarak istihdamın yıllar içerisindeki seyri aşağıdaki şekilde açıklanmaya çalışılacaktır.

Tablo 3.16: Yaş Grubuna Ve Yıllara Göre İstihdam Oranı (%) (15 + yaş)

	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
2013	21,9	44,3	58,3	62,3	63,5	63,4	57,8	45,2	35,1	26,8	12,3
2012	21,6	42,9	57,6	61,7	62,8	62,6	56,3	44,7	35,1	27,7	12,3
2011	22,4	43,2	57,1	60,9	62,2	61,2	55,5	43,9	34,6	27,1	12,6
2010	21,6	39,9	55,4	59,1	60,1	59,5	52,1	41,1	32,4	25,8	11,8
2009	21	38,1	52,9	56,9	57,4	56,7	49,1	39,4	31	24,5	11,7
2008	22	39,9	54,4	57,4	58,4	56,7	48,8	39,5	30,2	23,7	11,6
2007	21,6	39,9	54,1	57,4	58	56,8	48,3	38,7	29,7	23,6	11,4
2006	22	39,5	53,7	57,1	58	56,5	48,8	39,1	30,8	23,6	11,9
2005	21,7	39,7	53,9	56,1	57,8	56,4	49,2	38,8	31,3	23,7	13,2
2004	21,6	39,3	52,9	56	57,9	55,7	48,4	38,4	32,6	25,6	14,1
2003	23,3	38	53,8	57,1	57,9	56,8	50,5	42,1	35,2	29,8	17,1
2002	26,4	39,9	54,6	57,9	57,9	56,8	51,8	42,9	37,5	32,9	18,2
2001	28,6	42,3	55,2	58,5	58,6	58,1	52,6	44,5	39	32,4	20,4
2000	31,7	42,6	57,2	59	59,9	59,2	52,9	45,6	40,2	32,1	20,7
1999	33,8	46,2	57,5	61	62,2	61,2	53,9	47,9	41,4	36,9	23,3
1998	33,9	45,7	59,8	60,8	62,9	61,5	55,8	48,8	44	37,7	22,4
1997	34,5	46,9	58,9	61	62,5	61,5	55,9	48,8	44,1	36,4	20,2
1996	36,5	48,3	59,4	62,1	64	63,4	55,6	50,9	44,9	37,7	21,3
1995	35,6	47,4	59,4	62,5	63,9	63,3	57,4	52	45,3	37,3	20,6
1994	37,9	49	58,7	62	63,2	61,5	57,9	51	45,9	34,6	18,7
1993	34,8	45,3	56,8	59,9	61,8	60,4	56,4	48,2	41	33,6	15,8
1992	39,7	50	59,6	62,8	64,5	63,2	59,4	53,5	46,7	37	19,1
1991	43,8	50,5	59,8	63,9	64,7	63,3	60,5	54,4	49,1	36,1	18,2
1990	42,3	51,1	60,2	63,3	65,3	64,8	60,5	53	47,1	37,7	20
1989	42,6	51,2	61	65,2	66,7	65	60,3	54,4	48,9	40,7	22,4
1988	43,4	50,2	61,5	64,5	65,2	63	59,5	54,7	48,4	37,5	21,4

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri Veri tabanından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tabloda 1988-2013 yılları arasında Türkiye'nin istihdam oranları verilmiştir. 15-19 yaş aralığında belirtilen yıllar içerisinde istihdam oranının giderek azalmakta olduğu görülmektedir. 20-24 yaş aralığı için de aynı durumun söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde genç işsizlik sorunu olarak karşımıza çıkmakta ve çeşitli politikalar ile istihdamın artırılmaya çalışılmaktadır. 25-29/ 30-34 / 35-39 / 40-49/ 50-54 yaş aralıklarında ise istihdam oranı dönemsel düşüslere rağmen benzer bir seyir içerisinde.

Bahse konu yaş aralıklarının tamamında istihdam seviyesinin 2001 ekonomik krizi sonrasında azalma gösterdiği gözlemlenmektedir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, krizin etkisi çok uzun yıllar devam etmemiş, toparlanma süreci çabuk gerçekleşmiştir. 55-59 yaş aralığında istihdamın geçen zaman içerisinde azaldığı görülmektedir. İşgücünün üretime katılmasındaki etkenlerden biri iş kolu ve yaş dengesi olabilir.

Teknolojik gelişmeler, yabancı sermaye yatırımlarının etkisi ile birlikte birçok iş kolunda geliştirilen yeni üretim anlayışları ve çeşitli politikalar ile birlikte 55+ yaş iş gücünün, üretim mekanizmasında kendisine yer bulamaması söz konusu olabilir. Aşağıdaki tabloda 2005-2018 yılları arasında istihdam verileri daha detaylı açıklanmaya çalışılacaktır.

Tablo 3.17: Kurumsal Olmayan Nüfusun İşgücü Durumu [15+ yaş] (Bin kişi)

Yıllar		15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	İşgücü	İstihdam edilenler	İşsiz	İşgücüne dahil olmayan nüfus	İşgücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	Tarım dışı işsizlik oranı (%)	İstihdam oranı (%)
2005	Yıllık	48 356	21 691	19 633	2 058	26 665	44,9	9,5	12,0	40,6
2006	Yıllık	49 275	21 913	19 933	1 980	27 362	44,5	9,0	11,1	40,5
2007	Yıllık	50 177	22 253	20 209	2 044	27 925	44,3	9,2	11,2	40,3
2008	Yıllık	50 982	22 899	20 604	2 295	28 083	44,9	10,0	12,3	40,4
2009	Yıllık	51 833	23 710	20 615	3 095	28 124	45,7	13,1	16,0	39,8
2010	Yıllık	52 904	24 594	21 858	2 737	28 310	46,5	11,1	13,7	41,3
2011	Yıllık	53 985	25 594	23 266	2 328	28 391	47,4	9,1	11,3	43,1
2012	Yıllık	54 961	26 141	23 937	2 204	28 820	47,6	8,4	10,3	43,6
2013	Yıllık	55 982	27 046	24 601	2 445	28 936	48,3	9,0	10,9	43,9
2014	Yıllık	56 986	28 786	25 933	2 853	28 200	50,5	9,9	12,0	45,5
2015	Yıllık	57 854	29 678	26 621	3 057	28 176	51,3	10,3	12,4	46,0
2016	Yıllık	58 720	30 535	27 205	3 330	28 185	52,0	10,9	13,0	46,3
2017	Aralık	60 295	31 579	28 288	3 291	28 716	52,4	10,4	12,3	46,9
	Yıllık	59 894	31 643	28 189	3 454	28 251	52,8	10,9	13,0	47,1
2018	Ocak	60 360	31 438	28 029	3 409	28 922	52,1	10,8	12,7	46,4
	Şubat	60 415	31 520	28 166	3 354	28 895	52,2	10,6	12,5	46,6
	Mart	60 464	31 709	28 499	3 210	28 755	52,4	10,1	11,9	47,1
	Nisan	60 519	32 095	29 009	3 086	28 424	53,0	9,6	11,4	47,9
	Mayıs	60 571	32 274	29 138	3 136	28 297	53,3	9,7	11,6	48,1
	Haziran	60 626	32 629	29 314	3 315	27 997	53,8	10,2	12,1	48,4
	Temmuz	60 679	32 796	29 265	3 531	27 883	54,0	10,8	12,9	48,2
	Ağustos	60 733	32 989	29 318	3 670	27 745	54,3	11,1	13,2	48,3
	Eylül	60 788	32 813	29 063	3 749	27 975	54,0	11,4	13,5	47,8

	Ekim	60 841	32 658	28 870	3 788	28 183	53,7	11,6	13,6	47,5
	Kasım	60 896	32 295	28 314	3 981	28 601	53,0	12,3	14,3	46,5
	Aralık	60 948	31 957	27 655	4 302	28 992	52,4	13,5	15,6	45,4

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri Veri tabanından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tabloda 2005-2018 yılları arasında kurumsal olmayan nüfusun işgücü durumu paylaşılmıştır. Özellikle 2018 yılında detaylı aylık verilere yer verildiği görülmektedir. Öncelikle belirtilen tarih aralığında nüfusun artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Doğru orantılı olarak aynı şekilde, iş gücü de artış göstermiştir. İstihdam edilen iş gücü 2018 Haziran ayında en üst seviyeye ulaşmış, küçük bir düşüş ile aralık ayını tamamlamıştır. Bu etki mevsimlik iş olanaklarının etkisi olabilir ancak genel olarak 2005-2018 yılları arasında iş gücüne katılım oranları sürekli artış eğilimindedir.

İşsizlik oranında baktığımızda ise %9 seviyelerinden Aralık 2018 yılına gelindiğinde %13,5 a arttığı görülmektedir. İstihdam oranındaki artış ise, 2018 ikinci yarısı ile birlikte azalma eğilimine girmiş, yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerin iş gücü piyasasına etkisi olmuştur.

Tablo 3.18: İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları Ve Dağılımı [15+ yaş] (Bin Kişi)

Yıllar		Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2005	Yıllık	19 633	5 014	4 241	1 097	9 281	100	25,5	21,6	5,6	47,3
2006	Yıllık	19 933	4 653	4 362	1 192	9 726	100	23,3	21,9	6	48,8
2007	Yıllık	20 209	4 546	4 403	1 231	10 029	100	22,5	21,8	6,1	49,6
2008	Yıllık	20 604	4 621	4 537	1 238	10 208	100	22,4	22	6	49,5
2009	Yıllık	20 615	4 752	4 179	1 305	10 380	100	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	Yıllık	21 858	5 084	4 615	1 434	10 725	100	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	Yıllık	23 266	5 412	4 842	1 680	11 332	100	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	Yıllık	23 937	5 301	4 903	1 717	12 016	100	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	Yıllık	24 601	5 204	5 101	1 768	12 528	100	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	Yıllık	25 933	5 470	5 316	1 912	13 235	100	21,1	20,5	7,4	51
2015	Yıllık	26 621	5 483	5 332	1 914	13 891	100	20,6	20	7,2	52,2
2016	Yıllık	27 205	5 305	5 296	1 987	14 617	100	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	Aralık	28 288	5 170	5 514	2 057	15 547	100	18,3	19,5	7,3	55
	Yıllık	28 189	5 464	5 383	2 095	15 246	100	19,4	19,1	7,4	54,1
2018	Ocak	28 029	4 963	5 567	1 958	15 540	100	17,7	19,9	7	55,4
	Şubat	28 166	4 983	5 627	1 969	15 586	100	17,7	20	7	55,3
	Mart	28 499	5 058	5 618	2 069	15 755	100	17,7	19,7	7,3	55,3
	Nisan	29 009	5 305	5 650	2 155	15 899	100	18,3	19,5	7,4	54,8
	Mayıs	29 138	5 480	5 669	2 086	15 903	100	18,8	19,5	7,2	54,6
	Haziran	29 314	5 624	5 737	2 110	15 843	100	19,2	19,6	7,2	54

	Temmuz	29 265	5 774	5 703	2 020	15 768	100	19,7	19,5	6,9	53,9
	Ağustos	29 318	5 697	5 730	2 071	15 820	100	19,4	19,5	7,1	54
	Eylül	29 063	5 590	5 698	2 005	15 771	100	19,2	19,6	6,9	54,3
	Ekim	28 870	5 347	5 696	1 943	15 885	100	18,5	19,7	6,7	55
	Kasım	28 314	5 023	5 656	1 838	15 797	100	17,7	20	6,5	55,8
	Aralık	27 655	4 795	5 474	1 615	15 771	100	17,3	19,8	5,8	57

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri Veri tabanından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tabloda, 2005-2018 yılları arasındaki veriler paylaşılmıştır. Özellikle 2018 yılında detaylı aylık verilere yer verildiği görülmektedir. Tarım, sanayi, inşaat ve hizmet sektörleri temel alınarak istihdam edilen iş gücü ifade edilmeye çalışılmaktadır. Tarımın belirtilen tarih aralığında yani yakın geçmişten günümüze iş gücü piyasasındaki alanı %8 civarında daralma göstermiştir. Sanayi alanında daralma %2 civarında görülürken, İnşaat sektöründe istihdam edilenlerin yüzdelik oranı aynı seviyede seyretmektedir. Hizmet sektörüne bakıldığında istihdam oranının %10 civarında artış göstermiştir.

Verilere göre, istihdam edilen iş gücünün mevcut piyasa koşulları ve diğer etkenler neticesinde artış ve azalış göstermesinin yanı sıra farklı iktisadi faaliyet kollarına yöneldiği de olmaktadır. Mevsim, teknolojik gelişmeler, yeni iş fırsatları gibi birçok etken iş gücünün farklı seçimlere yönelmesinin nedeni olabilmektedir.

Son olarak, 2014-2018 yılları arasında iş gücüne katılım göstermeyenlerin, katılım göstermeme nedenleri yukarıdaki tablo ile birlikte ifade edilmeye çalışılacaktır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'na göre iş gücü; iş bulma ümidi olmayanlar, mevsimlik çalışanlar, ev işleriyle meşgul olanlar, eğitim alanlar, emekliler ve diğer olarak sınıflandırılmıştır. Tüm bu sınıflandırmalar, işgücüne dahil olmama nedenlerini ifade etmektedir. Birey, kendi tercihi yada içerisinde bulunduğu koşullar neticesinde işgücüne dahil olmamak / olamamaktadır.

Tablo 3.19: İşgücüne Dahil Olmayanların Yıllara Göre İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri

Yıllar		Toplam	Neden							
			İş aramayıp, çalışmaya hazır olanlar		Mevsimlik çalışanlar	Ev işleriyle meşgul	Eğitim/ Öğretim	Emekli	Çalışamaz halde	Diğer
			İş bulma ümidi olmayanlar	Diğer ⁽¹⁾						
2014	Yıllık	28 200	615	1 869	94	11 589	4 470	3 827	3 922	1 814

2015	Yıllık	28 176	676	1 726	94	11 498	4 486	4 082	3 878	1 736
2016	Yıllık	28 185	658	1 762	89	11 098	4 541	4 160	4 036	1 843
2017	Aralık	28 716	656	1 677	132	11 202	4 735	4 401	3 944	1 969
	Yıllık	28 251	637	1 627	85	11 133	4 467	4 366	4 009	1 926
2018	Ocak	28 922	676	1 676	179	11 272	4 810	4 420	3 963	1 926
	Şubat	28 895	668	1 654	186	11 198	4 860	4 398	4 007	1 922
	Mart	28 755	635	1 580	165	11 127	4 882	4 442	4 055	1 869
	Nisan	28 424	538	1 500	144	10 976	4 843	4 414	4 144	1 865
	Mayıs	28 297	494	1 565	143	10 920	4 604	4 468	4 187	1 916
	Haziran	27 997	484	1 659	142	10 907	4 140	4 510	4 157	1 997
	Temmuz	27 883	523	1 742	163	10 971	3 811	4 551	4 077	2 045
	Ağustos	27 745	506	1 648	168	10 949	3 873	4 553	4 035	2 013
	Eylül	27 975	491	1 596	152	10 973	4 197	4 553	4 062	1 951
	Ekim	28 183	485	1 579	116	10 917	4 491	4 640	3 986	1 968
	Kasım	28 601	522	1 614	123	11 188	4 580	4 732	3 922	1 919
	Aralık	28 992	598	1 710	142	11 312	4 565	4 836	3 887	1 940

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri Veri tabanından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tabloda dikkat çeken artış emeklilik sütununda görülmektedir. Belirtilen yıllar arasında emekli sayısında hissedilir artış gözlemlenmektedir. Artışın sebebi, iş gücünün çalışmakta olduğu sektörden emekli olması yada diğer işgücüne dahil olmama nedenlerinden emeklilik statüsüne geçiş yapması olabilir.

2018 yılında aylık şekilde paylaşılan verilere baktığımızda, mevsimlik çalışanların Ocak ve Şubat aylarında en üst seviyeye ulaştığı ancak diğer aylarda azalış gösterdiği gözlemlenmektedir. Aynı şekilde aylık veriler, eğitim durumunda temmuz ve ağustos aylarındaki azalışa da işaret etmektedir. Genel ifade ile, iş aramayıp işgücüne dahil olmayanların 2014-2018 yılında aynı seviyelerde seyrettiğini söylemek mümkündür. Küçük farklılıkların nedenleri, bireyin kişisel tercihi olması söz konusu olabilir.

3.4. Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri

Yabancı yatırımların ev sahibi ülkeler üzerinde göz ardı edilemez nitelikte etkileri söz konusudur. Hem sermayenin ülkeye giriş şekli, hem de ev sahibi ülkenin gelişmişlik seviyesi istihdam üzerindeki etkiyi belirlemektedir. Ev sahibi ülkenin sermaye açığı, teknolojik gelişimi, ihracat seviyesi ve GOÜ lerdeki butik yönetim kültürü gibi birçok konunun gelişimiyle birlikte istihdam, önemli derecede etkilenmektedir.

DYSY larının, özellikle GOÜ lerde istihdama önemli derecede olumlu etkisi beklenmektedir. Bu beklentinin karşılanabilmesi için sermaye yatırımının büyüklüğü, yapıldığı iş kolu ve iş gücü ihtiyacı büyük önem taşımaktadır. Yabancı yatırımcılar, yatırım yapacakları ülkeyi belirlerken, ülkenin konumu, işgücü piyasası ve ucuz iş gücü imkanı

bulma avantajı, yatırım yapacağı sektör gibi birçok konuda detaylı çalışmalar yürütmekte ve yatırım kararını bu doğrultuda almaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının istihdama etkileri aşağıdaki şekilde ifade edilmeye çalışılmaktadır:

Doğrudan Etkiler; Doğrudan etkileri yeni yatırımlar ile açıklamak mümkündür. DYSY yeni yatırımlar aracılığı ile geldikleri ülkede, sermaye birikimini artırarak yeni iş sahaları yaratacaktır. Bunun sonucu olarak da istihdam artış gösterecektir. Yatırımın yapıldığı bölge, teknolojik seviye ve ev sahibi ülkenin piyasa koşulları gibi faktörler DYSY'nın doğrudan istihdam yaratma kapasitesini etkilemektedir. (Gedikli; 2011; S.130)

Dolaylı Etkiler; DYSY'larının doğrudan etkileri olabildiği gibi, dolaylı etkileri de olabilmektedir. Ev sahibi ülkede yaratmış olduğu yeni imkânlar ve olumlu yöndeki değişim dolaylı etki olarak kabul edilmektedir. Yabancı yatırımcı, ev sahibi ülkeye sermaye akışının yanı sıra yönetsel beceri ve teknolojik bilgi gibi faktörleri de getirmiş olur. Bu sayede, yerel firmalar da bu bilgilere ulaşmış olur. Yerel piyasada artan rekabet, sermaye ve iş gücünün piyasa içerisindeki aktivitesi verimliliği artırır. (Gedikli; 2011; S.131)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE İSTİHDAM İLİŞKİSİNE YÖNELİK EKONOMETRİK ANALİZ

4.1. Ekonometrik Yöntem

2000-2018 yılları için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve istihdam ilişkisini belirlemek amacıyla ele alınan bu çalışmada, ilk aşamada homojenlik testi ve yatay kesit bağımsızlığı test edilmiştir. Daha sonra birinci nesil ve ikinci nesil durağanlık testleri uygulanmıştır. Diğer aşamada, Carrion-i Sivestre vd.(2005) testi ile yapısal kırılmalar göz önüne alınarak durağanlık test edilmiştir. Basher ve Westerlund (2009) testi ile çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizi yapılarak, uzun dönem eşbütünleşme katsayı tahminleri Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (Fully Modified Ordinary Least Square: FMOLS) ile gerçekleştirilmiştir. Kısa dönem ilişki katsayılarının belirlenmiş son aşamada Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik analizi uygulanmıştır.

4.2. Modelin Amacı ve Önemi

Bu çalışma, ilk iki bölümde teorik olarak bahsedilen yabancı sermaye yatırımları ile istihdam ilişkisini, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve istihdam perspektifinden ekonometrik olarak açıklamayı hedeflemektedir. Bu çalışmanın neticesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve istihdam ilişkisinin GÜ ve GOÜ lerdeki etki ve farkları ortaya konmaya çalışılacaktır.

4.3. Değişkenlerin Tanıtımı

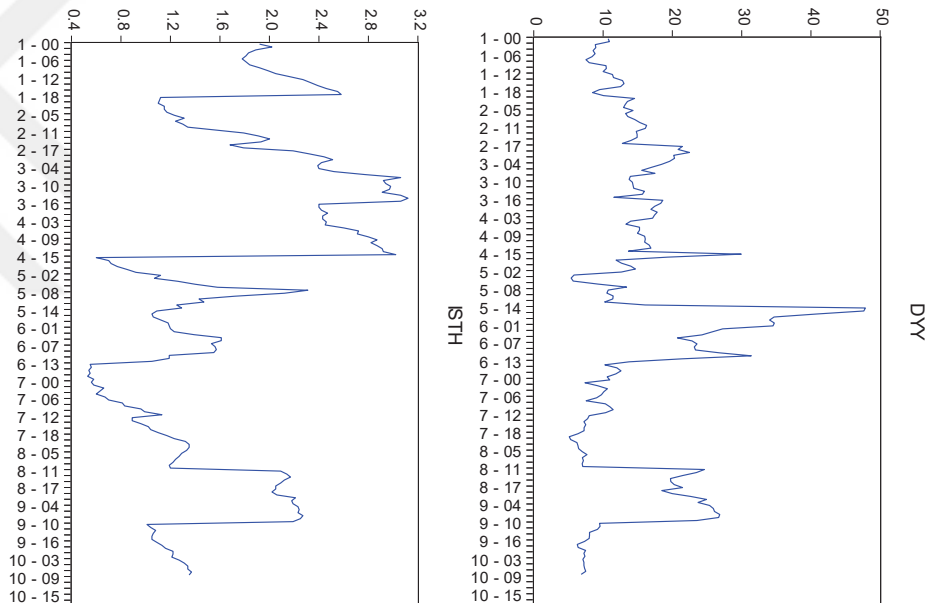
Çalışmada, gelişmiş 10 ülke (Almanya, İngiltere, Fransa, Belçika, Kanada, Japonya, Hollanda, Danimarka, Finlandiya, Avusturya) ve gelişmekte olan 10 ülke (Türkiye, Meksika, Brezilya, Şili, Rusya, Macaristan, Bulgaristan, Mısır, Çek Cumhuriyeti, Arjantin) ele alınarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve istihdam arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiler ile nedensellik analizi ele alınacaktır. Veriler www.worldbank.org veri bankasından oluşturulmuştur. Analiz periyodu tüm verilerin ortak noktada başladığı dönem [2000-2018] olarak yıllık bazda ele alınmıştır. Analizler Gauss kodları ve Eviews 10.0 sürümü yardımıyla elde edilmiştir. Her iki ülke grubu için modelde yer alan değişkenler Tablo 3.1’de verilmiştir.

Tablo 4.1: Analizde Kullanılan Değişkenlerin Tanıtımı

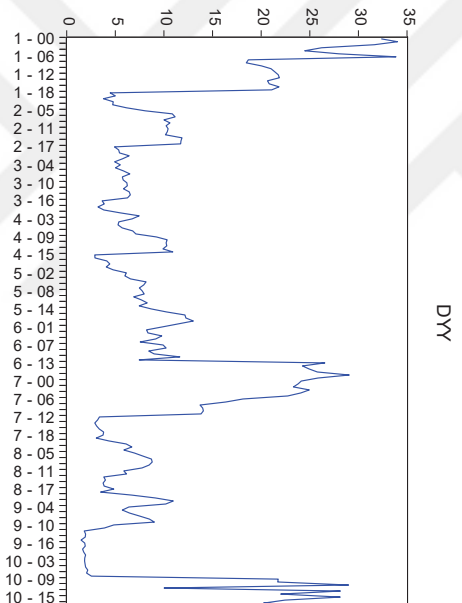
Değişken	Gösterimi	Tanımı
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	DYY	Bağımsız Değişken
İstihdam Oranı (%)	İSTH	Bağımlı değişken

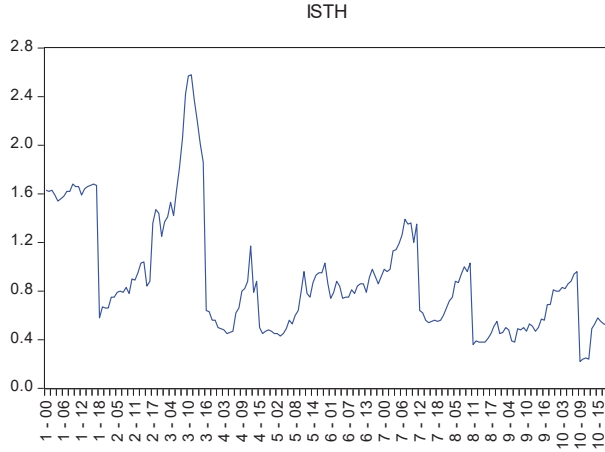
Değişkenler için zaman içindeki seyrine yönelik grafikler aşağıdaki gibidir:

Şekil 4.1: Gelişmiş Ülke Değişkenleri İçin [2000-2018] Dönemi

Şekil 4.2: Gelişmekte Olan Ülke Değişkenleri İçin [2000-2018] Dönemi

Panel veri analizinde ilk önce yapılması gereken analizde kullanılan değişkenlerin homojenliğinin test edilmesidir. Değişkenlerin homojenliği uygulanacak olan birim kök testi ve eşbütünleşme testinin biçimini etkilemektedir. Birinci nesil birim kök testleri iki çeşittir; homojen modeller ve heterojen modeller. Homojen model varsayımına dayanan modeller Levin, Lin ve Chu (2002), Breitung (2005) ve Hadri (2000) tarafından geliştirilirken, heterojen model varsayımına dayanan modeller Im, Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu(1999), Choi (2001) tarafından geliştirilmişlerdir.

4.4. Analiz Sonuçları ve Yorumlanması

4.4.1. Panel Veride Homojenliğin Test Edilmesi

Paneli oluşturan yatay kesitlere ait eş bütünleşme denklemlerindeki eğim katsayılarının homojen olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan ilk çalışmalar 1970 yılında Swamy (Swamy; 1970; S.311-323) tarafından başlamıştır. Daha sonra 2008 yılında Pesaran ve Yamagata (Pesaran ve Yamagata; 2008;S.50-93), Swamy testini geliştirmiştir.

$$X_{it} = \alpha + \beta_i MM_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

şeklindeki genel bir panel eş bütünleşme denkleminde β_i eğim katsayılarının yatay kesitler arasında farklı olup olmadığı test edilmektedir. Burada da N ve T büyüklükleri hangi testin seçileceği açısından önemlidir. Çalışmada $N > T$ olduğu için uygun homojenlik testi Swamy testi olmuştur. Testin hipotezleri;

H_0 : Eğim katsayıları homojendir

H_1 : Eğim katsayıları homojen değildir

Denklem (2), önce panel en küçük kukla ile daha sonra ağırlıklandırılmış sabit etkiler modeli ile tahmin edilerek gerekli test istatistikleri oluşturulmaktadır. Hipotezleri test edebilmek için iki farklı test istatistiği geliştirilmiştir; (Pesaran ve Yamagata; 2008;S.50-93)

$$\text{Büyük örneklem için: } LM_{adj} = \left(\frac{2}{N(N-1)} \right)^{1/2} \quad (2)$$

$$\text{Küçük örneklem için: } \widehat{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{v(T,k)} \right) \square N(0,1) \quad (3)$$

Bu denklemlerde;

$N \rightarrow$ yatay kesit sayısını,

$S \rightarrow$ Swamy test istatistiğini,

$k \rightarrow$ Açıklayıcı değişken sayısını,

$v(T,k) \rightarrow$ standart hatayı göstermektedir.

Gerçekleştirilen testin sonucunda elde edilen olasılık değerlerinin 0.05'den büyük olması durumunda H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde kabul edilmekte ve eşbütünlük katsayılarının homojen olduğuna karar verilmektedir. Çalışma ile ilgili olarak homojenlik testi yapılmış ve sonuçları Tablo 4.2'de sunulmuştur.

Tablo 4.2: Pasaran ve Yamagata (2008) Homojenlik Testi Sonuçları

GELİŞMİŞ ÜLKELER		
Homojenlik testi (H_0: Eğim katsayıları homojendir)		
Test	Test istatistiği	p-değeri
Delta_tilde	7.226	0.013
Delta_tilde_adj	8.562	0.001
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER		
Homojenlik testi (H_0: Eğim katsayıları homojendir)		
Test	Test istatistiği	p-değeri
Delta_tilde	6.398	0.015
Delta_tilde_adj	7.034	0.000

Tablo 4.2'de hesaplanan testlerin olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğu için H_0 reddedilmiştir ve her iki ülke grubu için eğim katsayılarının homojen olmadığına karar verilmiştir. Analizde elde edilen heterojenlik varsayımına dayanan birinci nesil Im, Pesaran ve Shin (Im, vd.; 2003; S.53-74), Maddala ve Wu (Maddala, ve Shaowen; 1999, S. 631-652) ve Choi (Choi, 2001, S. 249-272) testi kullanılacaktır.

4.4.2. Birinci Nesil Durağanlık Testleri

Tablo 4.3’de 1. nesil birim kök testlerinin birimsel sabitli ve trendli olarak panel verisine uygulanması sonucu oluşan düzey ve 1. farklardaki t-istatistiği ve olasılık değerleri ayrı ayrı verilmiştir.

Tablo 4.3: Birinci Nesil Panel Birim Kök Testi Sonuçları

GELİŞMİŞ ÜLKELER				
Değişkenler		Im vd. (2003)	Maddala ve Wu (1999)	Choi (2001)
DYY	Düzye	-1.167(0.238)	9.762 (0.213)	-0.925(0.189)
	∇	-7.982(0.000)*	38.562(0.000)*	-8.921(0.000)*
ISTH	Düzye	-1.056(0.143)	7.964(0.167)	-1.112(0.105)
	∇	-8.965(0.003)*	39.374(0.000)*	-9.807(0.000)*
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER				
Değişkenler		Im vd. (2003)	Maddala ve Wu (1999)	Choi (2001)
DYY	Düzye	-1.103(0.195)	9.462 (0.177)	-0.887(0.103)
	∇	-8.462(0.000)*	37.273(0.000)*	-7.397(0.000)*
ISTH	Düzye	-1.048(0.124)	8.449(0.128)	-1.105(0.137)
	∇	-8.541(0.000)*	39.671(0.000)*	-9.334(0.000)*

Not: ∇ gösterimi birinci mertebe farkı, * gösterimi ise, durağanlık durumunu göstermektedir. Testlerin deterministik spesifikasyonu sabit ve trendi içermektedir. Olasılık değerleri parantez içerisinde belirtilmektedir. %5 düzeyinde anlamlılık için sınamalar yapılmıştır. Testlerin sıfır hipotezi birim kök vardır şeklindedir. Optimal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriteri kullanılarak belirlenmiştir.

Tablo 4.3’de görüldüğü üzere, her iki ülke grubu için tüm değişkenler seviye değerlerinde birim köke sahip olmasına karşın ilk fark serileri birim kök içermemektedir. Bu nedenle tüm değişkenlerin I (1) oldukları diğer bir ifade ile 1. mertebe fark için durağan oldukları görülmektedir.

Tablo 4.3’de sonuçları verilen testler birinci nesil testler olarak adlandırılmaktadır. Birinci nesil birim kök testleri, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin bağımsız olduğu ve paneli oluşturan birimlerden birine gelen şoktan, tüm yatay kesit birimlerinin aynı düzeyde etkilendikleri varsayımına dayanmaktadır. Gerçekte gerçekleşen durumlara baktığımızda paneli oluşturan yatay kesit birimlerinden birine gelen bir şok diğer birimleri farklı düzeyde etkilemesi daha muhtemeldir. Birinci nesil testlerde karşılaşılan bu eksikliği gidermek için yatay kesit birimleri arasındaki bağımlılığı göz önünde bulundurarak durağanlığı analiz eden ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir.

4.4.3. Yatay Kesit Bağımlılığının Testi

Birinci nesil birim kök testleri, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin her birinin bağımsız olduğunu ve paneli oluşturan birimlerden birine gelen şokun tüm yatay kesit birimlerini aynı düzeyde etkilendiği varsayımına dayanmaktadır. Uluslararası ekonomilerinin birbirleri ile bu denli ilişkili olduğu düşünülürse, paneli oluşturan yatay

kesit birimlerinden birine gelen bir şoktan birimlerin farklı düzeyde etkilenmesi daha gerçekçi bir yaklaşım olmaktadır. Bu eksikliği gidermek için, yatay kesit birimleri arasındaki yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulundurarak birim kök analizi yapan ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir. İkinci nesil birim kök testlerinin başlıcalarından olan PANKPSS (Carrion-I Silvestre et al. 2005 S. 159–175) testi uygulanacaktır.

Birim kökün varlığını test etmek için panel veri analizleri kullanıldığında, yatay kesit bağımlılığının test edilmesi gerekmektedir. Panel veri setinde yatay kesit bağımlılığının (cross-section dependence) varlığının reddedilmesi durumunda 1. nesil birim kök testleri kullanılabilir. Diğer tarafta, panel veri setinde yatay kesit bağımlılığı mevcut ise 2. nesil birim kök testlerini kullanmak daha tutarlı, etkin ve güçlü tahminleme yapılmasını sağlamaktadır.

Yatay kesit bağımlılığının varlığı panel veri setinin yapısına göre değişiklik göstermektedir. Panel verinin zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük olması durumunda Breusch-Pagan (1980) Lagrange Multiplier (LM) testiyle; her ikisinin de büyük olması durumunda Pesaran (2004) Cross-Section Dependence (CD) testiyle araştırılabilmektedir. Ancak bu test, grup ortalamasının sıfır, bireysel ortalamasının ise sıfırdan farklı olduğu durumlarda sapmalı olmaktadır. Pesaran vd. 2008 yılında yaptıkları çalışmada bu sapmayı, test istatistiğine varyansı ve ortalamayı da ekleyerek düzeltmiştir. (Pesaran vd; 2008; S.105-127) Pesaran vd.'lerinin geliştirdiği bu yeni testin ismi sapması düzeltilmiş LM testi (LMadj) olarak ifade edilmektedir. LM test istatistiği ilk haliyle aşağıdaki gibidir: (Breusch ve Pagan; 1980; s.239-253)

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (\hat{p}_{ij}^2) \quad X^2 \frac{N(N-1)}{2} \quad (4)$$

Bu istatistik daha sonra Pesaran (2008) tarafından yapılan bir düzenleme ile şöyle olmuştur:

$$LM_{adj} = \left(\frac{2}{N(N-1)} \right)^{\frac{1}{2}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N [\hat{p}_{ij}^2 \left(\frac{T-K-1}{v_{Tij}} (\hat{\mu}_{Tij} - \hat{\mu}_{Tij}) \right)] N(0,1) \quad (5)$$

Burada $\hat{\mu}_{Tij}$ ortalamayı, v_{Tij} varyansı temsil etmektedir. Buradan elde edilecek olan test istatistiği asimtotik olarak standart normal dağılım göstermektedir. Testin hipotezleri:

H0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur

H1: Yatay kesit bağımlılığı vardır

Test sonucunda elde edilecek olasılık değerin 0.05'ten küçük olması durumunda H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Böylece de panel veriyi oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmektedir. (Paseran vd; 2008; S.105-127)

Yatay kesit bağımlılığının varlığının test edilmesi;

- Zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğunda ($T > N$); Berusch Pagan (1980) CDLM1 testi ile,
- Zaman boyutu yatay kesit boyutuna eşit olduğunda ($T = N$); Pesaran (2004) CDLM2 testi ile,
- Zaman boyutu yatay kesit boyutundan küçük olduğunda ($T < N$); Pesaran (2004) CDLM testi ile yapılmaktadır.

Bu çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülke gruplarının her birinde 10 ülke ($N=10$) ve 19 yıl ($T=19$) olduğundan $T > N$ durumu vardır ve Berusch Pagan (1980) CDLM1 testi kullanılmıştır. Tablo 3.4'de yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.4. Berusch Pagan (1980) CDLM1 Test Sonuçları

GELİŞMİŞ ÜLKELER		
Değişkenler		Pesaran (2004) CDLM test
DYY	t istatistiği	9.652
	p	0.001*
ISTH	t istatistiği	8.452
	p	0.000*
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER		
Değişkenler		Pesaran (2004) CDLM test
DYY	t istatistiği	8.446
	p	0.000*
ISTH	t istatistiği	9.053
	p	0.000*

*işareti değişkenin 0.05 anlamlılık düzeyinde anlamlılığını göstermektedir

Tablo 4.4'deki sonuçlara göre; olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğu için, serilerde ve denklemde yatay kesit bağımlılığının var olduğu görülmektedir. Bu durumda da paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı vardır. Diğer bir ifade ile ülkelerden birine gelen şok, diğerlerini de etkilemektedir.

4.4.4. İkinci Nesil Birim Kök Test Sonuçları

Bu çalışmada paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için, serilerin durağanlığı, ikinci kuşak birim kök testlerinden CADF ile test edilmiştir. CADF testinde, hata teriminin tüm seriler için ortak olarak ya da her seri için özel olarak iki bölümden kaynaklandığı varsayılmaktadır. Bu model içinde ise yatay kesit bağımlılığının, gözlemlenemeyen ortak öğelerin varlığından kaynaklandığı varsayılmaktadır. Testin hipotezleri şu şekildedir;

H_0 : Birim kök var

H_1 : Birim kök yok

Bu teste önce her bir ülke için CADF istatistikleri hesaplanmaktadır. Hesaplanan bu değerler, Pesaran tarafından 2006 yılında geliştirilen Monte Carlo simülasyonu (Pesaran; 2006; S. 967-1012) ile hesaplanan tablo değerleriyle karşılaştırılır. Hesaplanan CADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğunda, H_0 reddedilmektedir. Yani, birim kök olmadığına ve şokların geçici olduğuna karar verilmektedir. Diğer bir ifade ile CADF kritik tablo değeri, CADF istatistiği değerinden büyükse boş hipotez reddedilir ve sadece o ülkenin serisinin durağan olduğu sonucuna ulaşılır.

Panelin genelinde birim kökün varlığına karar verebilmek amacıyla; her bir ülke için bulunan CADF istatistiklerinin aritmetik ortalaması alınarak, CIPS istatistiği hesaplanmaktadır. Hesaplanan CIPS istatistiği, Pesaran'ın 2007'deki çalışmasında var olan tablo değerleriyle karşılaştırılmaktadır. (Pesaran; 2007; S.265-312) Hesaplanan CIPS değeri, tablo kritik değerinden küçük olduğunda, H_0 reddedilmektedir. Bu durumda, paneli oluşturan ülkeler için, ilgili veride birim kök olmadığına ve şokların geçici olduğuna karar verilmektedir. CIPS istatistikleri hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 3.5'de verilmiştir.

CADF test istatistiği aşağıdaki şekilde tahmin edilir:

$$Y_{it} = (1-\phi_i) \mu_i + \phi_i y_{it-1} + \mu_{it} \quad i=1,2,\dots,N \text{ ve } t=1,2,\dots,T \quad (6)$$

$$\mu_{it} = y_i f_i + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

Burada, f_i her ülkenin gözlemlenemeyen ortak etkilerini (common effect), ε_{it} bireysel-spesifik hatayı gösterir. Denklem (6), (7) ve birim kök hipotezleri şu şekilde yazılabilir:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{it-1} + y_i f_i + \varepsilon_{it} \quad i = 1,2,\dots,N \text{ ve } t = 1,2,\dots,T \quad (8)$$

Ayrıca her bir yatay kesite (ülkelere) ait birim kök test istatistiklerinin ortalaması alınarak panelin geneli için birim kök test istatistiği olan CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) elde edilebilir (PASERAN; 2006; 967-1012). CIPS istatistiği şu şekilde ifade edilebilir:

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^n CADF_i \quad (9)$$

Tablo 4.5: CIPS Test Sonuçları

GELİŞMİŞ ÜLKELER	
Değişkenler	CIPS istatistiği
DYY	-8.952*
ISTH	-9.114*
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	
Değişkenler	CIPS istatistiği
DYY	-8.265*
ISTH	-8.955*

* Birinci mertebeye fark için durağan seri, Not: CIPS için Pesaran (2007) sf 281 Tablo IIc'de %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değer = -2.945'dür. Gecikme sayısı, Schwarz Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir. Trend+sabit modeli çalışılmıştır.

Hesaplanan CIPS istatistiği, tablo kritik değerinden büyük olduğu için, H_0 kabul edilmiş ve paneli oluşturan serilerde birinci mertebeye fark alındığında birim kök olmadığına karar verilmiştir. Bu durumda, seriler düzey değerlerinde durağan değildir, birinci mertebeye fark alındığında durağandır. Seriler düzey değerlerinde durağan olmadığı için eşbütünleşme analizi birinci mertebeye farkları ile gerçekleştirilecektir. Çalışmanın bu aşamasında yapısal kırılmaları dikkate alan yöntemler uygulanacaktır.

4.4.5. Carrion-i Sivestre vd. (2005) *PANKPSS* Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Panel birim kök sınavında karşılaşılan ilk sorun, paneli oluşturan yatay kesitlerin birbirinden bağımsız olup olmadıklarıdır. Yatay kesit birimleri arasındaki bağımlılığı göz önünde bulunduran birim kök testleri yapısal kırılmaları göz önünde bulundurmamaktadır. Yapısal kırılma olduğu halde yapısal kırılmalara yer vermeyen testler, yanlış biçimde, birim kök olduğu yönünde sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Bu eksikliği giderebilmek için yatay kesitler arasındaki bağımlılığı ve serilerdeki çoklu yapısal kırılmaları göz önünde bulunduran Carrion-i-Silvestre vd. (2005) tarafından *PANKPSS* birim kök testini geliştirmiştir.

PANKPSS ile paneli oluşturan serilerin ortalama ve trendlerinde yapısal kırılmaların varlığı durumunda, serilerin durağanlığı test edilebilmektedir. Ayrıca, paneli oluşturan her bir yatay kesit biriminde, farklı tarihlerde ve farklı sayılarda yapısal

kırılmanın ortaya çıkmasına da izin verilmektedir. *PANKPSS* testi, beş tane yapısal kırılmaya izin verecek şekilde düzenlenmiştir. Test, yapısal kırılma tarihlerini, Bai ve Perron (1998) çalışmasını izleyerek, hata kareler toplamının (*SSR*) minimize olduğu noktalar olarak tespit etmektedir. Bai ve Perron bu konuda iki farklı süreç önermiştir: Bunlardan birincisi; Liu vd. (1997) tarafından geliştirilen değiştirilmiş Schwarz bilgi ölçütüne dayanmakta, ikincisi ise yapısal kırılma sayısını *F* istatistiğini kullanarak belirlemektedir.

Carrion-i-Silvestre vd. (2005) çalışmasında, yapısal kırılma sayısını belirlerken, trendli model için birinci süreci, trendsiz model için ikinci süreci kullanmaktadır. Testin boş hipotezi; “seri durağandır” şeklindedir. Hesaplanan test istatistikleri, bootstrap ile hesaplanan kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır. Serilerin durağanlığı, panelin geneli için ve her bir yatay kesit için ayrı ayrı da hesaplanabilmektedir.

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it} t + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \text{ ve } t = 1, 2, \dots, T \quad (10)$$

$$\alpha_{it} = \sum_{k=1}^m (Q_{ik} + K1_{it}) + \sum_{k=1}^m (y_{ik} K2_{it}) + \alpha_{it-1} + u_{it} ;$$

$$\beta_{it} = \sum_{k=1}^n (Q_{ik} K1_{it}) + \sum_{k=1}^n (\delta_{ik} K2_{it}) + \beta_{it-1} + v_{it}$$

K1 ve *K2* kukla değişkenler olup, aşağıdaki şekilde tanımlanabilirler:

$$K1 = \begin{cases} 1, & t = T_B + 1 \\ 0, & \text{diğer durumlarda} \end{cases} \quad K2 = \begin{cases} 1, & t > T_B + 1 \\ 0, & \text{diğer durumlarda} \end{cases}$$

diğer durumlarda

diğer durumlarda

Bu denklemde T_B ; kırılma noktasını ifade etmekte olup, sabit terimde *m* tane, trendde *n* tane yapısal kırılmaya izin vermektedir. Carrion-i-Silvestre vd. testi, en fazla 5 tane yapısal kırılmaya izin verecek şekilde düzenlenmiştir. Bu test, yapısal kırılma tarihlerini Bai-Perron (1998)’i temel alarak, hata kareler toplamının (Sum Squared Resid: *SSR*) minimum olduğu noktalar olarak tespit etmektedir.

Hesaplanan test istatistikleri bootstrap ile hesaplanan kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır. Hesaplanan test istatistiği, kritik değerden büyük olduğunda H_0 reddedilmekte ve serinin durağan olmadığına karar verilmektedir. Ülkeler ve panelin geneli için elde edilen birinci mertebe fark alınmış değişkenlere yönelik sonuçlar Tablo 4.6’da sunulmuştur.

Tablo 4.6: PANKPSS Birim Kök Testi Sonuçları

GELİŞMİŞ ÜLKELER				
Ülkeler	FDYY		FISTH	
	p	Kırılma Tarihi	p	Kırılma Tarihi
Almanya	0.127	2008,2009, 2010	0.116	2009,2010,2013
İngiltere	0.169	2009,2010,2013	0.159	2007,2009,2010,,2013
Fransa	0.134	2008,2011,2013	0.213	2009,2010,2014
Belçika	0.181	2009,2010,2014	0.245	2009,2010,2014
Kanada	0.143	2009, 2010,2014	0.265	2007,2009,2010,,2013
Japonya	0.150	2002, 2008, 2011	0.188	2009,2010,2014
Hollanda	0.141	2005,2009,2010,2013	0.114	2009,2010,2014
Danimarka	0.227	2009,2010,2012	0.185	2009,2010,2014
Finlandiya	0.208	2009,2010,2012	0.314	2009,2010,2013
Avusturya	0.096	2009,2010,2014	0.106	2009,2010,2013
PANEL	0.276		0.255	
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER				
Ülkeler	FDYY		FISTH	
	p	Kırılma Tarihi	p	Kırılma Tarihi
Türkiye	0.132	2008,2009, 2010	0.143	2009,2010,2013
Meksika	0.128	2009,2010,2013	0.148	2007,2009,2010,,2013
Brezilya	0.091	2008,2011,2013	0.105	2009,2010,2014
Şili	0.166	2009,2010,2013,2014	0.179	2009,2010,2014
Rusya	0.276	2009,2010,2013,2014	0.242	2007,2009,2010,,2013
Macaristan	0.160	2009,2010,2012,2015	0.194	2009,2010,2014
Bulgaristan	0.101	2005,2009,2010,2013	0.157	2009,2010,2013,2014
Mısır	0.261	2009,2010,2012	0.163	2009,2010,2013,2014
Çek cumhuriyeti	0.289	2009,2010,2012	0.301	2009,2010,2012,2015
Arjantin	0.165	2009,2010,2014	0.193	2009,2010,2013
PANEL	0.352		0.199	

Not: kritik değerler bootstrap kullanılarak 1000 yineleme ile üretilmiş, %5 anlamlılık düzeyine sahip değerlerdir. Test modeli olarak sabitte ve trendde yapısal kırılmaya izin veren model seçilmiştir.

Tablo 4.6’da görüleceği üzere her iki ülke grubu için toplamda 20 ülke ve panelin geneli için birinci mertebe fark alındığında kırılma tarihleri altında değişkenler durağandır ($p>0.05$). Bu durumda eşbütünleşme için birinci mertebe fark alınarak değişkenler analize dahil edilecektir. Kırılma tarihlerine bakıldığında genel olarak 3 kırılma tarihi ülkelerde ortak olarak yer almaktadır. Bu nedenle yapısal kırılmalar altında eşbütünleşme analizine uygunluk gösteren Basher ve Westerlund (2009) çoklu kırılmalı eşbütünleşme testi kullanılacaktır.

Kırılma tarihlerine bakıldığında, 2008 yılının sonlarına doğru ABD’de emlak borsasında ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan küresel ekonomik

krizi işaret etmektedir. Dünya genelinde yaşanan olumsuz ortam yatırım ve etki alanı olarak istihdamı olumsuz yönde etkilemiştir.

4.4.6. Çoklu Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme Testi (Basher ve Westerlund (2009))

Yapısal kırılma olduğu halde, yapısal kırılmalara yer vermeyen testler sapmalı sonuçlar vereceği literatürde bir çok çalışmada yer almıştır. Basher ve Westerlund (2009) tarafından geliştirilen bu test, yatay kesit bağımlılığının olduğu durumda birden fazla yapısal kırılmaları dikkate alarak, düzeyde durağan olmayan fakat birinci farkı alındığı zaman durağan olan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını test etmektedir. Bu test sabit terimde ve trendde kırılmalara izin vermektedir. Testin boş hipotezi; “seriler arasında eşbütünleşme vardır” şeklindedir. Geliştirilen test istatistiği:

$$Z(M) = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^{M_i+1} \cdot \sum_{t=T_{ij-1}}^{T_{ij}} + 1 \frac{S_{it}^2}{(T_{ij} - T_{ij-1})^2 \partial_i^2} \quad (11)$$

Burada $S_{it} = \sum_{s=T_{ij-1}}^t + 1 W_{st}$ dir. W_{st} ise, tam değiştirilmiş EKK türü etkin bir tahminciden elde edilmiş kalıntılar vektörüdür. ∂_i^2 de W_{st} ‘ye dayalı uzun dönem varyans tahmincisidir. $Z(M)$ yatay kesit ortalamaları alınarak sadeleştirildiğinde aşağıdaki şekle gelir.

$$Z(M) = \sum_{t=T_{ij-1}}^{T_{ij}} + 1 \frac{S_{it}^2}{(T_{ij} - T_{ij-1})^2 \partial_i^2} \sim N(0,1) \quad (12)$$

Testte elde edilen sonuçlara göre, eşbütünleşme ilişkisi incelenirken, paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmamasına göre hareket edilir. Eğer paneli oluşturan birimler (ülkeler) arasında yatay kesit bağımlılığı yoksa testin asimptotik olasılık değerleri dikkate alınırken, yatay kesit bağımlılığı varsa testin bootstrap olasılık değerlerine bakılacaktır. %5 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşmenin varlığını tespit etmek için, hem asimptotik hem de bootstrap olasılık değerleri 0.05 ile karşılaştırılır. Hesaplanan testin olasılık değerinin 0.05’den büyük olması durumunda, H_0 kabul edilerek seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna karar verilmektedir.

Tablo 4.7: Basher ve Westerlund (2009) Eşbütünleşme Test Sonuçları

GELİŞMİŞ ÜLKELER					
	LM test ist	Asimtotik olasılık değeri YKB yok	Karar	Bootstrap olasılık değeri YKB var	Karar
<i>Yapısal kırılmaların dikkate alınmadığı durum</i>					
Sabit	9.532	0.263	Eşbütünleşme var	0.386	Eşbütünleşme var

Sabit+trend	10.982	0.197	Eşbütünleşme var	0.427	Eşbütünleşme var
Yapısal kırılmaların dikkate alındığı durum					
Sabit	11.532	0.321	Eşbütünleşme var	0.385	Eşbütünleşme var
Sabit+trend	12.387	0.376	Eşbütünleşme var	0.397	Eşbütünleşme var
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER					
	LM test ist	Asimtotik olasılık değeri YKB yok	Karar	Bootstrap olasılık değeri YKB var	Karar
Yapısal kırılmaların dikkate alınmadığı durum					
Sabit	8.362	0.152	Eşbütünleşme var	0.275	Eşbütünleşme var
Sabit+trend	9.573	0.177	Eşbütünleşme var	0.319	Eşbütünleşme var
Yapısal kırılmaların dikkate alındığı durum					
Sabit	10.557	0.216	Eşbütünleşme var	0.318	Eşbütünleşme var
Sabit+trend	11.532	0.274	Eşbütünleşme var	0.321	Eşbütünleşme var

Not: 1000 tekrarlı bootstrap dağılım ile olasılıklar hesaplanmıştır

Tablo 4.7'deki test sonuçlarına göre, yapısal kırılmaların dikkate alınmadığı ve alındığı iki durumda da eşbütünleşme ilişkisi elde edilmiştir. Seriler arasında uzun dönemli ilişki belirlenmiştir. PANKPSS birim kök testinde genel olarak 3 kırılma temelde yer almıştır, bu nedenle Basher ve Westerlund (2009) eşbütünleşme test sonuçları 3 kırılma için elde edilmiştir.

Tablo 4.8: Eşbütünleşme Denklemlerinde Elde Edilen Yapısal Kırılma Tarihleri

GELİŞMİŞ ÜLKELER		
Ülkeler	Kırılma Tarihleri	
	Sabit	Sabit+trend
Almanya	2008,2009, 2010	2009,2010,2014
İngiltere	2009,2010,2013	2008,2010,2013
Fransa	2008,2011,2013	2009,2010,2012
Belçika	2009,2010,2014	2008,2010,2013
Kanada	2009,2010,2014	2009,2010,2014
Japonya	2005,2008,2011	2009,2010,2012
Hollanda	2009,2010,2014	2009,2010,2013
Danimarka	2009,2010,2013	2009,2010,2013
Finlandiya	2009,2010,2012	2009,2010,2014
Avusturya	2009,2010,2013	2009,2010,2013
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER		
Ülkeler	Kırılma Tarihleri	
	Sabit	Sabit+trend
Türkiye	2009,2010,2013	2009,2010,2012
Meksika	2009,2010,2013	2007,2010,2013
Brezilya	2008,2009,2013	2009,2010,2013
Şili	2009,2010,2014	2009,2010,2014
Rusya	2009,2010,2013	2007,2010,2013
Macaristan	2009,2010,2012	2009,2010,2012
Bulgaristan	2008,2009,2013	2009,2010,2013

Mısır	2009,2010,2014	2009,2010,2014
Çek cumhuriyeti	2009,2010,2012	2007,2010,2012
Arjantin	2009,2010,2013	2009,2010,2013

Not: Maksimum kırılma sayısı 2 alınmıştır. Model seçiminde sabit ve sabit+trend yapılarında kırılmaya izin veren modeller çalışılmıştır.

4.4.7. Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmini

Bu çalışmada uzun dönem eşbütünleşme katsayıları FMOLS (Full Modified OLS) yöntemiyle incelenmiştir. Phillips ve Hansen (1990) göre, FMOLS yöntemi; değişkenlere ait denklemlerin hata terimleri arasındaki eş-anlı ilişkileri dikkate aldığından, ikinci derece sapmaları da gidermektedir.

FMOLS tahmincisi, standart tahmincilerde meydana gelen diagnostik sorunları gidermektedir. Bu yöntem içsellik ve otokorelasyon sorununu dikkate alarak OLS'nin geliştirilmesiyle elde edilmiştir. Ayrıca, OLS tahmincisinin eşbütünleşik denklemlerin optimal değerlerini hesaplamada ortaya çıkan yetersizliğini gidermek için FMOLS'de asimptotik sapmalı ve dışsallık varsayımı kullanılmıştır. Yatay kesit bağımsızlığını varsayan bu tahminci aynı zamanda heterojenitenin söz konusu olması durumunda paneli oluşturan her bir yatay kesit için ise farklı bir eşbütünleşme vektörünün tahminine izin vermektedir.

Panel FMOLS tahmincisi $\hat{\beta}_{GFM}^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N \beta_{FMI}^*$ şeklinde ifade edilmektedir ki, burada

β_{FMI}^* her bir ülke için elde edilen katsayıyı göstermektedir. FMOLS tahmin sonuçları Tablo 8' de verilmiştir.

Tablo 4.9: FMOLS Uzun Dönem Eş Bütünleşme Katsayı Tahminleri

GELİŞMİŞ ÜLKELER : FISTH=f(FDYY)	
ÜLKE	FDYY
Almanya	0.125*
İngiltere	0.143*
Fransa	0.134*
Belçika	0.186*
Kanada	0.193*
Japonya	0.124*
Hollanda	0.115*
Danimarka	0.103*
Finlandiya	0.146*
Avusturya	0.131*
PANEL	0.142*
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER: FISTH=f(FDYY)	
ÜLKE	FDYY
Türkiye	0.063*
Meksika	0.054*
Brezilya	0.038*
Şili	0.073*

Rusya	0.047*
Macaristan	0.093*
Bulgaristan	0.072*
Mısır	0.068*
Çek cumhuriyeti	0.058*
Arjantin	0.051*
PANEL	0.061*

*0.05 için istatistik anlamlı değişken, tahminlerdeki otokorelasyon ve değişen varyans sorunları, Newey-West yöntemi ile giderilmeye çalışılmıştır.

FMOLS yöntemi analizleri yapılırken, otokorelasyon ve değişen varyans sorunları Newey-West yöntemi ile giderilmeye çalışılmıştır. Varsayım testleri sonucunda herhangi bir varsayım sapması durumu yaşanmamıştır. Tablo 3.9'a göre; hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke gruplarında doğrudan yabancı yatırımlar istihdam üzerinde pozitif yönde istatistik anlamlıdır. Dikkat edilirse, gelişmiş ülkeler için katsayı büyüklüğü daha yüksektir. Panel geneli için DYY'lar 1 br arttığında istihdam oranı 0.142 br artacaktır. Gelişmekte olan ülkeler için panel geneli sonucunda DYY'lar 1 br arttığında istihdam oranı 0.061 br artacaktır. Gelişmekte olan ülke grubunda, DYY'ların istihdamı artırma etkisi daha küçük boyuttadır. Bu durumda gelişmekte olan ülkeler için, istihdamın artırılmasında başka faktörler de etkili olmakla birlikte, ülkelere gelen DYY'ler istihdamı artıracak özellikte olmayıp ya da artıracak kadar gelmemektedir. Yani; DYY'lerin artırılması konusu gündemdedir.

Veriler göstermektedir ki, teorik çerçevede yabancı yatırımların istihdamı arttırdığı doğruluğunun yanı sıra gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler perspektifinden baktığımızda, gelişmiş ülkelere etkisi daha fazladır. Mevcut koşullar içerisinde ülkeye gelen yatırımlar daha anlamlı olabilir. Gelişmiş ülkelerin sahip olduğu avantajlar ile birlikte, iş gücünün üretime katıldığı alanlar ve ülkedeki refah seviyesi pozitif bir seyir göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelere ise, Türkiye örneğinde bahsedildiği gibi yabancı yatırımların teşviki için çalışmalar sürdürülmüş ancak istikrar sağlanamamıştır. Ülke koşulları ve istikrarda başarısız ortam yabancı yatırımların istihdamı artırıcı etkisini uzun ve anlamlı kılmamaktadır.

4.4.8. Kısa Dönem Analizi: Hata Düzeltme Modeli

Eşbütünleşik seriler arasında kısa dönemde meydana gelen nedensellik ilişkisinin belirlenmesinde hata düzeltme teriminden yararlanılarak bilgi elde edilmektedir. Kısaca, bağımsız değişkende meydana gelen dengesizliğin bir sonraki dönemde ne kadarının düzeltileceğini gösteren hata düzeltme modelidir. Kısa dönem analizinde, farkı alınmış serilerin gecikmelileri ve uzun dönem analizinden elde edilen hata terimi serisinin bir dönem gecikmeli değeri (Error Correction Term: ECT_{t-1}) kullanılmaktadır. $\Delta ISTH_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta DYY_t + \beta_2 \Delta ECT_{t-1} + v_t$ denklemi sonuçları Tablo 3.10'da verilmiştir.

Tablo 4.10: Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Katsayı Tahminleri

GELİŞMİŞ ÜLKELER			
Bağımlı Değişken: $\Delta ISTH$	Katsayı	t-İstatistiği	Olasılık Değeri(p)
ΔDYY	0.115	5.382	0.000*
ΔECT_{t-1}	-0.395	-7.334	0.000*
Sabit			
$R^2=0.527$, $DW=2.14$, $J-B=0.261$, Harvey test(p)=0.207			
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER			
Bağımlı Değişken: $\Delta ISTH$	Katsayı	t-İstatistiği	Olasılık Değeri(p)
ΔDYY	0.049	6.462	0.000*
ΔECT_{t-1}	-0.283	-5.886	0.000*
Sabit			
$R^2=0.438$, $DW=2.02$, $J-B=0.248$, Harvey test(p)=0.196			

Not: * %5 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı, JB; Jarque-Bera normallik testi olasılık değerini ifade etmektedir. Tahminlerdeki otokorelasyon ve değişen varyans sorunları, Newey-West yöntemi ile giderilmeye çalışılmıştır.

Tablo 4.10’da hata düzeltme teriminin katsayısı her iki ülke grubunda negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Yani; modellerin, hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır. Bu durumda uzun dönemde beraber seyreden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmaların gelişmiş ülkeler için %39.5’i ortadan kalkmakta ve seriler tekrar uzun dönem denge değerine yakınsamaktadır. Yani; kısa dönemde ortaya çıkan sapmalar (her yıl %39.5’lük kısmı giderilerek) ortadan kalkmakta ve değişkenler tekrar uzun dönemde denge değerine yaklaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için kısa dönemde meydana gelen sapmaların gelişmiş ülkeler için %28.3’ü ortadan kalkmakta ve seriler tekrar uzun dönem denge değerine yakınsamaktadır. Yani; kısa dönemde ortaya çıkan sapmalar (her yıl %28.3’lük kısmı giderilerek) ortadan kalkmakta ve değişkenler tekrar uzun dönemde denge değerine yaklaşmaktadır. Kısa dönem analizi için de DYY katsayıları istihdamı arttırıcı özelliktedir, fakat etki katsayıları uzun döneme göre daha düşük çıkmıştır. Bu durumda kısa dönemde istihdama etki az olmakta, uzun dönemde etki daha da büyümetedir.

4.4.9. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Analizi

Paneli oluşturan serilerdeki eşbütünleşik ilişkinin olup olmaması kullanılacak olan nedensellik testini değiştirmektedir. Panel nedensellik testlerinin tümü yatay kesit bağımsızlığı varsayımı altında tahmin yapmaktadır. Yalnızca Dumitrescu ve Hurlin (2012) testi ile hem yatay kesit bağımlılığı hem de yatay kesit bağımsızlığı durumunda tahmin yapılabilen ve etkin sonuçlara ulaşılmaktadır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) testi, heterojen paneller için Granger nedensellik testi ile benzerlik göstermektedir. Bu test, Granger nedensellik testi kapsamında yatay kesit birimleri için hesaplanan bireysel Wald testlerinin ortalamasını ifade etmektedir. Bu test, hem heterojenliği hem de yatay kesit bağımlılığını dikkate almaktadır. Dumitrescu ve Hurlin testinin diğer bir özelliği ise hem eşbütünleşik ilişkinin varlığında hem de olmadığı durumda çalışmasıdır. Panel nedensellik testinde 3 farklı istatistik değeri hesaplanmaktadır.

Tablo 4.11: Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Testi Sonuçları

GELİŞMİŞ ÜLKELER			
Boş hipotez	Test	İstatistik değerleri	p
DYY değişkeni ISTH değişkeninin Granger nedeni değildir	Whnc	8.369	0.014
	Zhnc	8.904	0.000
	Ztild	7.563	0.007
ISTH değişkeni DYY değişkeninin Granger nedeni değildir	Whnc	9.325	0.000
	Zhnc	8.674	0.000
	Ztild	8.226	0.001
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER			
DYY değişkeni ISTH değişkeninin Granger nedeni değildir	Whnc	6.732	0.000
	Zhnc	7.228	0.000
	Ztild	7.145	0.019
ISTH değişkeni DYY değişkeninin Granger nedeni değildir	Whnc	1.523	0.152
	Zhnc	1.228	0.184
	Ztild	1.087	0.172

Tablo 4.11'den görüleceği üzere, gelişmiş ülke grubu için; DYY değişkeni ISTH değişkeninin Granger nedenidir. Ayrıca ISTH değişkeni DYY değişkeninin Granger nedenidir. Çift yönlü nedensellik elde edilmiştir. $DYY \leftrightarrow ISTH$

Gelişmekte olan ülkeler için; ISTH değişkeni DYY değişkeninin Granger nedeni değildir, buna karşılık DYY değişkeni ISTH değişkeninin Granger nedenidir. Tek yönlü nedensellik elde edilmiştir. $DYY \rightarrow ISTH$

SONUÇ

Küreselleşen dünya ile birlikte, yerli tasarrufların yetersiz kaldığı yada üretim olanaklarının daha iyi olduğu bir coğrafyada üretim yapmak amacıyla ekonomiler, uluslararası yatırımlara yönelmişlerdir. Yabancı sermaye yatırımları ekonomik sınırların kalkması ile birlikte, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Portföy Yatırımları ve Kredi- dış yardımlar olarak uluslararası piyasada gerçekleşmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde yabancı sermaye kavramı, yapılış şekilleri ve ülke ekonomisi üzerine etkileri detaylı şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Yabancı sermaye yatırımlarını açıklayan teorilere yer verilmiş ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde durulmuştur. Yabancı sermaye yatırımlarının; ülkenin büyümesine olan katkıları, teknolojik getirileri ve ödemeler dengesine olan etkilerinin yanı sıra istihdam yaratma etkisi büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın temel unsuru istihdam olgusu ifade edilmeye çalışılmış, tarihsel perspektiften yabancı sermaye ve istihdam ilişkisi araştırılmıştır.

Dünya’da yabancı sermaye yatırımlarının geçmişi 16. Yüzyıla Sanayi Devrimi’ne dayanmaktadır. 19.yüzyıla gelindiğinde gelişmiş ekonomilerin sanayi hammaddelerini temin etmek üzere sömürgeler ve gelişmekte olan ülkelere yöneldiği görülmüştür. 1929 Büyük Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı gibi uluslararası ekonomiyi derinden sarsan gelişmeler olmasına rağmen çok uluslu şirketlerdeki artış ve küreselleşme ile dünya genelinde yabancı sermaye yatırımları da artış göstermiştir. Türkiye, yabancı sermaye yatırımlarına Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nden itibaren yer vermiştir. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte ithal ikameci politikalar ön plana çıksa da ilerleyen yıllarda geliştirilen kalkınma planları ile birlikte yabancı sermaye teşvik edilerek ülkeye çekilmeye çalışılmıştır. 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 kararları gibi, ekonomi politikalarına ilişkin önemli detaylar içeren kararlar yayınlanarak yabancı sermaye teşviki artırılmaya çalışılmıştır.

Çok uluslu şirketlerin, bir ülkeye yabancı sermaye yatırımı yapmasının yatırımcı ülkenin yanı sıra ev sahibi ülke için de avantajları mevcuttur. Bu avantajlardan biri de ev sahibi ülkede istihdam yaratmasıdır. Ülkede yeni bir üretim tesisinin kurulması yada yeni bir iş sahası oluşturulması neticesinde iş olanağı ve kalifiye eleman yetiştirme fırsatları doğmaktadır. Ancak dönem dönem yaşanan ekonomik ve siyasi krizler, bunun sonucu olarak ülkede yaşanan güvensizlik ortamı istihdamı olumsuz etkileyebilmektedir. İş gücü, mevcut piyasa koşulları içerisinde sadece belirtilen etkenlerden dolayı artış ve azalış göstermeyebilir ve farklı iktisadi faaliyetlere yönelebilir. Mevsim, teknolojik gelişmeler, yeni iş olanakları gibi birçok etken işgücünün farklı seçimlere yönelmesinin nedeni olabilir.

Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından ele alınan ekonometrik analizlere göre,

istihdamın yapıldığı ülkeler önem taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerde istihdamın etkisi, gelişmekte olan ülkelere göre daha anlamlıdır. Gelişmiş ülkelerin sahip olduğu avantajlar ile birlikte, iş gücünün üretime katıldığı alanlar ve ülkedeki refah seviyesi pozitif bir seyir göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, Türkiye örneğinde bahsedildiği gibi yabancı yatırımların teşviki için çalışmalar sürdürülmüş ancak istikrar sağlanamamıştır. Ülke koşulları ve istikrarda başarısız ortam, yabancı yatırımların istihdamı artırıcı etkisini uzun ve anlamlı kılmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdiş, Muhammet; Para Teorisi ve Politikası, Ankara 2006
- Aktan, Coşkun Can; Monetarizm Ve Rasyonel Beklentiler Teorisi; Ekonomi Bilimleri Dergisi Cilt 2, No 1, 2010 ISSN: 1309-8020 (Online)
- Algan, Neşe; Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, YASED, Yayın No: 33, İstanbul 1988, s.96
- Aren, Sadun; İstihdam, Para ve İktisadi Politika, Ankara 1972
- Arıkan, Deniz; Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, 2006, S
- Ay, Sema; Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme, Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 2002, Cilt 19, Sayı 2
- Aydemir, Cahit vd.; Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 23, 2012
- Aydemir, Oğuzhan ve Genç, Erhan; Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Belirleyicileri, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kapsamında Bir Analiz, Türkiye Örneği, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2015, 2(2)
- Aydın, Yılmaz; Keynes’in Parasal Faiz Teorisi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 207 Haziran 2015 Cilt 17 Sayı 1
- Aydın, Yılmaz; Say Yasası Üzerine Bir İnceleme Klasik iktisatçıların ve Marx’ın Yorumu
- Aykut Seymen, Dilek; Türkiye’nin Dış Ticaret Yapısı ve Rekabet Gücü, İzmir, 2009
- Bal, Harun; Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve İktisadi Gelişme: Türkiye Örneği; Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 1, 2016
- Bayraktar, Cahide; Keynes ve Refah Devleti, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 10, Sayı 2
- Bayraktar, Fulya; Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş Genel Araştırmalar, Ankara 2003
- Bilgin, Mehmet Hüseyin; Yeni Keynesçi Yaklaşımda Ücret ve İstihdam; İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 27
- Bozdağlıoğlu, Yasemin "Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye’nin İhracat Performansına Etkilerinin Analizi" T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Aydın 2010

- Bozdağlıoğlu, Yasemin ve Özpınar, Ömer; Doğrudan Yabancı Yatırımın İhracata Etkisi: Teorik bir Yaklaşım, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2011, Cilt: 4, Sayı: 2
- Buluş, Abdülkadir ve Kabaklı, Esra; 1929 ekonomik buhranı ile son dönem global krizin karşılaştırılması; SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi
- Bulut, Mehmet; 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş; 2003 sayı 26
- Breusch, T.S. ve A.R. Pagan, The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics, The Review of Economic Studies, Vol. 47, No. 1, 1980
- Candemir, Aykan; Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler, Ege Akademik Bakış 2009
- Carrion-I Silvestre ve Josep Lluís, Tomás Del Barrio-Castro ve Enrique López-Bazo, Breaking the panels: An application to the GDP per capita. Econometrics Journal. Vol.8, No.2, 2005
- Choi, In; Unit root tests for panel data, Journal of International Money and Finance, Vol.20, No.2, 2001
- Çelebi, Ahmet Kemal ve Mastar Özcan, Pelin; Transfer Fiyatlandırması Uygulamaları: Seçilmiş Ülkeler Açısından Bir Değerlendirme, Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:24, Sayı: 2, S. 278
- Çelik, Orhan; Küreselleşme Sürecinde Firmalar Arası Stratejik işbirliği, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 54-1, S. 30
- Çetinkaya, Murat; Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi, Doktora Tezi, Konya, 2004
- Demirgil, Bünyamin ve Türkay, Hakan; Tarihsel Süreç İçerisinde Faizin Kuramsal Açından Gelişimi, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 18, Sayı 2, 2017
- Dirimtekin, Halil (1989). Genel İktisat Teorisi2 (Makro İktisat). İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi
- DPT; Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963- 1967
- DPT, Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968-1972
- DPT; Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977
- Ege, Zehra ve Gürdoğan, Arzu; Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türk Turizm Sektörü Açısından Değerlendirilmesi, S.45
- Eğilmez, Mahfi; Dünya Ekonomisi, İstanbul, 2018

- Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan; Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması; İstanbul 2004,
- Emir, Mustafa ve Kutlu, Melih; Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Portföy Yatırımları Volatilitesi Arasında Nedensellik İlişkisi, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Sayı 15
- Ener, Meliha ve Akcan, Ahmet Tayfur; Makroekonomik Değişkenlerin İşsizlik İle İlişkisi: Türkiye Örneği, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt.16
- Ener, Meliha ve Demircan, Esra; Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı Ve Türkiye, Yönetim Bilimleri Dergisi (4: 2) 2006
- Erdilek, Asım; Türkiye'nin Osmanlı'dan Günümüze Kadar Uzanan Doğrudan Yabancı Yatırım Ortamına Ve Politikalarına Tarihsel Bir Bakış, A Historical Review of Turkey's Inward Foreign Direct Investment Environment and Policies From the Ottoman Empire to the Present (Çeviren: Bilgehan Alagöz).
- Erdoğan, Ali; Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği, Ankara, S.13
- Ertek, Tümay; Makroekonomiye Giriş, İstanbul 2008
- Eşiyok, Ali B; Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması, Mülkiye 2010, Cilt: XXXIV Sayı:266
- Eyüboğlu, Dilek; 2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları, MPM Yayınları, Ankara, 2003
- Fırat, Aytekin ve Mortaş, Mustafa; Çokuluslu İşletmelerin Yabancı Ülkeye Giriş Yollarından Biri: Ortak Yatırım (Joint Venture), Mevzuat Dergisi, 2005, Sayı 89
- Gedikli, Ayfer; Çok Uluslu Şirketler Ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi (6:1) 2011
- Germir, Nur; Türkiye'de İstihdam Politikalarının Etkinliği, Ankara, 2012
- Günaydın, İhsan ve Yıldız, Barış; Aktif İstihdam politikalarının Etkililiği, Gümüşhane Üniversitesi, SBE Cilt 7, Sayı 17
- Hymer, Stephen Herber; The international operations of national firms: A study of direct Foreign Investmet. Cambridge 1976: MIT Press
- Im, Kyung So vd; Testing for unit roots in heterogeneous panels, Journal of Econometrics. Vol. 115 No.1, 2003

- IMF; Balance of Payments and International Investment Position Manual Sixth Edition (BPM6); 2009; S. 110
- İlker, Gamze; Küreselleşme Sürecinde Stratejik İşbirlikleri, Selçuk Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Yayını, S.209
- Kanca, Cenk Osman; Türkiye’de İşsizlik Ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi, Kafkas Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, Sayı2, 2012
- Kar, Muhsin ve Tatlısöz, Fatma; Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analiz, KMU İİBF Dergisi Yıl:10 Sayı:14 Aralık/2008
- Karluk, Rıdvan; Uluslararası Ekonomi, İstanbul, 2003
- Karluk, Rıdvan; Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik Yayınlar Dizisi, 1983 No:13
- Kasapoğlu, Mehmet Muharrem ve Murat, Sedat; Aktif İstihdam Politikaları Ve Türkiye’de İşkur Tarafından Uygulanan Aktif İstihdam Politikalarına Güncel Bir Bakış, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt.10 Sayı. 25
- Kavak, Bahtışen ve Gül, Burak; Uluslararası Ürün Yaşam Eğrisi Teorisinin Varsayımlarının Ampirik bir İncelemesi, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 2, 2005
- Kazgan, Gülten; Küreselleşme ve Ulus Devlet – Yeni Ekonomik Düzen, 4. Baskı, 2015
- Kazgan, Gülten; Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) “Ekonomi Politik” Açısından Bir İrdeleme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005
- Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan; Türkiye Ekonomisi, İstanbul 2005
- Knickerbocker, Frederick; Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise, Harward University Pres., Cambridge, U.S.A. 1973
- Koç, Bahar; Dış Yardımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2016, Sayı:13
- Koç, Ceyhan; İzmir İktisat Kongresi’nin Türk Ekonomisi’nin Oluşumu’na Etkileri, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi
- Koçtürk, Murat ve Eker, Meral; Dünya’da ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi, Tarım Ekonomisi Dergisi, 2012 18(1)

- Konak, Fatih ve Çıtak, Levent; Şirket Birleşme Ve Devralmalarının Firma Performasına Etkisi: Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Karşılaştırmalı Analiz, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, S.192
- Köprücü, Yılmaz; Doğrudan Yabancı Yatırımların Teknolojik Yayılma ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, COMU Yönetim Bilimleri Dergisi, 2017, Cilt 15, Sayı 30, S. 106
- Kula, Ferit; Çokuluslu Girişimler ve Türkiye. İstanbul 2006
- Kurtuldu, Günay; Doğrudan Yabancı Yatırımlar'ın Tüketiciler Tarafından Yerel Olarak Algılanmasında Etkili Olabilecek Faktörlerin Değerlendirilmesi, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (ISSN: 2146-3417) 2014, Cilt: 3, Sayı: 1
- Kurtaran, Ahmet; Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları Ve Belirleyicileri; KTÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme ABD
- Kütükoğlu, Mübahat; Tazminat Döneminde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992
- Maddala, G.S. ve Shaowen Wu, A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test, Oxford Bulletin of Economics and Statistics. Vol.61, No.1, 1999
- Mucuk, Mehmet; Doğrudan Sermaye Yatırımları Teori ve Türkiye Uygulaması, Konya 2011
- Özpınar, Şansel vd.; Türkiye'de İstihdamın Yapısının Değerlendirilmesi (2000-2010), Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi Cilt 3, No 2, 2011 ISSN: 1309-8012 (Online)
- Öztürk, Lütfü; Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları; Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış, Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2004 Sayı.7
- Özcan, Burcu ve Arı, Ayşe; Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: Oecd örneği, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Ekonometri ve İstatistik Sayı:12 2010
- Özdemir, Volkan; Türkiye'de Planlı Kalkınma Deneyimleri, Marmara Üniversitesi Yayını, 2014
- Parasız, İlker; Enflasyon – Kriz – Ayarlamalar, Bursa 2001
- Parasız, İlker; Türkiye Ekonomisi, Bursa 2003
- Parasız, İlker; Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Bursa 1988

- Pesaran, M. Hashem, A Simple Panel Unit Root Test In The Presence Of Cross-Section Dependence, *Journal of Applied Econometrics*, Vol.22, 2007
- Pesaran, M. Hashem; Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure, *Econometrica*, Vol.74, No.4, 2006
- Pesaran, M. Hashem vd.; A bias-adjusted LM test of error cross-section independence *Econometrics Journal*, V.11, 2008
- Pesaran, M. Hashem ve Takashi Yamagata, Testing slope homogeneity in large panels, *Journal of Econometrics*, Vol.142, No.1, 2008
- Sanal, Engin; Aktif İstihdam Politikaları, Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi; 2013, S.1
- Saray, Ozan M; Doğrudan Yabancı Yatırımlar İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği, *Maliye Dergisi*, Sayı 161, Temmuz -Aralık 2011
- Sarısoy, İdris -Koç, Selçuk; Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumlar Vergisi Gelirleri Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi ',Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 36
- Seyidoğlu, Halil; Uluslararası Finans, İstanbul, 2003
- Seyidoğlu, Halil; Uluslararası İktisat, İstanbul, 2007
- Seyidoğlu, Halil, Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama, İstanbul, 2003
- Swamy, P.A.V.B, Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model, *Econometrica*. Vol. 38, No. 2, 1970
- Şener, Sefer- Kılıç, Cüneyt; Osmanlı'dan Günümüze Yabancı Sermaye, *Bilgi* (16) 2008 / 1
- Şener, Sefer; Yabancı Sermaye, Bursa, 2008
- Şimşek, M. Şerif; İşletme Bilimlerine Giriş, Yelken Yayınları, Konya, 2006, S. 78
- Şimşek, Mevlüdiye ve Behdioğlu, Sema; Türkiye'de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 2
- Tarı, Recep ve Bıdırdı, Hanife; Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Temel Belirleyicileri: 1990-2006 Dönemine İlişkin Ekonometrik Analiz, Kocaeli Üniversitesi, İ.İ.B.F, İktisat Bölümü
- Tokol, Aysen; Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler, Bursa 2001, S.182
- T.C. Ekonomi Bakanlığı Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2016 Yılı Raporu, Eylül 2017

- TCMB; Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu, 2009, S. 39-40
- UNCTAD, World Investment Report 2001, Foreign Direct Investment And The Challenge Of Development, United Nations, Newyork, 2001
- UNCTAD; World Investment Report 1998 Trends and Determinants, United Nations, New York and Geneva, 1998
- Ulaş, Dilber; Çokuluslu Şirketlerin Ortak Girişim Stratejisini Kullanma ve Sonlandırma Nedenleri, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 59-2,
- Uysal, Soner; Türkiye’ye Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırım Akımları Gerçekten Yararlı Mı, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı.51
- Ülgen, Gülden; Yabancı Sermayenin İstihdam Üzerine Etkileri, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 2005 Cilt XX, Sayı 1
- Vroey, Michel; Keynes’ten Lucas ve Ötesine Mikro İktisat Tarihi, İstanbul 2019, S.118
- Yavan, Nuri – Kara, Hamdi; Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Bölgesel Dağılışı; Coğrafi Bilimler Dergisi, 2003, 1 (1)
- Yavuz, Cavit ve Sivrikaya, Deniz; Küreselleşmenin Aktörlerinden Çokuluslu Şirketler Ve Yönetişim, Ordu Üniversitesi e- arşiv
- Yıldız, Kemal; İşsizlik Türleri, Her Bir İşsizlik Türünün Toplam İşsizlikteki Payı Ve Çeşitli Demografik Parametrelerle İlişkisi, Akademik Bakış Dergisi Sayı: 45, S. 11
- Yiğiter, Şule ve Akkaynak, Bilal; Modern Portföy Teorisi: Alternatif Yatırım Araçları İle Bir Uygulama, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 14 Sayı: 2

İnternet Kaynakları

- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4875.pdf>
- https://yased.org.tr/ReportFiles/2014/YASED_UDY_KATMA_DEER_RAPORU.pdf
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3996.pdf>
- http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2013/turkce/metaveri/tanim/index.html
- <http://www.tek.org.tr/dosyalar/gaziantep5.pdf>
- <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/tarihce/>
- <http://www.mfa.gov.tr/yabanci-sermaye-cekimi-yatirimlarin-karsilikli-tesviki-ve-korunmasi-anlasmalari.tr.mfa>

<https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2018/unctad-dunya-yatirim-raporu-sunumu-2018-yased.pdf>

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc012/kanuntbmmc012/kanuntbmmc01202261.pdf

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1567.pdf>

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7880.pdf>

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22384.pdf>

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc036/kanuntbmmc036/kanuntbmmc03606224.pdf

www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6326.doc

http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/939d6092-8c80-4c14a9ce4610fa555cf8/Krizler_Yukseler.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORLDKSPACE-939d6092-8c80-4c14-a9ce-4610fa555cf8-m3fBalZ

http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/GA/2003-GA/GA-03-01-01_Dogrudan_Yabanci_Sermaye_Yatirimlari.pdf

<http://acikkaynak.bilecik.edu.tr:8080/xmlui/handle/11552/635?show=full>

http://www.os-ar.com/Duyun-i_Umumiye.pdf

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : DENİZ AKDOĞAN, Büşra
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Tarihi ve Yeri : 07/04/1988
Telefon : 554 372 60 76
Faks : -
E-mail : busra.dnz@gmail.com

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek lisans	ÇOMÜ SBE – İktisat Ana Bilim Dalı	Halen
Lisans	ÇOMÜ BİİBF – İktisat	2010
Lise	Eyüp Anadolu Lisesi	2006

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
2012- 2013	Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş	Kurumsal Satış Sorumlusu
2013 – 2015	Derindere Turizm Oto. San ve Tic A.Ş.	Filo Satış Sorumlusu
2015 – Halen	LeasePlan Otomotiv San ve Tic A.Ş	Filo Satış Sorumlusu

Yabancı Dil

İngilizce – Upper Intermediate

Yayınlar

.....